

Svi čeznemo da ljubimo i da budemo ljubljeni. Naša je potreba za ljubavlju neograničena. Sav naš život vrti se oko ljubavi, a veliki dio naših patnji jesu patnje izazvane ljubavlju. Ipak jedva da postoji riječ koja je postala tako dvoznačna kao riječ „ljubav".

U knjizi *Ali najveća među njima je ljubav* pokušava karmelićanina Wilfrid Stinissen stvoriti jasnoću u ovoj zbunjenosti i zbrci. Upozorava na jedan dio dvoznačnosti koju riječ *ljubav* nosi i rasvjetljava što je prava ljubav u svom temelju. Saznajemo kako je prava ljubav i *eros* i *agape*, da se ljubav prema Bogu i čovjeku uzajamno prožima. Razračunava sa starim nesporazumom da je sebe zabranjeno ljubiti i govori o odnosu ljubavi prema osjećajima, o ljubavi prema neprijateljima, o braku i celibatu, o neslućenim mogućnostima ljubavi...

Ova knjiga je sinteza teologije i praktičnog umijeća življenja. Polazna točka knjige je da je čovjek stvoren na sliku Božju, da je čovjek slika Boga koji nije osamljeni vlastodržac nego zajednica koju prožima ljubav. Čovjekova ljubav je prava u onoj mjeri ukoliko odražava ljubav trojedinog Boga.

ISBN 978-953-7448-17-2

Wilfrid Stinissen, OCD: ALI NAJVEĆA MEĐU NJIMA JE LJUBAV NAKLADA SV. ANTUNA

Wilfrid Stinissen, OCD

ALI NAJVEĆA MEĐU NJIMA JE LJUBAV

NAKLADA SV. ANTUNA

Wilfrid Stinissen

ALI NAJVEĆA MEĐU NJIMA JE LJUBAV

Naslov izvornika:
Wilfrid Stinissen OCD
STÖRST AV ALLT ÄR KÄRLEKEN

Izdavač: NAKLADA SV. ANTUNA
Kaptol 6, ZAGREB
Tel.: 01/4828 823; fax: 01/555 2335
e-mail: naklada.sv.antuna@zg.t-com.hr
Za izdavača: Božica Zefić
Preveo sa švedskog: Msgr. Stjepan Željko Biletić
Uredio: Marko Zefić
Lektura: Jasna Novak Milić
Slika na ovitku: Justina Zefić
Tisak: Denona d.o.o., Zagreb
Naklada: 1200 primjeraka

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 687379.

ISBN 978-953-7448-17-2

Wilfrid Stinissen, OCD

Ali najveća među njima je ljubav

NAKLADA SV. ANTUNA

Biblioteka:
SVJETLO ŽIVOTA
Knjiga 8.

Ne možemo ništa uzvišenije i ljepše reći o Bogu nego „Bog je ljubav" (1 Iv 4, 16). A ne možemo ništa uzvišenije i ljepše reći o ljubavi nego da „Ljubav dolazi od Boga" (isto r. 7) [1]

PREDGOVOR

Ljubav je ugodna i privlačna tema. O ljubavi se može reći mnogo toga. U svojim propovijedima o Prvoj Ivanovoj poslanici sveti Augustin (354. – 430.) govori svojim slušateljima: „Ljubav bi uvijek trebala biti u našemu srcu i zato o njoj ne smijemo prestati govoriti... Oduševljeni ste i zaneseni kada vam pohvalno govorim o ljubavi... Ljubav je veliko blago. Želite li je, možete je posjedovati, jer se može dobiti badava. Ako je već tako lijepo i ugodno govoriti o ljubavi, kako li će onda tek biti lijepo i ugodno ako je budemo posjedovali? Nemojte se bojati i misliti da ljubav može biti dosadna. Riječ ljubav ugodna je i privlačna riječ, ali djela su ljubavi još ugodnija i privlačnija. Istina, ne može se uvijek govoriti o ljubavi, ali uvijek možemo živjeti u ljubavi... Ja sam već odavno zahvaćen ovom temom, ali je neophodno i važno da se vrijednost ljubavi usadi i u vaša srca. Ako kod vas nema nikakve ljubavi, onda moje riječi nemaju nikakva utjecaja na vas, a u najboljemu slučaju zapalile su ljubav u vama. A ako već posjedujete ljubav, onda su moje riječi kao ulje

---

1 August Adam, *Der Primat der Liebe*, Butzon & Bercker, Kevelaer, 1940., str. 197

na vatru... Što osjećam veću radost kada govorim o ljubavi, toliko manje želim da ova Poslanica završi. Ne postoji ništa što je ugodnije čuti u propovijedi nego o ovome, ništa što bi bilo učinkovitije i zdravije za vas da pijete od ovoga...".[2]

Svi čeznemo da ljubimo i da budemo ljubljeni. Naša je potreba za ljubavlju bezgranična. To je dio naše metafizičke konstitucije: da budemo čežnja za beskrajnom ljubavlju. Stoga ne možemo govoriti o ljubavi, a da ne govorimo o Bogu. Kada Ivan piše da ljubav dolazi od Boga (1 Iv 4,7) ne iznosi nikakav apstraktni i teoretski princip. Naše iskustvo potvrđuje to sve vrijeme, pa čak i kada se događa „a contrario". Gladni smo i žedni ljubavi, potpune ljubavi, ljubavi bez zadrške i ograničenja, a ne postoji ljubav koja bez Boga može umiriti i utažiti našu glad. Ako slučajno još uvijek dvojimo postoji li Bog, ne trebamo dugo tražiti dokaz. Postoji dokaz Božje opstojnosti koji stalno nosimo sa sobom. Naša žeđ za ljubavlju, koju nijedan čovjek ne može zadovoljiti, upućuje na Boga. Takva žeđ, koju ne možemo zanijekati a da ne zaniječemo svoju vlastitu narav, ne može biti besmislenost (apsurd). Ta temeljna, neodoljiva snaga pretpostavlja magnet koji je veći od svega što si možemo zamisliti i predočiti. Taj magnet možemo nazvati Bogom.

Tako dugo dok ne prepoznamo magnet ne možemo prepoznati pravi objekt svoje ljubavi i živimo u unutarnjemu neredu. Tko ne poznaje riječ svetoga Augustina: „Nemirno je srce naše dok se ne smiri u Tebi, Bože"?[3]

---

2 *Komentar Prve Ivanove poslanice,* VII, 1,10,11; VIII, 1, II, 14

3 *Ispovijesti,* I, 1,1

Nije li jedna od najvećih zagonetki života da, barem većina nas, nikada nije naučila rabiti svoj unutarnji kompas, da nastavljamo tražiti stvari koje nas ostavljaju razočaranima, da nastavljamo tražiti ljude koji ne ispunjavaju svoja obećanja, da ništa ne učimo iz svojih pogrešaka nego se nakon svakoga razočarenja ponovno dajemo u lov na stvari za koje mislimo, u svojoj neizlječivoj naivnosti, da će nam ispuniti naš ponor, čija nas neizmjernost podsjeća na Božju neizmjernost.

„Dubina mojega duha u svojoj velikoj žeđi neprestano doziva Božji ponor. Reci, čiji je ponor veći?" [4]

Što to ta dva ponora dovikuju jadan drugome? Priča se da je Mozart (1756. – 1791.), dok je još bio dijete i dok su ga razvlačili po cijeloj Europi i pokazivali u različitim prilikama, običavao pitati one za koje je mislio da za njega pokazuju zanimanje: „Lieben Sie mich? Lieben Sie mich wirklich?" (Volite li me? Volite li me uistinu?). Kada je odgovor bio potvrdan, sjeo je za glasovir i počinjao svirati.

Kao što se i Isus, prije nego je Petru dodijelio zadatak da bude pastir stada, želi uvjeriti ljubi li ga Petar – „Petre, ljubiš li me?" (Iv 21,15) – tako je i Mozart mogao dati najbolje od sebe tek kada je znao da je ljubljen. A to najbolje uvijek je na ovaj ili onaj način himna ljubavi. „Napadni kada je potrebno. Brani se kada je nužno. Ali nikada, nikada ne preziri. Ljubi, ljubi, ljubi."[5]

---

4 Angelus Silesius (1624. – 1677.), *Den Cherubinske Vandringsmannen*, Åsak, 1991. str. 75: „Der Abgrund meines Geists ruft immer mit Geschrei – Den Abgrund Gottes an; sag`, welcher tiefer sei?"

5 Reginald Ringenbach, *Gott ist Musik. Theologische Annäherung an Mozart*, München, 1986., naslovna stranica

1. Dvosmislenost ljubavi

Svi sanjamo o ljubavi. Vjerujemo da ljubav može riješiti sve naše probleme. Nema li francuski egzistencijalist Gabriel Marcel (1889. – 1973.) pravo kada tvrdi da je osamljenost naš najveći problem, naša najdublja patnja? Osamljenost je nedostatak ljubavi. Sâm sam onda kada osjećam ili umišljam da nitko za mene ne mari, da me nitko uistinu ne vidi, da nikomu ništa ne značim. Nije li naša patnja najčešće patnja ljubavi?

Kako nas može ono što izgleda kao najveća sreća, a to je ljubiti i biti ljubljen, tako užasno razočarati? Govori se o ironiji života. Kako život može biti tako nemilosrdan?

Iluzija raja

Dvoje ljudi koji su zaljubljeni jedno u drugo vjeruju da će život postati raj. Sve što je teško postaje lako kada se zajedno radi ili kada se teret zajedno nosi. Zajedno – čovjek je nepobjediv. Svi koji su zaljubljeni mogu se prepoznati u riječima Ivana od Križa (1542. – 1591.): „Prelazim granice, zidove i utvrde."[6] Za ljubav ništa nije nemoguće. Zajedno možemo i kroz vatru.

Ali, nažalost, znamo da tome nije uvijek tako. Zajednički život uistinu nije vječiti raj. Svakodnevica je često tmurna i vrlo rijetko je u skladu s opojnošću koju osjećamo za vrijeme tjelesnoga sjedinjenja. Ljubav nije zrelo voće koje se samo tako može ubirati. Da bi se

---

6 *Duhovni spjev B*, 3: „Y pasaré los fuertes y fronteras", Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 2003., str. 27

ubralo zrelo voće, potreban je velik napor, težak rad i beskrajno mnogo strpljenja. Vatra, za koju smo malo pretjerano hrabro vjerovali da se zajedno lako može proći, može nanijeti oštru bol i ostaviti bolne opekotine. Katkada postajemo vatra čak i jedni drugima. Nažalost, ne vatra ljubavi nego vatra zla koja guta i uništava.

Dvostruka narav tijela

Naše je tijelo prožeto čudnom dvostrukošću. Zahvaljujući tijelu dolazimo u dodir jedni s drugima. Naša vanjska osjetila grade mostove među nama: vidimo i čujemo jedni druge svojim očima i ušima. Svoje misli prenosimo preko svojih dojmljivih riječi, razdaljinu svladavamo tako što šaljemo pismo ili elektroničku poštu, a sve napisano vlastitom rukom. Koliko tijelo znači za međusobnu komunikaciju, najjasnije i najbolnije osjećamo kada naša tjelesna osjetila malo-pomalo gube svoju izvornu oštrinu i sve nas više ostavljaju na cjedilu.

Naše je tijelo naše nabolje sredstvo komunikacije. Ali istovremeno nas naše tijelo razdvaja od drugih. Tijelo ima svoje jasne granice koje čovjeka zatvaraju u vrlo omeđeno područje. Tjelesno sjedinjenje koje dostiže svoj vrhunac u seksualnome činu ipak ostaje nesavršeno i nezadovoljavajuće u odnosu na potpunost za kojom ljubav čezne. Nepristupačnost i neprodornost tijela ne dopušta potpuno i obostrano prodiranje u tijelo drugoga. Tijelom grlimo drugoga, ali tijelom ujedno odbacujemo i guramo drugoga. Tijelo istovremeno sjedinjuje i razdvaja. Izražava ljubav, ali je istovremeno

i izdaje. „Tijela izazivaju i postižu neobičnu osamljenost", piše francuski filozof Maurice Blondel (1861. – 1949.), „a sve što možemo reći o sjedinjenju nije ništa u usporedbi s razdaljinom kojoj su tijela povod." [7]

Svaki je čovjek tajna

Čovjek je i tijelo i duša, materija i duh. Ako tijelo stvara razdvojenost i udaljenost, onda to još više vrijedi za dušu. Svaki čovjek ima unutarnji život u čiju dubinu sam ne može proniknuti. Čovjek je tajna za sebe samoga. Čezne za ljubavlju, da daje i prima, ali ne zna tko je i nema pojma što može dati i što bi htio dobiti.

Imamo duboku potrebu znati više o onome koga ljubimo, pa čak kada je onaj koga ljubimo potpuno otvoren i ne želi ništa sakriti, ono što se pokazuje samo je mali dio stvarnosti. Čovjek može pokazati samo ono što je sâm otkrio.

Tajna u čovjeku istovremeno nas oduševljava i plaši. Istina, lijepo je znati da uvijek postoji novi prostor koji možemo otkriti, ali je strašno kada nam nova otkrivanja pokazuju da je onaj drugi posve drugačiji nego kakvoga smo mislili da poznajemo.

Ljubav pobuđuje najbolje i najgore

Ljubav pokreće najbolje u čovjeku. Razbuđuje nove snage, stvara energiju. Ljubav svemu vjeruje, svemu se nada (1 Kor 13,17). Ljubav je novi život. Ali istovremeno ljubav pobuđuje i najgore u nama. Kada bi oni koji ljube bili u stanju ili mogućnosti da iskreno razmotre

---

7 *L'Action*, citat: Henri Boulad, *Amour et sexualité*, Editions Anne Sigier, Québec, 2003., str. 17

svoju ljubav, često bi, uz veliko užasavanje, otkrili kako je ljubav kod oboje u službi narcizma, kako je prešutni dogovor da jedno drugome hrane EGO. Ako ti obožavaš mene, onda i ja obožavam tebe. Izgleda kao da se vrtimo oko onoga drugoga, ali u stvarnosti vrtimo se sami oko sebe. Varamo i zavodimo jedni druge. To se ubrzo pokaže i tada na svjetlo dana izlaze lošije strane: zavist, suparništvo, borba za vlast itd. Svi to vide osim onih kojih se to izravno tiče.

Čežnja za sjedinjenjem i strah od sjedinjenja

Onaj tko ljubi želi se sjediniti s ljubljenim. Ljubav traži sjedinjenje. Naše tijelo govori jasnim jezikom. Seksualna ljubav traži fizičko sjedinjenje. Želi se ući u ljubljenoga. A Isus se povezuje s ovom čežnjom kada onima koji ga ljube obećava da će se kod njih potpuno nastaniti. „Tko jede moje tijelo i pije moju krv, ostaje u meni i ja u njemu" (Iv 6,56). Usporedimo li ga s jedinstvom koje se postiže euharistijom, brak je samo blijeda slika toga. To što Isus kod Ivana dosljedno rabi riječ „meso" (grčki *sarx*), a ne „tijelo", jasno upućuje na zadatak iz Knjige postanka koji dobivaju muškarac i žena – da se sjedine i budu jedno tijelo (Post 1,28; 2,24). Isusov govor o euharistiji ima jasne aluzije na brak. Prvotni zadatak postaje potpuno izvršen u euharistiji. Stoga je brak znak sjedinjenja između Krista i Crkve. Znak pokazuje stvarnost i djelomično je pretječe, ali nije cijela stvarnost.

Biti jedno s Bogom nikada ne stvara problem. Naprotiv, to je rješenje svih problema. Onaj koji iskreno može kazati „Za mene je život Krist" (Fil 1,21) ili „Ži-

vim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist" (Gal 2,20), potpuno je srećom obuzet čovjek. Naprotiv, kada je riječ o jedinstvu između dvoje ljudi, mogu se pojaviti poteškoće. Često je tako da s jedne strane tražimo jedinstvo s osobom koju ljubimo, ali s druge je strane ne podnosimo. Bojimo se ući u drugoga da ne izgubimo sami sebe. Želimo još postojati. A ako uistinu ljubimo, onda želimo da i drugi još postoji. Ne želimo drugoga zaključati, ne želimo drugomu oduzeti njegovu ili njezinu slobodu. Ali ostaviti drugoga slobodnim znači drugoga pustiti na miru. Prava ljubav pretpostavlja i stvara odstojanje. Može se dogoditi da osjećamo kako nas prijatelj muči kada se u svojoj velikoj ljubavi baci na nas ili nas se grčevito drži. „Gušiš me, daj mi da dišem", tiho mrmljamo.

Čeznemo za jedinstvom, ali kada se jedinstvo približava, povlačimo se i očajno tražimo odstojanje.

Podvojeni odnosi muškarca i žene

Bog je stvorio čovjeka kao muškarca i ženu. Ne samo da bi se čovjek mogao „razmnožavati" nego da olakša i stimulira ljubav. Muškarac čezne za ženom, a žena čezne za muškarcem. Ova privlačna snaga jednoga prema drugome nešto je najljepše u cijelome stvaranju. Kakvo čudesno nadopunjavanje među spolovima, kakvo bogatstvo u njihovim odnosima. Književnost nam pokazuje kako je čovjek neumoran u pisanju ili čitanju o ljubavi između muškarca i žene. A istovremeno, kakav rat među njima. Muškarac zlorabi svoju fizičku nadmoć, a žena svoju ljepotu i šarm. Žele živjeti zajedno u skladu, ali svatko od njih istovremeno

želi biti i neovisan. Može li se ljubiti i voljeti, a da se ne bude ovisan? Ljubiti drugoga znači postati ovisan o drugome. Neovisnost je veliki ideal našega vremena. Mnogi ne razumiju da, osim bolesne ovisnosti, postoji zdrava ovisnost, ovisnost koja pripada samome životu. Htjeti biti potpuno neovisan isto je kao ubiti i život i ljubav. Bog je sam život i kod Njega je, koji je Otac, Sin i Duh, ovisnost potpuna.

Naše nastojanje da postignemo potpunu jednakost lako se može sudariti s nečime što je tipično i bitno za ljubav, a to je želja za služenjem onomu koga ljubimo. Smatramo li da je služiti nešto ponižavajuće, onda smo potpuno opustošili ljubav. Ako muškarac i žena misle da oboje imaju jednako pravo na vlastiti život, vlastitu karijeru, vlastito slobodno vrijeme, vlastite prijatelje, onda će biti teško osnovati obitelj, a osnovanu zadržati i sačuvati kao sretnu obitelj. Ako nisu uspjeli doći do toga da mogu kazati „mi" nego su prikovani za vječito „*ja* hoću, *ja* imam pravo", onda su pripremili teren za velike sukobe. Paul Claudel (1868. – 1955.) naziva brak „nemogućim sakramentom". U jednoj od njegovih drama žena kaže: „Ja sam obećanje koje se nikada neće moći ostvariti."[8]

Problematična vječnost ljubavi

Prava ljubav ne želi završetak. Ona želi vječno trajati. Ali prije ili kasnije umire jedan od supružnika, a onaj drugi ostaje sâm. Da ne znam koliko dugo živimo, smrt će nas jednoga dana stići. Već od samoga početka

8 Citat Svena Stolpea u uvodu Claudelove drame *Satenska cipelica*, Katolska Bokförlaget, Uppsala, 1982., str. 17

naše ljubavi živimo pod prijetnjom smrti. Nikada ne znamo koliko ćemo dugo biti zajedno. Smrt nas može pokositi svakoga trenutka. Što tada ostaje od naše ljubavi?

Često se s pravom kaže : „Ljubav je jača od smrti", što je jasna aluzija na jedan stih iz *Pjesme nad pjesmama*. Ali *Pjesma nad pjesmama* zapravo kaže nešto drugo: „Ljubav je jaka kao smrt" (8,6). Ljubav i smrt stoje rame uz rame. To su dva podjednako jaka protivnika. Može li ljubav pobijediti svojega protivnika?

Zemaljska je ljubav, dakle, obilježena bolnom dvojnošću, dubokom tragedijom. Izgleda nam kao da čovjekova narav poziva čovjeka na ljubav, ali ga i sprječava da ljubi. Književnost svih vremena opisuje ovu tragediju. Čovjek je svjestan tih različitih lica ljubavi.

Postoji li izlaz iz ove dvojnosti? Moramo tražiti više ili dublje. Samo ljubav koja dolazi od Boga može osloboditi ljudsku ljubav ove tragedije.

2. Bog je ljubav

Prva Ivanova poslanica izričito kaže da ljubav dolazi od Boga (4,7), da *je* Bog ljubav („ho theós agápe estín") (isto, 8). Čuli smo to i slušali tisuću puta i zato smo uvjereni da to već znamo. Jednom me neki župnik velike župe pozvao da održim duhovne vježbe. „O čemu želiš da govorim?", pitao sam ga. „O bilo čemu, samo ne o tome da nas Bog voli. To svi već znaju". Zapravo, to je ono što ne znamo. Vjerujemo da to znamo, ali... Kada bismo to znali, život bi izgledao znatno radosnije.

Mit o narcisoidnom Bogu

Većina onih koji vjeruju u Božju egzistenciju zamišljaju Boga kao osamljeno biće koje sjedi na prijestolju, koje uživa u gledanju samoga sebe i u svojoj savršenosti, koje se moli samome sebi i želi da mu i mi uveličamo radost svojom molitvom koju upravljamo Njemu. Bog je taj koji je beskrajno dalek i kojega se ne tiče što se događa s nama, ali koji ipak stalno nadzire svoje podanike i kažnjava ih kada učine i najmanji prekršaj.

Ne treba nas iznenaditi to da čovjek osjeća gnušanje prema tako umišljenome, narcisoidnome Bogu. Prema grčkoj legendi Narcis je prekrasan mladić koji se zaljubio u svoju vlastitu sliku. On tu sliku traži posvuda, u svim zrcalima, u potoku, u jezeru, dok se jednoga dana nije toliko zanio svojom slikom u vodi da nije mogao odoljeti privlačnosti. Izgubio je ravnotežu, pao u jezero i utopio se.

Već u antici se znalo da ljubav, koja ide samo za tim da se divi vlastitoj ljepoti, vodi u propast. Vrtjeti se oko samoga sebe uvijek završava u smrti. Negdje u dubini duše svi to znamo, a ipak mnogi nastavljaju zamišljati Boga kao kakvoga velikoga i beskrajnoga Narcisa.

Biblija, posebno Novi zavjet kao punina objave, daje nam sasvim drugu sliku Boga. Bog nije samac. On je trojica, a ta Trojica potpuno su otvorena jedan prema drugome, oni su sâmo davanje i primanje. Svatko od njih kaže: „Ja sam ništa bez tebe, sve moje je tvoje, i sve tvoje je moje." Nitko ne misli samo na sebe, svi žive jedni za druge.

Vjerovati u Presveto Trojstvo isto je kao vjerovati da postoji ljubav. Bog je obitelj. On je prva obitelj, On je uzor svih obitelji. U sretnoj, skladnoj obitelji mužu je stalo da svoju suprugu učini sretnom. On živi za nju, tješi je kada je žalosna, sluša je, ima vremena za nju. Njezina radost i njegova je radost. Na isti način postupa i supruga. Ona živi za svojega muža. Zanima se za ono što on čini, pronalazi tisuće malih prilika da pokaže koliko ga voli. Ponosna je na njega kada postiže uspjeh, a pati s njime kada ne uspije. A oboje žive za svoju djecu, stvaraju ozračje ljubavi tako da njihov život počiva na čvrstome temelju sigurnosti i samopouzdanja. A djeca na svoj način paze na roditelje, vjeruju im, obožavaju ih i živi su dokaz da je očeva i majčina ljubav urodila plodom.

Čak i ako mračne sile u društvu dovode u pitanje opravdanost bračne zajednice, i mnogi žive s bolnim sjećanjem na raskinuti ili nesretni brak, kod većine se još uvijek nalazi nešto od one idealne slike, što proizla-

zi i iz činjenice da se nakon neuspjeha rado čini novi pokušaj.

Boga bolje razumijemo kada pogledamo sebe same. Osjećamo da nismo stvoreni da živimo sami za sebe. Nijedan čovjek ne može izdržati da na dulje vrijeme živi sâm sa sobom, samo za sebe i kod sebe. Iz iskustva znamo da živimo puninu života tek onda kada zaboravimo sami sebe, kada prestanemo analizirati svoje probleme i bavimo se nečim drugim, ili još bolje, nekim drugim. Upoznajemo sami sebe tako što upoznajemo drugoga. Narcis nas uči da je uživanje u vlastitoj slici ravno sa smrću. U potpunosti egzistiramo („ex- sistere" = pokazati se, javljati se) kada izađemo sami iz sebe, kada „učinimo izlazak" („exodus") iz Egipta zaokupljenosti samima sobom. Pjesme Ivana od Križa o tamnoj noći i nenadmašni *Duhovni spjev* u prvoj strofi kao ključnu riječ imaju „salí" – izašao sam.

Zašto bi za Boga bilo drugačije? Zašto bi On stvorio čovjeka kao društveno biće ako bi On bio vlastodržac? Drvo prepoznajemo po plodu. Već i bez objave mogli bismo naslutiti da Bog ne može živjeti u izolaciji, da mora imati odnose, da ne može biti sretan bez odnosa prema nekome koji je također bog, nekome tko će mu biti od pomoći (usp. Post 2,18,20). Politeizam koji susrećemo kod mnogih starih religija pokazuje da čovjek spontano zamišlja Boga u množini. Problem nastaje kada je čovjeku teško zamisliti da ti bogovi mogu zajedno živjeti u ljubavi. Čovjek prenosi svoje vlastite ratove i suparništva na svoje bogove. Stoga je u Starome zavjetu, koji je priprava za Novi, bilo nužno da se neprestano naglašava da postoji samo jedan jedini Bog.

Odmah početi govoriti o Bogu kao Trojstvu neizbježno bi bilo shvaćeno kao podupiranje politeizma. Tek kada je postalo potpuno jasno da je Bog „jedan jedini" i da „osim Njega nema drugoga" (Mk 12,32), sazrelo je vrijeme da se izabrani narod suoči s čovjekom koji je tvrdio da je Božji Sin, ali istovremeno jednak s Ocem (Iv 10,30).

Dobro znamo da to suočavanje nije prošlo bez poteškoća. Dugo je potrajalo dok se nije shvatilo da nova objava nije poništila staru objavu o Bogu bez premca nego da nas je naučila nešto o unutarnjemu životu jedinoga Boga: da On nije samac, nedjeljiv, bez društva, prijateljstva, obitelji. A upravo ova zajednička i obostrana ljubav čini tu obitelj jednom.

Nakon dvije tisuća godina moglo bi se očekivati da bi ovo trebalo biti jasno samo po sebi. Ali nažalost nije tako! Prije desetak godina mogao se u jednim dnevnim novinama pročitati članak o slici Boga kakvu imaju Šveđani. Određenomu broju ljudi postavljeno je pitanje: „Kako Bog izgleda u tvojim očima?" „Bog izgleda kao djed Božićnjak", odgovorio je jedan od upitanih, „On je striček bijele kose i brade, obučen u bijelo odijelo." Za drugoga ispitanika Bog je sličan liku s Michelangelove slike: snažan muškarac koji lebdi kroz svemir i s mjeseca pruža prst prema čovjeku. Za trećega je Bog beskrajno more dok je čovjek mali potočić koji se tvrdoglavo probija kroz sve prepreke kako bi jednoga dana dostigao more i postao dio toga mora.

Tako to izgleda. Iako su gotovo svi Šveđani kršteni u ime Oca i Sina i Duha Svetoga, i znaju, ili bi trebali znati, da je Bog Trojstvo. Ali kada ih se pita kako

Bog izgleda, onda se ništa od toga ne vidi u odgovoru. Govori se o Bogu kao da se ne zna da je On tri osobe. Trojstvo je za većinu ljudi misaon, mrtav pojam.

Za nas bi kršćane bilo očekivano da odgovor na ovo pitanje sadrži pojmove prijateljstva i zajedništva. Neki starac s bradom nikada ne može biti slika Boga jer je bitak Boga zajedništvo. On je Bog s Bogom. Osamljeno biće ne može oslikavati Boga. Slika koja ne sadrži zajedništvo i ljubav nije slika Boga.

Čudno je da se nitko od upitanih – među njima bio je i jedan biskup – nije sjetio ikone Presvetoga Trojstva Andreja Rubljova (1360. – 1340.). Nije da Bog izgleda baš tako, ali ta slika govori o Bogu više nego starac s bradom.

Ime ove slavne ikone nije „Presveto Trojstvo". Jasno je da se Trojstvo ne može izravno prikazati na jednoj ikoni. Ime te ikone je *Abrahamovo gostoprimstvo*. Predstavlja tri tajanstvena čovjeka koja su posjetila Abrahama kod terebinata (drvo smrdelj) Mamre (Post 18,1-15). Da je Rubljov ipak mislio na Trojstvo kada je slikao ikonu, proizlazi iz nekoliko detalja koji odstupaju od doslovnoga opisa posjeta. Na stolu se naime ne vide kolači niti se vidi mlado *tele*, jelo koje je Abraham ponudio svojim gostima, nego pehar, nešto o čemu tekst ne govori. A u peharu se nalazi nešto što se jedva može vidjeti golim okom, ali uz pomoć povećala može se razaznati *janje*. U srcu Presvetoga Trojstva nalazi se janje koje je spremno za klanje.

Kakva veličanstvena slika Presvetoga Trojstva! Ova tri čovjeka zrače privrženošću jedan prema drugome, skladom, mirnoćom koja je toliko velika da su oni, iako

su trojica, potpuno jedno u ljubavi. A Janje u njihovoj sredini pokazuje što je ljubav. Ljubav je biti pripravan dati svoj život da bi drugi živio. U Presvetome Trojstvu nitko ne živi za sebe nego svatko od njih daje svoj život za drugu dvojicu.

Ako imalo razumijemo što je ljubav, onda nam ne bi trebalo biti teško razumjeti da ta Trojica mogu biti jedan jedini Bog. Ako dvoje ljudi koji se iskreno ljube na vrhuncu ljubavnoga zanosa mogu šaputati: „Mi smo jedno", kako ne bi Bog, kod koga je sve neizmjerno veće, mogao biti jedno, a da ne prestaje biti Trojica?

„Bog je ljubav" (1 Iv 4,16)

U svojemu komentaru Prve Ivanove poslanice kaže Augustin: „*Bog je ljubav*. Što bi Ivan drugo mogao reći, braćo moja? Kad ne bismo našli više ni jednu riječ u pohvalu ljubavi na stranicama ove Poslanice, kad ne bismo našli ništa drugo na preostalim stranicama Pisma, kad bismo čuli samo ovu riječ iz usta Duha Svetoga, da ‚je Bog ljubav', ne bismo morali tražiti ništa drugo."[9]

U naše je vrijeme ovo shvaćanje drugačije. Tvrditi da je Bog ljubav nerijetko se shvaća provokacijom. Kako možemo govoriti o Bogu koji je pun ljubavi, koji je k tomu i svemoguć i kao takav može stvarati i urediti svijet kako on želi, kada vlastitim očima možemo vidjeti kako ovaj svijet izgleda i kako je ljudima u tome svijetu? Kako teolozi mogu uzeti za ozbiljno riječi iz Prve Ivanove poslanice i u tim riječima vidjeti pravu definiciju Boga? Čuveni franjevački teolog Duns Scot (1266. – 1308.), koji protivno Tomi Akvinskome

9 VII, 4

prednost daje volji umjesto razumu, tvrdi: „Deus formaliter est caritas" (Bog je u svojoj biti ljubav).

Uostalom, nije li psihologija razotkrila neke naše iluzije koje imamo kada se radi o ljubavi? Mi kršćani, kada čujemo riječ ljubav, odmah mislimo na spremnost na žrtvu i predanost. Ljubiti, barem tako vjerujemo, znači misliti više na dobro drugoga nego na svoje vlastito. Ne pokazuje li psihologija da je naš trud oko ljubavi samo jedan element u našoj samosvijesti ili osjećaju vlastite vrijednosti? Ne pokazuje li naša čežnja za ljubavlju samo to da je riječ o načinu ojačavanja našega samopouzdanja? Osjećamo da nekome nešto značimo. Možda mislimo da Freud (1856. – 1939.) ide predaleko kada tvrdi da se sve što se naziva ljubavlju u temelju može svesti na potisnuti narcizam i da se na koncu ipak sve vrti oko nas samih. Ili, nije li istina da je velik dio od onoga što nazivamo ljubav zapravo naša osnovna potreba za sigurnošću? Dijete želi da ga roditelji vole ne zato što mu je stalo do roditelja nego zato što mu je potrebna ljubav da samo sebe ostvari. Dijete čini sve što može da zadobije i zadrži očevu i majčinu ljubav, spremno je prilagoditi svoje ponašanje da tu ljubav ne izgubi.

Većina ljudi, da ne bi upala u nemilost, cijeloga života nastavlja igrati neku ulogu glumeći da su drugo nego što zapravo jesu. Nije li najveći dio naše ljubaznosti samo igra iza kulisa, ne vladamo li se drukčije pred strancima nego kada smo kod kuće gdje se ne isplati više glumiti jer smo već davno pali sa svojega postolja? Ne leži li često ispod površine naše ljubaznosti vulkan agresije koji se potiskuje radi straha da bi naša, do kra-

ja pokazana agresija, izazvala nasilan odgovor? Nismo li na neki način prisiljeni glumiti neku vrstu ljubavi ili ljubaznosti kako bismo bili prihvaćeni od drugih i tako mogli imati barem koliko-toliko dobar i prihvaćen društveni život?

Smijemo li zaključiti da je kršćanska ljubav, za koju držimo da više misli na drugoga nego na sebe samoga, velika iluzija? Mnogi upravo to vjeruju. Mi smo, misle oni, beznadni sebičnjaci koji se nikada neće osloboditi samih sebe, koji će ostati sjediti zarobljeni u zamku svojega narcizma. Kada bi naši kritičari bili dobro upućeni u duhovnu literaturu, mogli bi uz određenu mjeru zluradosti ili pakosti citirati svetoga Franju Saleškoga (1567. – 1622.), koji je navodno rekao da naše sebeljublje (egoizam) umire petnaest minuta nakon naše smrti.

Međutim, reći da nam je potrebna ljubav kako bismo bili pravi ljudi, da ljubav doprinosi našemu fizičkome i psihičkome zdravlju, sasvim je nešto drugo nego reći da je naša ljubav *proizvod* našega sebeljublja. Ljubav me čini sretnim, ali to ne znači da ja ljubim *da* bih bio sretan. Ljubav možda u pravilu *započinje* određenom mjerom sebičnosti (egoizam), ali se može razviti i izrasti u ljubav prema drugome (altruizam).

Ne bismo li i mi trebali biti malo oprezniji kada rabimo riječ sebičnost ili egoizam? Nije svaka ljubav prema samome sebi sebičnost. Prema rječniku stranih riječi egoizam je „kada samo ili uglavnom mislimo na sebe". Prema Aristotelu, Augustinu i Tomi Akvinskome stvoreni smo za sreću. Sreća je (grčki *eudaimonía*, latinski *beatitudo*) cilj i smisao našega života. Moglo bi se čak reći da je težak propust Crkve da na ovo nije

dovoljno i jasno upozoravala. Biti ljubljen od Boga i ljubiti Boga najveća je naša sreća. Ako se Crkva boji govoriti o ovome zbog straha da je se ne doživi kao egoističnu, onda će *New Age* više nego rado preuzeti ovaj zadatak. Tko ne bi htio biti sretan?

Kada Prva Ivanova poslanica govori o Bogu kao ljubavi, rabi riječ *„agape"*. Zna se, a papa Benedikt XVI to isto piše u svojoj prvoj enciklici, da stari Grci riječ *„agape"* vrlo rijetko rabe kada govore o ljubavi između muškarca i žene. Uobičajena je riječ *„eros"*. Taj pojam označava ljubav koja nije plod svjesnoga djelovanja volje nego nastaje spontano, samo nas „zahvati". Novi zavjet nikada ne rabi riječ *„eros"* nego umjesto te riječi izabire *„agape"* ili, kada Ivan govori o odnosu Isusa i njegovih učenika, *„philia"* (prijateljstvo).[10]

Prema neoplatonizmu čovjek najjače ljubi „Jednost". Ali Jednost ne poduzima ništa u pravcu čovjeka. Ljubav je jednosmjerna. Jednost je, kako osnivač neoplatonizma Plotin (205. – 270.) kaže, *„autou eros"*, vlastita-ljubav, sebeljublje (egoizam).[11] Neoplatonizam je doprinio da je teologija često predstavljala Boga kao dovoljna ili dostatna samome sebi. Naravno ništa nije bilo bolje kada su Aristotelove misli o Božjoj „ravnodušnosti" (*impassibilitas*) izborile mjesto u teologiji. Mislilo se: što je apsolutno, ne može biti dotaknuto od onoga što je relativno.

Ali činjenica da je Bog postao čovjekom pokazuje suprotno. Romano Guardini (1885. – 1968.) piše da mu se čini da se u Božjemu unutarnjemu životu, u Nje-

---

10 *Deus caritas est* (2005.) (DC), 3

11 *Enneader*, VI, 8., 15 (Djela filozofa Plotina u devet knjiga)

govu „srcu", mora nalaziti volja da dostigne ograničenost, volja da nadiđe ili bolje rečeno „bude ispod" svoje vlastite apsolutnosti.[12] Bez ove volje u Bogu Njegovo osiromašenje u Kristu jedva da se može protumačiti.

Suprotno Plotinovu shvaćanju prema kojemu čovjek ljubi Boga, a da ne dobiva odgovor na svoju ljubav, Biblija tvrdi da je Bog onaj koji ljubi čovjeka, a da mu vrlo često, nažalost, čovjek ne uzvraća ljubavlju na Njegovu ljubav. Bog je izvor ljubavi, On je taj koji ljubi prvi. Bog nije biće koje je toliko zauzeto svojom dobrotom da ne bi bilo dirnuto sudbinom čovjeka. Bog je sama Ljubav. On ljubi svoje stvorenje, On izlazi iz samoga sebe. On sklapa savez s čovjekom, sklapa s njime čak i brak.

To na poseban način postaje vidljivo u Novome zavjetu. Tu Božji dar sam od sebe dobiva nečuven i golem realizam. Bog se potpuno sâm daje u svojemu Sinu, koji postaje čovjek kao i mi. Bog postaje vidljiv, očit, na križu potpuno predan, u euharistiji naše jelo.

Riječ *„agape"* je riječ koja je dobila plemenit zadatak da izrazi to potpuno Božje davanje samoga sebe.

„U tome je ljubav; ne da smo mi ljubili Boga, nego je On ljubio nas" (1 Iv 4,10). Bog koji nas ljubi želi da i mi sudjelujemo u Njegovoj vlastitoj ljubavi. „Božja se ljubav izli u naša srca Duhom Svetim, koji nam je dan" (Rim 5,5).

Božja je ljubav istovremeno i *eros* i *agape*. Bog nas ljubi strastvenom ljubavlju: On čezne za našom ljubavlju. Sva kršćanska tradicija uvijek je razumjela Kristove riječi

12 *Theologische Briefe an einen Freund*, Paderborn, 1976., str. 10. Citat: J. Van der Vloet, *God is lefde: een kritishe analyse*, u *Communio*, 1994. br. 5., str. 318

na križu „Žedan sam" ne samo kao žeđ za vodom nego i kao žeđ za čovjekovom ljubavlju. „Deus sitit satiri", kaže Augustin (Bog žeđa da bismo mi žeđali za Njim).

Postoji nešto prekrasno u starome shvaćanju da je ljubav – *eros* – povezana s bogovima. Čovjek osjeća da je zahvaćen višom snagom. On tu ljubav ne može programirati nego je čovjek nadvladan ljubavlju. Čak ne može ni pjevati ni svirati ako ga muze nisu na to potakle. „Ne znam tko stvara moju glazbu", kaže Mozart, „ali ni u kojem slučaju to nisam ja." Nešto od Božje slave skriveno je u svakoj ljubavi. Ali ako se *eros* potpuno prepusti sâm sebi, ako s vremenom ne počne gledati ljubljenoga više nego svoje vlastito zadovoljstvo, izopačit će se. Kršćanstvo ne odbacuje *eros* nego ga samo želi oplemeniti. *„Erosu"*, piše Benedikt XVI. , „očito treba stega i čišćenje da čovjeku ne pruža kratkotrajno i prolazno zadovoljstvo, već u određenom smislu predokus vrhunca našega postojanja, onu sreću kojoj teži čitavo naše biće."[13]

Ono što riječ „ljubav" danas znači, često je sasvim nešto drugo od ljubavi o kojoj nam Isus govori, a čiju je ljepotu apostol Pavao opjevao u svojoj čuvenoj himni ljubavi (1 Kor 13). Zabuna je tolika da se čak čuju prijedlozi kako bi trebalo uvesti moratorij na uporabu riječi „ljubav", dakle da se odredi da se za određeno vrijeme pronađe drugi izraz koji bi nadomjestio riječ „ljubav". Problem je što ne postoji nijedna druga riječ koja bi istovremeno izražavala mnoge aspekte ljubavi.

Papa uopće ne želi ukinuti riječ „ljubav" ili je ograničiti na tipičnu kršćansku ljubav. On zapravo želi po-

---

13 *DC 4*

kazati kako ljubav obuhvaća stvarnost koja ima mnogo dimenzija, a sve te dimenzije stoje u međusobnome odnosu. Papi je neobično važno da pokaže kako postoji veza između Božje i čovjekove ljubavi. Upravo je najveličanstveniji plod Božjega utjelovljenja u čovjeka da se božansko i ljudsko zauvijek satkalo u jedno. Žive zajedno u simbiozi, što za posljedicu ima da ćemo „promašiti" čovjeka ako smo ravnodušni prema Bogu i „promašiti" Boga ako smo ravnodušni prema čovjeku.

Postoji samo *jedna* ljubav. Strastvena zaljubljenost dvoje mladih ljudi samo je prvi korak na putu ljubavi, a onaj tko je prošao cijeli put i koji je spreman dati i svoj život za brata ili sestru ne vidi ništa čudno niti gleda s prezirom u zaljubljeni par nego se prepoznaje u njihovoj ljubavi. Zato je *Pjesma nad pjesmama*, koja se „sastoji" od profanih ljubavnih pjesama, mogla biti uzeta u kanon svetih knjiga i te tekstove promatramo kao Božju riječ. A oni koji su najviše prožeti Božjom ljubavi, naime mistici, najrevnije čitaju *Pjesmu nad pjesmama* i u tim se riječima najbolje pronalaze.

Zemaljska ljubav i specifična kršćanska ljubav nisu dva cvijeta koja cvjetaju na različitim otocima. Zato Crkva upravo na Veliki četvrtak, kada slavi nesebičnu, žrtvovanu ljubav koja nam se simbolično nudi preko pranja nogu i euharistije, može pjevati: „Ubi caritas et amor, Daus ibi est" (Gdje je ljubav, prijateljstvo, tamo je i Bog). Gdje god postoji ljubav, tamo je nešto i od Boga. „Ljubav na neki način ima u sebi nešto božansko – ljubav obećava beskonačnost, vječnost – stvarnost

koja je veća i potpuno drukčija od našega svakodnevnog življenja."[14]

„*Eros*, taj dar ljubavi između muškarca i žene, ima svoj izvor u Stvoriteljevoj dobroti, a postoji također i ljubav koja se odriče same sebe radi drugoga."[15]

Ljubav je sveobuhvatna stvarnost koja ima mnogo različitih lica. Vidjeti sve više jedinstva u velikoj mnogostrukosti, pretvara naše putovanje kroz život u zabavno i uzbudljivo, u putovanje koje nam stalno nešto otkriva.

Ljubav u stvorenjima

Ako je Bog ljubav, svijet koji Bog stvara ne može biti ništa drugo nego ispunjen ljubavlju. U genima stvorenja ugrađena je mogućnost da ljube i na taj način svjedoče i šire ljubav Stvoritelja. Ako je Bog sâm „Bitak" i istovremeno Ljubav, onda sve što je On stvorio mora biti prožeto ljubavlju. Kod Dantea (1265. – 1321.) ljubav je stvarnost koja pokreće sunce i zvijezde.[16] Za Teilharda de Chardina (1881. – 1955.) ljubav je pokretačka snaga u evoluciji: „Opisujući Evoluciju Ljubavi, opisujemo sveobuhvatnu Evoluciju." On Ljubav naziva „najsveobuhvatnijom, najjačom i najtajnovitijom od svih kozmičkih energija".[17] Stvoritelj je od početka odredio pravac evolucije: sve će na koncu završiti u Božjemu kraljevstvu, koje je kraljevstvo ljubavi. Ljubav je skriveni vodeni pečat stvorenja koji postaje vidljiv

---

14 DC 5.

15 *Generalna audijencija*, 25. siječnja 2006.

16 *Božanstvena komedija*, Par 33., 145: „l'amor che move il sole e l'altre stelle."

17 *Sur le Bonheur. Sur l'Amour*, Edit. du Seuil, Paris, 1997., str. 51–52

onima koji pokušavaju živjeti u „stvarnosti". Cilj svega razvoja je „anakephalaíôsis" (Ef 1,10), da se sve sjedini u Kristu, što je na nebesima i na zemlji.

Ljubav je mjerilo stvarnosti. To je posebno vidljivo kod čovjeka. On doživljava da je „stvaran" (svoju stvarnost) u onoj mjeri u kojoj ljubi ili je ljubljen. Kada s Ivanom od Križa može reći: „Nit sa mnom što već vlada do ljubav sama i njena naslada" *(„Svi poslovi stavljeni su u službu uvježbavanja ljubavi")*,[18] tada čovjek postaje potpuno stvaran. Sve što nije ljubav ili ispunjeno ljubavlju je ništa, kažu mistici. To nije neki oblik pretjerivanja nego ontološki iskaz. Ljubav je kriterij koliki je postotak stvarnosti kod čovjeka ili u stvarima.

Činjenica da možemo naučiti „Umijeće ljubavi" (naslov poznate knjige Ericha Fromma) potvrđuje da smo od početka programirani za ljubav. Postoji izvor ljubavi. Potrebno ga je samo osloboditi od svega što zaustavlja njegovu bujicu. Kada Blažena Djevica Marija upozorava svetu Bernardicu (1844. – 1879.) u Lourdesu da rukama iskopa rupu u zemlji i tako otkrije skriveni izvor, to je više nego čudnovato. To je parabola. Izvor se nalazi u nama. Izvor samo čeka da napokon slobodno počne šikljati.

Ljubav je dar, rođendanski dar. Bog nas stvara i daje nam oživjeti tako što u nas udahnjuje svoj vlastiti duh (Post 2,7). U Novome zavjetu postaje jasno da je duh Božji „Duh Sveti". „Ljubav", kaže papa Benedikt XVI. „na grčkome *agape*, na latinskome *caritas*, ne znači u prvome redu djela ljubavi ili onaj veličanstveni osjećaj nego je to duhovni dar, Božja ljubav koju Duh Sveti

---

18 *Duhovni spjev*, 28

izlijeva u čovjekovo srce i koja ga tjera da se preda Bogu i bližnjemu."[19] Prava i savršena ljubav daje nam se od početka kao program, mogućnost, sjeme. Čovjek se uči „umijeću ljubavi" zalijevajući i njegujući ovo sjeme.

Ludost Božje ljubavi

Božja ljubav probija sve granice. Ona je uvijek veća nego što si možemo zamisliti. Zato nikada ne možemo previše vjerovati Bogu. On je uvijek pouzdaniji nego što vjerujemo. Ako se običavamo ispovijedati i ako nam je teško pronaći nešto za kajanje, uvijek možemo reći da nismo dovoljno vjerovali Bogu. Bogu i Njegovoj ljubavi činimo nepravdu ako postavljamo granice svojemu povjerenju.

Pavao govori o ludosti križa (1 Kor 1,18). i o „prevelikoj ljubavi" kojom nas je Bog ljubio (Ef 2, 4, Vulgata: „nimiam"). Elizabeta od Presvetoga Trojstva (1880. – 1906., proglašena blaženom 1984.) posebno je začuđena i iznenađena riječju „nimiam" i neprestano ponavlja da nas Bog ljubi „ludom ili bezumnom" ljubavlju.

Izgleda nam gotovo nevjerojatno da Bog ljubi svakoga čovjeka na isti način kao što ljubi i svojega vlastitoga Sina. U Velikosvećeničkoj molitvi Isus dva puta govori da se ista ljubav kojom Otac ljubi Sina proteže i na nas. „ Ljubio si ih kao što si ljubio mene. Oče, hoću da ... da ljubav kojom si mene ljubio bude u njima, i ja u njima" (Iv 17,23-24,26). Čovjek nije pastorče kojemu Bog poklanja mrvu milosrđa. Čovjek Bogu znači isto toliko koliko i Njegov jedinorođeni Sin. Postavimo li pitanje: „Koliko vrijedi čovjek?", odgovor

---

19 Govor: Angelus, 25. rujna 2005.

je: „Isto koliko i Krist." On je mjera čovjeka. Kada to otkrijemo i spoznamo, to konačno znači preokret u našemu životu.

Uzimamo zdravo za gotovo da Bog ljubi jednoga čovjeka više nego drugoga. Nekima je Bog dao nevjerojatno mnogo, drugi su invalidi i potpuno ovisni o pomoći drugih na svim područjima. To nam izgleda tako nepravedno. I sâm sam dugo vjerovao da postoje oni koji su povlašteni pred Bogom. Ne govori li nam i Evanđelje da je Isus imao posebne prijatelje? Postoji učenik „kojega je Isus ljubio". Svi su to mogli vidjeti. Nije li sasvim ispravno da Isus voli svoju majku više nego sve druge? Kasnije mi je postalo jasno da to mora biti optička varka. Bog uvijek ljubi beskrajno. Svaki je čovjek za njega unikat. Bog nikada ne uspoređuje. On nas ljubi ljubavlju koja je „sveopća i djelomična" („**Dieu nous aime d´un amour universellement partial**" – **God loves us with a love which is universally partial**), kako kaže Gabriel Marcel. Bog ima osobitu sklonost za svakoga, ne postoji nitko komu Bog daje prednost. Svatko od nas Njegovo je ljubljeno dijete.

Istina je da nemamo svi iste mogućnosti. Postoje velike posude u koje može stati više Božje ljubavi, postoje male posude u koje stane manje ljubavi. Ali se sve mogu napuniti. Pune posude nikada nisu zavidne drugima. Njihova potreba i očekivanja potpuno su ispunjena. Ne postoji ništa na čemu bi se moglo zavidjeti: ima se sve što se želi, čak i više od toga. Uostalom, oni koji su zavidni nezamislivi su u Božjemu kraljevstvu koje je kraljevstvo ljubavi. Tamo se svi svima raduju. Oni koji su dobili „manje" raduju se radi onih koji su

dobili „više" jer „ti" vrijediš više nego „ja". Ali, možemo li uopće govoriti o više i manje kada je jedino što vrijedi služenje, a ne isticanje jednih nad drugima? Jedna mala žlijezda može imati veće značenje u tijelu nego ruka ili noga. Nije li „Mala" Terezija dobila više kipova u Crkvi nego „Velika" Terezija?

S Božje strane ljubav je uvijek bezgranična. Najveći bi dio naših zamršenih podsvjesnih pojava nestao kada bismo uistinu vjerovali u to. Gotovo svi naši problemi utemeljeni su u činjenici da umišljamo da nismo ljubljeni. Ali ljubavi nikada ne nedostaje. Mi se kupamo i plivamo u njoj. Nije nikada pitanje jesam li ljubljen nego dopuštam li se ljubiti; ne kako ću dohvatiti Boga nego kao ću se dati dohvatiti Bogu (Fil 3,12).

Zašto je Bog stvorio čovjeka? Drugi vatikanski sabor odgovara: „Čovjek postoji zato što ga je Bog stvorio iz ljubavi i što ga iz ljubavi stalno uzdržava."[20] Sve što Bog čini, čini iz ljubavi. On nikada ne misli na sebe samoga. Svaki čovjek može kazati: „Plod sam, dijete sam Njegove ljubavi." Plod smo ljubavi koja je tako velika da Bog, kada stvara čovjeka kao slobodno biće koje može ljubiti ili odbaciti Stvoritelja, preuzima rizik da sve to plati svojim vlastitim životom.

Ako se čovjek boji Boga, onda time pokazuje da ne vjeruje u ovu ljubav. Bog nije opasan. On ne kažnjava. Roger Schutz (1915. – 2005.), osnivač pokreta Taizé, piše: „Važno je da osobe koje imaju odgovornost za djecu nikada ne daju povoda da djeca steknu dojam da Bog nekoga želi mučiti zbog nekoga razloga. Često se događa da djeca u nejakim godina već razviju neki

---

20 *Gaudium et spes* 19,1

skriveni strah: Bog će me kazniti. Misao ili uvjerenje da Bog kažnjava teža je i veća zapreka čovjeku u pokušaju da povjeruje nego bilo što drugo. Kada čitamo u Bibliji da „Bog stegom odgaja onoga koga ljubi" (Izr 3,12; Heb 12,6) trebali bismo misliti i na Isusovo pojašnjenje: „Svaku lozu na meni koja ne rađa, on odsječe, i svaku koja donosi rod, čisti da donosi više roda" (Iv 15,2). Bog odgaja tako da čisti i reže, imajući u vidu još veću plodnost.

Jedino je ispravno držanje pred Bogom koji je sama ljubav, držanje koje nama najviše odgovara, da dopustimo da nas Bog ljubi.

Povjerovali smo u ljubav (1 Iv 4,16)

Često se kaže: „Osoba koja nije dobila ljubav od svojih roditelja ne može se otvoriti Bogu. Ona ne zna o čemu govorimo kada kažemo da je Bog ljubav." Takve tvrdnje možemo čitati čak i u dobrim knjigama i člancima, pišu ih iskusni duhovni voditelji. Trebali bismo se čuvati ovakvih općenitih i površnih tvrdnji. To bi trebalo značiti da je Božja ljubav dostupna samo onima koji su imali uredno i ljubavlju ispunjeno djetinjstvo. Ali Bog je u prvome redu Bog siromašnih, potisnutih, iz društva odbačenih. Na poseban način Lukino evanđelje vrvi ljudima koji nisu očekivali ništa više od života, ali susret s Isusovom ljubavlju vratio im je njihovo dostojanstvo.

„Sve-uvjetovano shvaćanje religije", piše Viktor Frankl (1905. – 1997.), „tvrdi da je religiozni život pojedinca uvjetovan jer da ovisi o doživljajima i iskustvima u ranome djetinjstvu i da se čovjekova slika Boga

određuje njegovom slikom oca. Međutim, kao izravna suprotnost ovome shvaćanju stoji vrlo poznata činjenica da sin alkoholičara ne mora biti alkoholičar i da se čovjek može oduprijeti negativnome djelovanju strašne slike oca i ostvariti zdrav odnos prema Bogu. Pa i ona najstrašnija slika oca čovjeku ne mora biti zapreka da ostvari dobar odnos prema Bogu. S druge strane, dubok religiozni život daje čovjeku snagu koja je potrebna da bi pobijedio mržnju prema svojemu ocu. I obratno, siromašan religiozni život ne mora uvijek ovisiti o čimbenicima koji su sudjelovali u razvoju osobe."[21]

Osim toga ne smijemo zaboraviti da Bog u kojega mi kršćani vjerujemo nije samo Otac nego i Isus Krist. Ako nam je teško s Bogom Ocem, možemo se okrenuti Kristu. „Onaj tko je vidio mene, vidio je Oca" (Iv 14,9). U Isusu Kristu susrećemo brata, prijatelja. Imamo obećanje da ga možemo promatrati onako kako nama najbolje odgovara. „Naime, On nam je poslušan i dopušta da odlučujemo i prilagođuje se našoj volji", piše Terezija Avilska (1515. – 1582.). „Ako ste veseli, razmatrajte o uskrslome Gospodinu. Dovoljno je samo pomisliti kako je izašao iz groba da biste bili veseli. (...) Muče li vas velike muke ili ste ojađeni i žalosni, razmatrajte o Njegovu odlasku u Maslinski vrt. (...) Ili ga promatrajte vezana za stup u velikoj boli. (...) Ili ga promatrajte savijena pod teretom križa kada nije mogao ni udahnuti. On će vas promatrati svojim lijepim i samilosnim očima, punim suza, i da bi vas utješio zaboravlja svoje vlastite boli, samo zato što tra-

21 „Livet måste ha mening " – *Život mora imati smisla*, Aldus/Bonniers, Stockholm, 1971., str. 126–127

žite Njegovu utjehu i okrećete svoju glavu kako biste ga promatrali."[22]

Onaj kojega više privlači ženski lik, može se okrenuti prema Mariji. Ona je majka Božja i majka čitava čovječanstva. Ona je posrednica Božje ljubavi kako se ljubav na neki način ne bi umanjila ili zatamnila.

Postoje mnoga ulazna vrata koja vode Božjoj ljubavi i koja god da izaberemo, dobivamo isti rezultat jer u božanskoj obitelji osobe pokazuju jedna na drugu. „Ovo je moj Sin, Ljubljeni. Njega slušajte", govori Otac (Lk 9,35). „Nisam sam, jer je Otac sa mnom", govori Isus (Iv 16,32). Duh Sveti u nama viče: „Abba! Oče!" (Gal 4,6), a Marija pokazuje na Isusa: „Što god vam rekne, učinite" (Iv 2,5).

Ima li Bog isključivo pravo na ljubav?

Augustin misli da definicija Boga koju nalazimo u Novome zavjetu, „Bog je ljubav", znači da je sâm Bog subjekt ljubavi. Samo Bog može ljubiti. Kada „ispravno" ljubimo, to je zapravo Bog koji ljubi u nama i preko nas.

Kada čitamo mistike, pronalazimo sličan način razmišljanja. Tek kada Božji život počinje postajati iskustvo, osjećamo da čovjek napokon može govoriti o ispravnoj ljubavi. Prije su to bili samo bezuspješni pokušaji koji nikada nisu postali nešto ozbiljno. Takozvana ljubav uvijek je bila pomiješana s mnogim tajnim, dodatnim motivima da čovjek, kada pogleda unazad,

---

22 „Fullkomlighetens väg" – *Put savršenstva*, 26, 4–5, Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1974., str. 107–108

radije mora govoriti o sebeljublju. Čovjek, tako nam se čini, nije u mogućnosti razviti pravu ljubav.

Moramo li biti tako širokogrudni prema misticima i svecima da samo njima dajemo jedino pravo na ljubav? Nije li većina nas koji nismo mistici ipak istinsko iskustvo ljubavi?

Čini mi se da nam enciklika *Bog je ljubav* može pomoći da odgovorimo na ovo pitanje. Benedikt XVI. uporno želi pokazati da je ljubav jedina stvarnost koja ima više dimenzija. On smatra da je pogreška ograničiti kršćansku ljubav na *agape*, ljubav koja se žrtvuje. Papa polazi od ljubavi između muškarca i žene gdje seksualnost ima svoje određeno i dano mjesto. Ljubav je dinamična stvarnost, ljubav je proces. Običava započeti *erosom*, ali ako je *eros* potpuno vjeran samome sebi, prolazi kroz promjenu i na koncu se izjednačuje s *agape*.

Hoćemo li biti tako škrti i rezervirati izraz „ljubav" za onaj najveći stupanj u razvoju, gdje je ljubav potpuno oslobođena sebičnosti? Ne, sve je vrijeme riječ o ljubavi, ali na različitim stupnjevima i u različitim nijansama. Ništa se, što je istinski ljudsko, ne odbacuje. Kršćanska ljubav ne lebdi visoko iznad prirodne, zemaljske ljubavi. Ona zahvaća u prirodnu, općeljudsku ljubav, daje joj novu dinamiku i otvara je za nove mogućnosti.

Nove mogućnosti idu za tim da čovjek sve više pušta Boga u sebe i dopuštaju da ljubav postane nešto što čovjek čini zajedno s Njime. I u tome „zajedno" postoje mnoge razine. Tradicionalna teologija razlikuje

kreposti i darove Duha Svetoga.[23] Prema Tomi Akvinskome ne razlikuju se „darovi" od „kreposti" po objektu nego po posebnome načinu na koji djeluju u duši.[24] Naime, prema Tomi Bog u čovjeku može djelovati na dva načina. Može se, kao prvo, prilagoditi prirodnome načinu djelovanja naših duševnih sposobnosti. To čini kada se vježbamo u krepostima. Pomaže nam da izaberemo određeni obrazac koji nas vodi cilju, daje dodatnu snagu, ali ostavlja nama da djelujemo. To znači, kada je riječ o „kreposti" ljubavi, da smo mi sami ti koji ljubimo.

Drugačije je kada se darovi Duha Svetoga aktiviraju. Preko darova u nama djeluje Bog na način koji nadilazi prirodni način djelovanja duševnih sposobnosti. Ovdje On sâm djeluje, ali ipak ne bez nas. Bog nam daje „natprirodan" (Kako ova riječ ovdje odgovara!) impuls koji mi slobodno prihvaćamo. Mi smo ovdje više pasivni nego aktivni. „Magis agimur quam agimus" (Više se radi na nama nego što mi sami radimo).[25] Ipak ne tako da Bog djeluje sâm. Ovdje radije govorimo o sinergiji

---

23 "Sedam darova Duha Svetoga jesu: mudrost, razum, savjet, jakost, znanje, pobožnost i strah Božji. Oni u punini pripadaju Kristu, Sinu Davidovu. Oni upotpunjuju i vode k savršenstvu kreposti onih koji ih primaju. Oni čine vjernike poslušnima da se spremno pokoravaju božanskim nadahnućima". Katekizam Katoličke crkve, 1831.

24 *III Sent*, disp 34, q !, art 1

25 Ova bi se formulacija mogla pogrešno razumjeti i potpuno pogrešno prevesti. Onaj tko živi pod tiranijom nagona može zamijetiti kako, u svojemu najboljemu trenutku, „postaje prerađen" više nego što sâm radi, da nije zapravo slobodan činiti što želi i hoće. Djelovanje po impulsima Duha Svetoga znači naprotiv uvijek veću slobodu. Čovjek vidljivo osjeća da ono što čini navire iz dubine njegova bića gdje je čovjek jedno s Bogom i zato je baš tu najviše on sam. Bog nikada nije suparnik čovjeku. On je onaj koji me stvara i na taj način me prihvaća. Što Njemu bliže dolazim, time više postajem ja.

(„suradnji" nekoliko organa ili mišića u izvedbi nekoga pokreta ili neke radnje): Bog i ja djelujemo zajedno; Bog tako što to čini, a ja tako što mu *dopuštam* da to učini. Bog ne postupa sa mnom kao s lutkom nego sam i ja duboko uvučen u djelovanje tako što slobodno prihvaćam i odobravam Njegovo djelovanje.[26]

Tijekom vremena mnoge su se različite slike rabile kako bi se jasnije pokazala razlika između kreposti i darova. Umjesto da veslamo (kreposti), podižemo jedra (darovi). Kakva razlika i kada je riječ o naporu i brzini! Možemo zamisliti dijete koje drži maminu ruku i pokušava je slijediti. To je čovjek koji uvježbava kreposti uz pomoć milosti. Mama hoda u ritmu s djetetom, mora se prilagoditi njegovu hodu i pomalo se suzdržavati. Naprotiv, onaj tko djeluje učinkom darova sličan je djetetu koje je u majčinome naručju i kreće se u majčinome ritmu. Najljepša je slika svirač harfe koji pokušava proizvesti lijepe tonove uvježbavajući se u krepostima. Ali kada djeluje u režiji darova, onda je Duh koji udara po žicama harfe. Tada nastaje božanska glazba. Crkveni su oci ovu sliku često primjenjivali na Mariju: ona je harfa iz koje Duh na očevu radost proizvodi prekrasnu glazbu.

Ovo pretpostavlja potpuni početak od nule i čovjekovu predanost. Kada se odvažimo predati Bogu potpunom poslušnošću, tada se oslobađa božanska snaga. Božanska ljubav prebiva u svakome kršćaninu, ali ne može oživjeti zbog nekih blokada. Postoji i previše začepljenih žila koje zaustavljaju protok Duha. Čim se ove blokade odstrane, božanska snaga počinje strujati

26 Usp. Wilfrid Stinissen, *Mitt liv i dina händer – Moj život u tvojim rukama,* Libris, Örebro, 2004., str. 101–138

predanošću bez granica. Svi smo ovo iskusili u trenutcima milosti.

U ovakvim trenucima – ali to može biti i stanje – osjećamo da ljubimo na potpuno novi način, da je Drugi koji sada ljubi preko nas. U usporedbi s ovom novom ljubavlju, stara pomalo tamni. Razumijemo Augustina, a s njim i mnoge druge svece, kada kažu da jedino Bog može ljubiti. Ovdje nam u sjećanje dolazi staro pravilo koje kaže da bi redovnik uvijek trebao imati osjećaj da sve što je do sada učinio nije ništa, ali vrijedi početi *sada*. Tako se osjeća kada Duh struji kroz nas.

Ali ta nova ljubav ne odbacuje staru ljubav. Duh Sveti nije škrt, a niti pohlepan. On prihvaća svu ljubav koju smo pokazali, upotpunjuje je, zapravo preoblikuje. Ništa nije izgubljeno. Sve ima svoje mjesto u jednome većemu jedinstvu. Ljudsko postaje božansko, ali ne prestaje biti i potpuno ljudsko.

U evanđeljima vidimo kako Isus malo po malo istjeruje zloduhe iz ljudi. Ti zlodusi pokazuju i na našega vlastitoga zloduha, na našu sebičnost. Zamjenjujemo Božjeg Duha, kojega je Stvoritelj u nas udahnuo u trenutku stvaranja, s našim vlastitim, egocentričnim i samovoljnim duhom. Isus je došao da iz nas istjera toga duha i nadomjesti ga svojim Duhom. Naša je dužnost odustati od naše usmjerenosti na nas same i dopustiti da nas ispuni Duh Božji i da nas on vodi Bogu.

3. Eros i Agape

Anders Nygren (1890. – 1978.) u svojoj je knjizi *Eros i Agape* [27] napravio radikalnu podjelu između ova dva pojma. Njegova podjela tako je radikalna i temeljita da se govori o dvjema vrstama ljubavi koje izgledaju gotovo kao da su suprotstavljene jedna drugoj. Naprotiv, Benedikt XVI. skloniji je shvaćanju da postoji samo jedna jedina ljubav koja ima različite dimenzije. U ovome poglavlju želim malo pobliže ući u te dvije dimenzije koje čine jednu cjelinu i koje zajedno čine ono što nazivamo ljubav.

Eros

Prema Platonu (427. – 347. pr. Kr.) *eros* je ljubav koja čezne za sjedinjenjem s onime što se doživljava kao lijepo. Ljepota izaziva privlačnu snagu u čovjeku. Ta ljepota čovjeka može pogoditi ili zahvatiti tako da on počne čeznuti da njome ovlada ili da bude jedno s njom. Ljepota postoji na različitim razinama. Ljepota prirode, ljepota znanja i kreposti, ljepota ljudskoga tijela, ljepota duše. Sve to može očarati čovjeka i u njemu probuditi *eros*. Ta ljepota u čovjeku može čak izazvati želju da se vrati izvornoj, vječnoj Ljepoti, koja je izvor svih ljepota.

Eros nije isto što i erotika. Erotika je, kako se riječ danas najčešće shvaća, *eros* usmjeren samo na seksualno područje i njime ograničen. Erotika osim toga često

---

27 *Eros och Agape*, Aldus/Bonniers, Stockholm, 1966.

degradira seksualnu snagu tako da je svodi samo na biološku potrebu za slašću, umjesto da bude povezujući element u ljubavnome odnosu koji traži drugu osobu.

Eros je, naprotiv, širi i prostraniji. Mogli bismo ga definirati kao ljubav koja čezne. Čežnja za Bogom koja je upisana u naše biće je *eros*. Enciklika čak govori o *erosu* u Bogu.[28] Bog je onaj koji prvi čezne za nama, a čovjekov *eros* je odgovor na Njegovu čežnju.

„Dođi", govori *eros*, „ja čeznem za tobom, želim biti kod tebe, ti si moja radost, ti si moje sve, nemoj me ostaviti, ostani kod mene." Sve su ove prekrasne riječi koje pronalazimo u Bibliji, posebno u *Pjesmi nad pjesmama* i kod mistika, o Božjoj čežnji za čovjekom i čovjekovoj težnji za Bogom, izričaj za *eros*. *Eros* dakle nije nešto manje vrijedno, nije nešto ogavno i nečisto. Isključimo li *eros* iz svojega života, morali bismo iz svojega života „isključiti" i najveći dio književnosti koja govori o ljubavi.

Činjenica da se *eros* kod starih Grka shvaća kao bog ima dubok domišljaj, kako je već rečeno: ljubav je nešto božansko. Mi koji znamo da je Bog ljubav to rado prihvaćamo. Božansko se u *erosu* pokazuje i u njegovoj razornoj snazi. Onaj tko je pogođen strelicom koju je odaslao *Eros* ili *Amor* lako može izgubiti glavu. Ljubavna književnost puna je dramatike. Značajno je da se *eros* prikazuje kao dijete, dječak s krilima koji nikada neće postati odrasla osoba. *Erosu* ju teško postati odrasla osoba jer je ostavljen i prepušten sam sebi. Potreban mu je stariji brat, naime, *agape*.

---

28 *DC 9*

Agape

Imenica *„agape"* ne pojavljuje se u klasičnoj književnosti, a glagol *„agapao"* ima samo sporedno značenje. Naprotiv, Septuaginta (grčki prijevod Staroga zavjeta) rabi i imenicu i glagol, a Novi zavjet ide tragom Septuaginte.

Agape se od *erosa* razlikuju po tome što ne traži drugoga kako bi zadovoljio svoje vlastite potrebe nego priznaje vrijednost drugoga kao osobe. Onaj tko uistinu ljubi svojega subrata, želi ga učiniti velikim. „Engrandecer" (učiniti velikim) riječ je koju Ivan od Križa neobično voli: Zaručnik želi svoju zaručnicu učiniti velikom. *Agape* se sam daje i žrtvuje kako bi drugi bio sretan i velik. O toj ljubavi koja se žrtvuje govori Isus kada kaže: „Ljubite se među sobom kao što sam ja vas ljubio! Od ove ljubavi nitko veće nema, da tko svoj život položi za svoje prijatelje" (Iv 15,12-13). Pavao apostol uzdiže *agape* u svojoj Prvoj poslanici Korinćanima: „Ljubav dugo trpi, dobrostiva je; ljubav ne zavidi, ne hvasta se, ne nadima se. Ne čini što ne valja, ne traži svoje, ne razdražuje se, ne misli o zlu" (13,4-5).

Tek kada je i ova dimenzija prisutna, ljubav postaje potpuno ljudska. Sasvim je uočljivo da čovjek ima prirodnu sklonost prema ovakvoj nesebičnoj ljubavi. Majci uopće nije teško ljubiti svoje dijete, činiti bilo što da bi djetetu bilo dobro. Radije će sama trpjeti nego gledati kako njezino dijete trpi. U Novome zavjetu „agape" je uzdignut na višu razinu. Postaje mnogo više Božji dar nego rezultat ljudskih nastojanja (Rim 5,5). Duh Sveti čvrsto grabi naše prirodne sposobnosti i čini da zaboravimo sami sebe radi drugoga, iskapa

nove dubine naše nesebičnosti koja se nalazi u onoj prirodnoj sklonosti i sâm postaje božanska pokretačka snaga. Predivno je da jedna majka ljubi svoje dijete više nego samu sebe, ali je njoj to kudikamo lakše jer je riječ o njezinome djetetu, jer je to dijete na neki način dio nje same. Ljubav će biti potpuno nesebična tek kada majka bude spremna dati svoj život za bilo koje dijete, za bilo kojega čovjeka. Ovakva ljubav više nije „prirodna". To je moguće tek onda kada naš *agape* bude uzdignut u vlastiti Božji *agape*, ili drugim riječima, kada počnemo ljubiti u režiji Duha Svetoga. Tada i u drugome prepoznajemo dijete Božje i ljubimo ga.

Razlika između erosa i agape u najvećemu dijelu odgovara aristotelovskoj distinkciji između „amor concupiscientiae" (ljubav koja traži) i „amor benevolentiae" (ljubav koja drugome želi dobro). I ovdje je važno prisjetiti se da nije riječ o dvjema vrstama ljubavi nego o dvjema sastavnicama koje zajedno čine ono što zovemo potpuno ulivena ljubav. Ljubav koja samo nešto traži, promatra drugoga samo kao sredstvo da postigne vlastitu sreću i zadovoljstvo. Takva „ljubav" nije ljubav bez sebičnosti. Sreću za kojom težimo ne možemo postići na taj način jer pravu sreću postižemo uvijek izlazeći iz sebe samih.

S druge strane, nije ni „amor benevolentiae" kemijska forma savršene ljubavi. Kada je odvojimo od ljubavi koja traži, preuzimamo rizik da ljubav postane suha, nezainteresirana, principijelna, ljubav bez strasti. Može se čak reći da ljubav koja isključivo traži dobro drugoga proturječi sama sebi. „Dobru" drugoga pripada da taj drugi meni nešto znači. Nemoguće je osjećati

se dobro kada vidimo kako drugome ništa ne značimo. Uistinu ljubiti čovjeka znači dati mu do znanja da mi nešto znači, da „čeznem" za njim. Ne bi li bilo žalosno i uvredljivo kada bi se čovjek, u ime iskrenosti, osjećao prisiljen priznati: „Želim učiniti sve za tebe, ali ne mogu reći da mi nešto značiš, ti mi nemaš što dati." Osim toga, nezamislivo je da bi postojao čovjek koji mi ne bi mogao nešto dati. Svaki čovjek je stvoren na sliku Božju, u svakome se čovjeku nalazi zraka svjetlosti, izvor koji čeka da ga otkopamo.

Prema Tomi Akvinskome i „tomizmu" nakon njega, ljubav kod čovjeka ima svoje korijenje u njegovoj čežnji za srećom. Po prirodi tražimo što je za nas dobro. Budući da nas samo beskonačno dobro može zadovoljiti, po prirodi čeznemo za Bogom. Sve je počelo s *erosom*. Ali u onoj mjeri u kojoj dolazimo u dodir s Bogom, s Bogom koji je sama ljubav koja se daje, učimo sve više zaboravljati sebe i biti kao On: briga za onoga koga ljubimo. I upravo ta ljubav koja zaboravlja sebe daje nam mogućnost da otkrijemo istinsko i pravo JA koje se ostvaruje u tome da budem odnos koji se prelijeva prema drugome, da budem most prema drugome.

Naprotiv, prema Dun Scotu i skotizmu, ljubav od početka ima „oduševljeni" trenutak (ekstazu): ja izlazim iz samoga sebe, zaboravljam samoga sebe i ljubim drugoga – Boga – zbog onoga što je On po sebi, a ne zbog onoga što mi On znači. Nastavio bih ljubiti Boga i onda kada bi me On odbacio. Ljubav je od početka centrifugalna sila.

Scot se čini odvažnijim i principijelnijim u svojoj nauci o ljubavi. Toma je kao i obično malo realniji. On

zna da je čovjek biće koje raste i koje se razvija. On ne počinje s najvišim nego se cilju približava korak po korak. Kod njega je *eros* dodijeljeno uzvišeno i povlašteno mjesto. Ne govori li i sâm Isus bezbroj puta o nagradi koja čovjeka čeka kada u ljubavi zaboravi sebe? Nagrada je uvijek da će čovjek ući „u radost svojega Gospodara", radost koja je upravo nesebična radost ljubavi.

Istina je sigurno da ove dvije dimenzije ljubavi, dimenzija čežnje i dimenzija žrtve postoje u različitoj mjeri u svakome čovjeku i u različitim razdobljima života. Također je istina da će, u onoj mjeri u kojoj ljubav sazrijeva, naglasak biti na aspektu žrtvovanja. Kao što smo rekli, i Stari i Novi zavjet izbjegavaju riječ „eros" i radije rabe „agape" i „agapan". Tipična kršćanska ljubav, ljubav koja je spremna dati svoj život za svoje prijatelje (Iv 15,13) – čak i za svoje neprijatelje (Mt 5,44) – zove se „agape".[29]

Eros nije odbačen nego potpuno integriran u *agape*. Papa u svojoj enciklici citira Fridricha Nietschea (1884. – 1900.) koji tvrdi da je kršćanstvo *erosu* dalo da pije otrov. *Eros* je ipak preživio atentat, ali se izopačio i postao opterećenje. Na taj način ovaj njemački filozof, misli papa, izriče nadaleko prošireno mišljenje, naime da je Crkva svojim zapovijedima i zabranama ono što je najljepše u životu pretvorila u nešto gorko. Tamo gdje nas Stvoritelj poziva na radost koja nam daje kušati nešto božanskoga, baš tamo Crkva dolazi sa svojim zabranama (sa svojim vetom).[30]

---

29 „Agape je postala ključna riječ za biblijsko razumijevanje ljubavi", *DC 6.*

30 Isto 3

Papa pokazuje da je upravo obratno. Kršćanstvo ne uništava *eros* nego ga želi preodgojiti, očistiti, disciplinirati i humanizirati tako da može postići i ostvariti svoju pravu veličinu. Iživljavati se u svojim životinjskim porivima bez ikakva ograničenja, grijeh je protiv *erosa*. Čovjek, da bi ispravno postupio prema *erosu*, mora ljubiti kao osoba, tijelom i dušom, što zajedno tvori jedinstvo. Ovo pretpostavlja odricanje, samonadzor, čišćenje.[31]

U naravi *erosa* leži da se razvija od početnoga stanja u kojemu je uglavnom bio senzualan i egocentričan prema stanju u kojemu će u susretu s drugim postajati sve manje okrenut prema sebi, a više usmjeren na sreću drugoga. *Eros* se po prirodi s vremenom želi otvoriti za *agape*. Ako se ovo otvaranje ne ostvari, *eros* će uništiti samoga sebe. Benedikt XVI suprotstavlja se dakle radikalnoj distinkciji između *erosa* i *agape*. U stvarnosti ovo se dvoje nikada ne može rastaviti jedno od drugoga. *Agape* koji bi se formirao samo svojom snagom bio bi lišen tople i vitalne snage *erosa*. Osim toga, ne možemo samo davati, moramo i primati. Ljubav je uvijek i primanje i davanje. Nemoguće je stalno davati ljubav ako je istovremeno ne primamo kao dar. Međutim, ako *eros* ostane sâm i uporno ga se tjera da gleda drugoga kao objekt i odbija ga priznati kao osobu, ne može se više govoriti o ljubavi.

Eros i *agape* potrebni su jedno drugome da bi bili prava ljubav. U Bogu se *eros* i *agape* potpuno podudaraju.[32] Tako može biti i kod čovjeka. Sveta Mala Terezija (1873. – 1897.) u činu predanosti milosrdnoj lju-

---

31 Isto *5*

32 Isto *9-10*

bavi upravo je svijetao primjer za to. Terezija se otvara Božjoj ljubavi, želi biti prazna posuda koja će biti ispunjena božanskim bujicama ljubavi. Izgleda nam kao da ona želi samo primati (*eros*). Ali ona to čini *kako bi razveselila Boga, da Njemu pruži priliku da se sâm dadne.* Bog traži prazne posude koje može ispuniti. Terezija nudi svoju prazninu kako bi zadovoljila Božju čežnju da se sâm potpuno preda.[33] U zreloj se ljubavi *agape* i *eros* poistovjećuju.

Kršćanska ljubav, dakle, nije svijet za sebe koji postoji paralelno s izvornom, prirodnom ljubavlju ili koja s njom čak stoji u suprotnosti. Ne, kršćanski pogled na ljubav prihvaća cijeloga čovjeka i cijelo njegovo traženje ljubavi, ali je želi pročistiti i voditi dalje na taj način da otvara nove horizonte. Ne niječući ni najmanje *eros*, ukazuje na nove vrhunce i dubine koje nudi *agape* usmjerujući se na Božju vlastitu ljubav koja nam je dana.

Plodno blaženstvo ljubavi

Želimo li vidjeti plodnu ljubav *agape*, blaženstvo u svom svojem sjaju, trebamo se okrenuti prema Bogu. Ovo izgleda jasno samo po sebi. Ipak, želim početi s čovjekom, ljudskim iskustvom. Ako je istina da smo stvoreni na sliku Božju, onda bismo trebali moći osjećati nešto od Božje radosti, radosti koja je plod činjenice da je Bog cijelim svojim bićem samodarivanje. Radosni smo kada se nečega odreknemo kako bismo to mogli dati drugomu. Ono što želim zadržati za sebe, s vremenom gubi svoj sjaj i čar. Potpuno *imam* samo

33 *Självbiografiska skrifter – Autobiografski spisi,* Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1971., str. 237–239

ono što dajem ili što sam spreman dati. „Idi i prodaj sve što imaš i razdijeli siromasima: tada ćeš imati blago na nebu" (Mk 10,21). „Na nebu" ne znači samo nebo poslije smrti nego kraljevstvo nebesko, kraljevstvo Božje. U kraljevstvu Božjem postoji izravna plaća: radost koja je zraka Božje vlastite radosti, onoga koji ništa ne posjeduje nego se sav daruje.

Jedan stariji subrat naučio me jednom malu pjesmicu na francuskome koja sadrži nevjerojatno puno mudrosti i koja je promijenila moj život:

„Ne rien *subir*,
mais tout *accueillir*,
et aussitôt l'*offrir*."

Dakle, životni program u Božjemu je kraljevstvu ovakav:

„Ne *podnosi* ništa,
nego sve *prihvaćaj*,
odmah *žrtvuj* (daj, prinosi)."

Tri glagola izražavaju tri različita stava:

1. Mogu pokušati, uz pomoć čiste i zdrave filozofije, da se ne tužim i ne jadikujem. Znamo da jadikovanje ne pomaže, da nas zapravo čini još praznijima. Pametnije je da se uz određeno prihvaćanje onoga što je neizbježno nađem u svojoj sudbini, da *podnosim*. To je ono što je moj provincijal običavao reći kada sam se kao mladi student filozofije tužio na nešto: „Takav je život, mladiću." Život nije lagan, nisam ja jedini komu je teško.

2. Mogu se uzdići na višu razinu tako što pozitivno prihvaćam situaciju. Možda posuđenica „akceptirati"

u prijevodu na hrvatski „prihvatiti" malo više podrazumijeva pasivno držanje koje je vrlo blizu rezignaciji. Francuska riječ „accueiller" znači *pozitivno, aktivno prihvaćanje,* zapravo dobrodošlicu. To je Marijina riječ „Neka mi bude". Ovakvo držanje donosi *mir.*

3. Ali postoji još jedan korak. Možemo Bogu *dobrovoljno dati* ono što je teško kao naš mali doprinos Njegovu velikomu projektu – spašavanju svijeta. Tada ćemo biti *radosni.* „Nitko mi život ne oduzima", govori Isus, „nego ga ja sâm od sebe polažem" (Iv 10,18).

Ne postoji ništa što čovjeka čini tako sretnim kao davanje. „Mnogo je blaženije davati, negoli primati", kaže Isus (Dj 20,35). Ovim riječima Isus izražava i razotkriva vlastitu Božju radost. Ako je Bog tako beskrajno sretan, onda je to zato što se tri božanske osobe potpuno daju jedna drugoj: Otac Sinu, Sin Ocu, neiscrpnim zagrljajem – što je Duh Sveti. Bog je siromašan, zato što je sve uvijek dano. On nema svojega vlasništva. Kada Isus proglašava siromašne blaženima, onda opisuje život Presvetoga Trojstva.

Mi smo stvoreni da zrcalimo Boga. On želi da sudjelujemo u Njegovoj vlastitoj radosti, On nas želi vidjeti sretne. I zato nas uči davati, rado davati, mnogo davati, davati sve. U tome leži tajna kršćanske radosti.

„Ljubiti znači dati sve i dati samoga sebe", pjeva Mala Terezija.[34] Njezina je zadnja napisana riječ: „O Marijo, kada bih ja bila kraljica neba, a ti Terezija, tada bih ja htjela biti Terezija da bi ti bila kraljica neba!!!"[35]

---

34 Wilfrid Stinissen, *Den enkla vägen till helighet* – Jednostavan put ka svetosti, Libris, Örebro, 1999., str. 136

35 8. rujna 1897. *Oeuvres complètes,* Cerf, Paris, 1996., str. 976

Da bi nam bilo lakše, Bog je osnovao školu u kojoj se možemo naučiti davati i žrtvovati. Ta škola je euharistija. U kruhu i vinu koje svećenik prinosi, sami dajemo Bogu sve što jesmo i sve što imamo. I sve što dajemo dobivamo natrag s božanskom kamatom: dobivamo Kristovo tijelo za jelo i Njegovu krv za piće. U euharistiji imamo iskustvo savršene radosti davanja, radosti koja nas stalno obnavlja. Dirljivo je bilo u slavljenju katoličke Mise prije koncila slušati svećenika u poodmaklim godina kako na početku Mise govori: „Pristupit ću Božjem žrtveniku, Bogu koji razveseljava moju mladost (*Ad Deum qui laetificat juventutem meam*, Ps 43,4, Vulgata)." Onaj tko je naučio davati i žrtvovati, nikada nije star. Njemu se sve vrijeme „obnavlja mladost kao u orla" (Ps 103,5).

Kada se sada obraćamo Bogu, susrećemo Ga jedino kao samodarivanje. Da se Bog u Novome zavjetu objavljuje kao trojedini Bog, ista je stvar kao kazati da *je* On dar. Otac se sâm daje Sinu, tako savršeno da Sin postaje jednako velik kao i Otac. Otac sebi nije ništa rezervirao. „Otac mi je sve povjerio", govori Isus (Mt 11,27; Lk 10,22). Time što Sin prima sebe samoga od Oca i sa zahvalnošću daje natrag Ocu – „sve moje je i tvoje", kaže Sin (Iv 17,10) – daje Ocu priliku da bude Otac, u tolikome stupnju da se može reći da se Otac na neki način rađa od Sina. Otac je potpuno ovisan o Sinovljevu TI da bi bio JA.[36] A sâm Duh Sveti je obostrano davanje. U Bogu nema ništa što nije dano.

U Bogu je samodarivanje istovjetno bivstvovanju. Njegovo biće je da se sâm isprazni od samoga sebe i da

36 Adrienne von Speyr, *Das Wort und die Mystik I*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1970., 263– 264

sve daruje: Otac Sinu, Sin Ocu, a Duh Ocu i Sinu. *Biti* je jednako *dati se sâm*, *dati se sâm* jednako je *biti*.

Kada se Bog u Novome zavjetu objavljuje kao ljubav koja se potpuno daje, On se ne odriče onoga što je rekao Mojsiju u gorućemu grmu: „Ja sam onaj koji jesam" (Izl 3,14). Bog je i *biti* i *ljubav*. *Biti* je identično s *ljubavlju*. Zbog ove potpune jednakosti smijemo tvrditi da nešto postoji samo ako je to ujedno i ljubav. Naša se vrijednost određuje mjerom naše ljubavi. Stoga će se sud nad nama mjeriti mjerom ljubavi; na sudu ćemo biti upitani samo koliko smo imali ljubavi (Mt 25,31-46).

Objava ove potpune Božje ljubavi dostiže svoj vrhunac u Isusovoj smrti na križu. Najveća je ljubav dati život svoj za svoje prijatelje (Iv 15,13). Ovaj „za" (grčki *hyper*, latinski *pro*) ocrtava život Presvetoga Trojstva: osobe Otac, Sin i Duh Sveti žive potpuno jedna „za" drugu.[37]

Isus na križu vrlo jasno pokazuje tko je Bog i kakav je Bog: potpuno predan. „U svojoj smrti na križu okreće se Bog protiv samoga sebe", piše Banedikt XVI, „dajući se potpuno, kako bi čovjeka spasio i ponovno mu vratio dostojanstvo. Ljubav je to u svojem najradikalnijem obliku."[38]

Križ je rješenje problema teodiceje (Pitanje teodiceje: Kako Bog može biti dobar i svemoguć kada u svijetu ima toliko zla?). Bog nam je jednom zauvijek dao

37 Uz ovo prvotno značenje gdje se „za nas" misli „zbog nas" postoji i drugo, naime „umjesto nas" – „jer je za nas postao kletva" (Gal 3,13) – ali ovo djelo učinjeno umjesto nas ne oslobođa nas našega vlastitoga zadatka: da surađujemo s Kristom tako da nosimo svoj križ i idemo za njim (Lk 14,27).

38 *DC 12*

jasan znak svoje ljubavi da to nikada više ne možemo dovesti u pitanje. Besmisleno je sumnjati u Njegovu ljubav kada stojimo pred križem. Boga koji je raspet ne može se optuživati. Njegova je ljubav čvrsta stijena, a mi se nalazimo na čvrstome temelju kada stojimo na toj stijeni.

Danski katolički biskup Hans Martensen (rođen 1927., a sada u mirovini) ima vrlo primamljivo geslo u svojem biskupskome grbu: „Crux probat omnia". Riječi nisu posuđene iz Biblije nego od Luthera[39], što govori o ekumenskoj otvorenosti biskupa Martensena. Glagol „probare" ima dvostruko značenje. Može se prevesti: „Križ *dokazuje* sve". Kao sažetak Božje mudrosti križ daje odgovor na naša pitanja. A ponajprije na ono goruće pitanje možemo li vjerovati da nas Bog ljubi. Ali također i na naša pitanja o trpljenju i smrti. Trpljenje ne može biti besmisleno kada ga On, koji je sam Smisao (*Logos*), dragovoljno uzima na sebe. Ali „probare" može značiti i „iskušavati, kušati". Križ je pouzdan kriterij koji nas uči kako razlikovati između onoga što je istinito i što je lažno. „Križ je sâm sudac i svjedok istine", piše Luther.[40] Želimo li znati je li neka tvrdnja istinita, možemo je ispitati tako što ćemo je usporediti s križem i vidjeti je li održiva. Na primjer, jeftina napredna teologija koja odbacuje trpljenje ne preživljava kada je provjeravamo križem kao kriterijem.

Kada stojimo pored križa, tek tada razumijemo što je ljubav. U Raspetome vidimo stvarnost, krvavu stvarnost: da nas Bog ljubi. On nas ne ljubi zato što lijepo

---

39 *WA*, V, 179, 31

40 *„Crux ipsa sola judex est testique veritatis"*, *WA*, V, 188

izgledamo ili zato što smo dobri – On za nas umire dok smo još grešnici (Rim 5,8,10) – nego zato što je On dobar.

Pred križem shvaćamo da je naša ljubav, ili ono što nazivamo ljubavlju, pomiješana s neizmjerno mnogo sebeljublja i egoizma. U početku smo vjerovali da smo ljubili, a onda otkrijemo da smo upravo u dobroti koju smo nedvojbeno učinili, ipak tražili sami sebe. Križ razotkriva naš neuspjeh. Naša ljubav u prvome redu pruža ruku prema nekolicini: našoj obitelji, našoj redovničkoj zajednici, našim prijateljima. U onolikoj mjeri u kolikoj ljubav postaje opća, običava se umanjivati i njezin intenzitet. Nitko ti neće zamjeriti ako tvoja ljubav prema Ivanu izgleda bjednije nego tvoja ljubav prema tvojemu najboljemu prijatelju. Navikli smo da je u životu često ovako: što je veća kvantiteta, to je slabija kvaliteta. Tako nije kod Boga. On ljubi svakoga čovjeka kao da je jedan jedini. „Sin Božji koji me ljubio i predao samoga sebe za mene" (Gal 2,20). Nijedan čovjek ne treba vjerovati da je zaboravljen.

Ali ta sveopća Božja ljubav ne sprječava – kod Boga je sve neobično – da izabire neke kojima pokazuje posebnu pažnju zato što oni imaju poseban poziv i zadatak. Između svih drugih naroda Izrael je bio izabran kao narod iz kojega će se roditi Spasitelj – „spasenje dolazi od Židova" (Iv 4,22). Između svojih učenika Isus izabire dvanaestoricu na kojima će sagraditi svoju Crkvu. A između te dvanaestorice izabire trojicu koji su prisutni u najintimnijim trenucima Njegova života: u preobraženju i u smrtnoj borbi u Getsemaniju. A

među tom trojicom postoji učenik, Ivan, kojega je Isus najviše ljubio.

Mi, koji smo uvijek tako brižljivi da ne bi tko povjerovao da ima prednost pred drugima, vrlo lako u toj „naklonosti" vidimo vrstu diskriminacije. Uvjereni smo da ljubiti drugoga malo „više" znači da onoga drugoga ljubimo „manje". Ali to ne mora biti tako. Ako Bog bira nekoga, tada je to uvijek radi dobra drugoga. Biti izabran od Boga znači uvijek imati i poseban zadatak. Kada je Marija izabrana da bude Isusova majka, taj je izbor bio radi nas: da bi Bog u potpunosti mogao biti čovjek i da bismo mi dobili majku.

Prema Karlu Rahneru (1904. – 1984.) povijest spasenja i povijest čovječanstva podudaraju se. Rahner u prvome redu vidi Božji „univerzalizam" (Bog želi da svi budu spašeni) i preskače preko „partikularizama", povijesti spasenja (od Abrahama do Crkve).

Kardinal Ratzinger, naš sadašnji papa, suprotstavlja se ovakvome pogledu koji zapravo ne odgovara Božjemu djelovanju u povijesti. „Povijest spasenja i povijest svijeta ne mogu se shvatiti kao identične samo zato što se Bog brine o svima. Takav izravni ‚univerzalizam' upropastio bi cjelokupnost Božjega djelovanja koje upravo po izboru i odabiru dolazi do cjelovitosti." [41]

Taj Božji „partikularizam" ne mora nas uzbuđivati. Trebao bi nas razveseliti, jer u Bogu prepoznajemo nešto što smo svi iskusili kada ljubimo. Počinjemo s *jednom* osobom, s jednim TI. I čim se plamen ljubavi upali, primjećujemo da ima sposobnost širenja. Svijet postaje svjetliji, svi koje susrećemo izgledaju ljubaznije,

---

41 *Auf Christus schauen*, Herder, Freiburg, 1989., str. 91–92 i 127

čak i priroda dobiva novu ljepotu. Čovjek bi želio zagrliti cijeli svijet. Susret s jednim jedinim čovjek može preoblikovati cijeli svemir.

Nešto od toga „partikularizma" ipak uvijek ostaje. Čisti univerzalizam ostaje prazan i bez sadržaja. „Vjerujem od osobe do osobe", kaže Majka Terezija iz Kalkute (1910. – 1997., blaženom proglašena 2003.). „Svaka osoba za mene je Krist, a budući da postoji samo jedan Isus, ta je osoba u tome trenutku jedina osoba za mene u svijetu."

Agape, dug proces

U svojim propovijedima o Prvoj Ivanovoj poslanici Augustin upozorava svoje slušatelje da ne budu obeshrabreni kada čuju da savršena ljubav uključuje i davanje vlastitoga života za svoje prijatelje. „Sigurno mislite i kažete: ‚Je li moguće dostići takvu ljubav?'. Nemojte tako brzo početi sumnjati! Možda se ljubav već rodila u tebi, ali nije savršena. Daj joj hranu da se ne uguši. A ti mi kažeš: ‚Kako mogu znati da se ljubav već rodila u meni?' Čuli smo od čega se sastoji savršena ljubav, a sada poslušajmo gdje počinje. Ivan kaže: ‚Tko ima svjetovno blago i vidi svojega brata u potrebi pa zatvori svoje srce pred njim, kako Božja ljubav ostaje u njemu?' (1 Iv 3,17). Vidiš gdje ljubav započinje. Ako još uvijek ne možeš umrijeti za svojega brata, barem budi pripravan dati mu nešto od onoga što posjeduješ." [42]

Vrlo je važno sve vrijeme imati cilj pred očima. Tako činimo kada smo na dugome putovanju. Pomisao na

42 V,12

cilj drži onaj unutarnji žar u životu. Kada sveta Terezija Avilska piše *Unutarnji grad (Zamak duše, Stanovi ili grad duša),* svoje vrhunsko djelo, čini to upravo zato da probudi oduševljenje kod putnika kada sluša o slavnome životu koji će duša uživati u sedmome katu grada gdje stanuje njezin Ljubljeni. Ali Terezija ne voli jalove snove i dremuckanja. Cilj se postiže samo ako krenemo odmah, bez čekanja. Idi iz stana u stan, kaže, prekoračuj jedan prag za drugim, i to s velikom odlučnošću. Cilj se ne može postići odjednom. Ali uvijek možeš napraviti barem mali korak, uvijek možeš nešto učiniti.

Unatoč činjenici da smo stvoreni za ljubav, da izađemo iz sebe samih i živimo za druge, i unatoč činjenici da se dobro osjećamo i postajemo sretni kada to činimo, potrebno je, osim ove odlučnosti, imati strpljenja i izdržljivosti, svojstva koja nisu posebno na cijeni u naše vrijeme. Čvrsto smo zatvoreni u sebe, više nego što to mislimo. Neka nevidljiva gumena vrpca drži nas i tvrdoglavo povlači nazad baš onda kada nadvladamo unutarnji otpor i protivljenje da izađemo iz sebe samih. Nije dovoljno jednom za sva vremena odlučiti zaboraviti sebe i „izgubiti svoj život". Dokle god gumena vrpca ne pukne, želimo li živjeti u ljubavi, prisiljeni smo stalno obnavljati svoju odluku i stalno izlaziti iz sebe. Izlazak iz Egipta nije jedinstvena pojava, nego je vječno aktualna.

Ljubav je projekt za cijeli život. I za cijelu vječnost. Ali svaki puta kada uistinu „izlazimo iz sebe samih", a ne samo kada to pomišljamo učiniti, ponovno iskušavamo da je to ispravno, da počinjemo živjeti prema svojoj izvornoj prirodi, onako kako nas je Bog stvorio.

I svakoga je puta malo lakše izvući se iz oklopa i izaći na široka prostranstva ljubavi. Otkrivamo kako nam Pavlova *Pjesma nad pjesmama* o ljubavi počinje značiti sve više i sve više pokazuje put. Ona je nenadmašivo zrcalo ispovijedi koje konkretno daje sadržaj našemu ispitu savjesti: „Ljubav dugo trpi, dobrostiva je; ljubav ne zavidi, ne hvasta se, ne nadima se. Ne čini što ne valja, ne traži svoje, ne razdražuje se, ne misli o zlu, ne raduje se nepravdi, a raduje se istini. Sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve trpi... A sad ostaj vjera, ufanje, ljubav, to troje. Ali je najveća među njima ljubav" (1 Kor 13,4-7,13). Ovo nabrajanje „svojstava" ljubavi pokazuje nam da ne možemo ljubiti, a da se i sami ne dajemo i ne žrtvujemo.

Cilj je svega ovoga da s vremenom rabimo sve veće posude svojega potencijala ljubavi. Na duže razdoblje nije dovoljno samo ulagati dio naših mogućnosti i snaga. U jednome malome djelu o ljubavi Teilhard de Chardin tumači tu razliku: „Najčešće u našemu djelovanju sudjeluje krajnje mali djelić nas samih. Jeo ili radio, bavio se matematikom ili rješavao križaljku, čovjek se angažira u svojemu radu samo djelomično, s jednom ili drugom svojom duševnom sposobnošću. Njegova osjetila funkcioniraju, njegovi udovi ili njegov razum, ali ne i srce. Riječ je, istina, o ljudskome djelovanju, ali to nije djelovanje cijeloga čovjeka. Stoga se može dogoditi da se učen čovjek ili filozof nakon života, u koji je mnogo uložio, može osjećati osiromašen, iscrpljen, razočaran. Njegova je inteligencija bila angažirana, ali ne i njegova osobnost. Trudio se, ali nije

mogao ljubiti." [43] Teilhard uspoređuje razliku između djelovanja koje je učinjeno s ljubavlju ili bez ljubavi s razlikom između običnoga uzimanja hrane i odlaska na pričest. [44]

Nikada nećemo biti gotovi u umijeću ljubavi. Cijeli je život škola ljubavi. Završni ispit polažemo tek kada umremo. „U predvečerje života tvoja će se ljubav ispitati." [45] Proći će dugo vremena dok naše srce od kamena postane srce od mesa, dok ne postane kao Gospodinovo srce, blago i ponizno. Ako smo poslušni Duhu koji nas želi preoblikovati, postajemo sve svjesniji da je sve što nije ljubav uzalud potrošen trud i potrošeno vrijeme, da ne postoji ništa drugo što bismo trebali činiti osim ljubiti i da ne postoji drugi put za upoznavanje Boga: „Onaj tko ne ljubi, ne poznaje Boga, jer Bog je ljubav" (Iv 4,8).

Život postaje neobično jednostavan. Umjesto da se razbijamo na komadiće zbog mnoštva stvari koje moramo učiniti, sada sve vrijeme radimo istu stvar. Supstancija različitih poslova i zanimanja uvijek je ista temeljna stvarnost – ljubav.

Na ovome putu ljubavi nismo u napasti da skupljamo i spremamo u zalihu dobra koja smo učinili. Ne vučemo nikakav teret sa sobom. Ljubav u svakome trenutku razdaje ono što ima. Kada sam bio mlad svećenik čuo sam jednoga dana kolegu kako računa koliko

---

43 Sur le Bonheur. Sur l'Amour, seuil, Paris, 1997., str. 73

44 „Toute la distance entre une manducation et une communion", isto str. 74

45 Ivan od Križa, *Ord av ljus och kärlek – Riječ svjetla i ljubavi* 59. Vidi: *Živi plamen ljubavi i manji spisi*, Karmeliterna, Tågorp Glumslöv, 1984., str. 198

je imao ispovijedi. Nabavio si je malo računalo kako bi bio što točniji. Broj ispovijedi je imponirao. Odmah sam odlučio da nikada neću nabaviti takvu strašnu stvar. Onaj tko ljubi uvijek želi stajati praznih ruku. „O moj Bože", moli Mala Terezija, „u predvečerje ovoga života stupit ću pred Tebe praznih ruku, jer Te ne molim, Gospodine, da računaš moja djela. (...) Ne želim nikakvo drugo prijestolje ili krunu osim Tebe samoga, moj najljubljeniji."[46]

Onaj tko izgubi svoj život, spasit će ga (Lk 17,33)

Što misli Isus pod ovim riječima? Možemo ih shvatiti na dva načina, ovisno o tome koji život mislimo da ćemo izgubiti. Izgubiti svoj život može značiti da se odreknemo onoga što sveti Pavao naziva tijelo (meso) ili stari čovjek, naime egocentričnoga čovjeka koji sâm sebe promatra kao središte svijeta, koji želi imati i ne podnosi da drugi imaju više, koji živi sâm za sebe, koji se bori za svoja prava, koji se ne da voditi onime što je pravo nego što mu prija ili ne prija. Stari je čovjek zazidan čovjek koji misli samo na sebe i drugima manipulira u svoju korist. Taj čovjek stanuje ili je stanovao u svakome od nas. On je tu kada se rodimo, kao sjeme. I najveći dio onoga što nazivamo odgoj ide za tim, barem u našemu zapadnome društvu, da to sjeme proklija i da raste. Učimo kako se zaštititi, kako se natjecati, kako konkurirati i pobijediti suparnika. Učimo kako zauzeti prva mjesta i kako se u njima dobro osjećati.

---

46 *Offerakt till den barmhärtiga kärleken – Čin žrtve milosrdnoj ljubavi.* Vidi: *Självbiografiska skrifter,* str. 238 (Autobiografski spisi).

Taj stari čovjek može zauzeti toliko mjesta da izgleda da je to naš život, naša osobnost. Kada Isus kaže: „Onaj tko izgubi svoj život, spasit će ga", misli na to da onaj tko izgubi taj stari, sebični život koji nije život, taj će naći pravi život, ljubav. Onaj tko izgubi staroga čovjeka, taj će zadobiti novoga čovjeka, Kristova čovjeka. Kakva sretna razmjena! Mijenjamo sebičnost za ljubav, ropstvo za slobodu, dosadu i čamu za radost.

Što treba učiniti da na taj način „izgubimo svoj život"? Trebamo dopustiti da stari čovjek umre od gladi. Svakoga puta kada „zaniječemo sami sebe", to će reći svoju sebičnost, oslabljujemo svoj JA. Može se ići tako daleko da JA na kraju umre od neishranjenosti. Budemo li budni i osluškujemo, sve ćemo bolje moći razlikovati koji poticaji dolaze od staroga, a koji od novoga čovjeka. Jedino kada znamo što nas pokreće, sebičnost ili ljubav, možemo svjesno izabrati ljubav i na taj način odbaciti sebičnost. Ali najvažnije je da često molimo Boga da nas oslobodi od nas samih, od našega staroga, lažnoga JA. Naš stari čovjek je aždaja koja ima toliko mnogo glava da ih nikada sami nećemo uspjeti odstraniti.

Malo onih – nisu mnogi koji dospijevaju tako daleko za vrijeme ovoga zemaljskoga života – koji uz Božju pomoć i nakon dugotrajne borbe koja ih je skupo stajala krvi i suza, napokon izgube svoje lažno JA i na taj način nađu život, Krista – „Krist je vaš život" (Kol 3,4) – ipak nastavljaju primjenjivati i žive Isusovu riječ: „Onaj tko izgubi svoj život, spasit će ga." Ali sada ove riječi razumiju na dublji način. Novi život, Božji vlastiti život, u kojemu sada čvrsto i sigurno stoje, nije nešto

što čuvaju i žele zadržati za sebe. U prirodi je božanskoga života da je kao tekuća voda. To pravilo također vrijedi i za Presveto Trojstvo: tko izgubi svoj život, taj ga nalazi. Kada bi Otac odbio dati sve što On jest Sinu, prestao bi biti Otac. Boga bi tada nestalo. A kada bi Sin zaboravio da Njegov život nije Njegovo vlasništvo nego da ga dobiva od Oca, kada bi zaboravio da sa zahvalnošću dopušta da taj život struji natrag Ocu, ne bi ni On više bio Sin i na taj bi način onemogućio Ocu da bude Otac. A Duh nema ni svojega vlastitoga imena, ni svojega vlastitoga lica. On nije ništa drugo nego strujanje naprijed i natrag između Oca i Sina.

Izgubiti svoj život da bismo ga spasili ne znači samo zanijekati svoje loše, sebične impulse. Bit ljubavi podrazumijeva da sve razdijeli. Svatko tko iskreno ljubi zna da se sve mora dati. Trima osobama u Presvetomu Trojstvu nije bilo dovoljno da se daju jedna drugoj. Osjetile su potrebu da stvore čovjeka kako bi se mogle dati još i više. A kada je čovjek sagriješio i na taj način izgubio, barem djelomično, prirodnu sposobnost za ljubiti, dolazi Sin da bi ga ponovo naučio ljubiti. Sin je učinio nešto što nismo mogli vjerovati da je moguće: odrekao se svoje jednakosti s Bogom, svojega mjesta s Očeve desne strane da bi postao jedan od nas (usp. Fil 2,6–7). I svoje zemaljsko postojanje završava na taj način da još jednom svojevoljno gubi svoj život. „Zato me ljubi Otac, jer ja svoj život polažem da ga opet uzmem. Nitko ga ne otima od mene, nego ga ja sam od sebe polažem i vlast imam položiti ga, i vlast imam opet ga uzeti" (Iv 10,17-18). *Pravo* je ljubavi izgubiti svoj život da bi ga mogla ponovo pronaći.

„Zato što nisi uzeo božansko kao krunu, zato što si izabrao sramotu i siromaštvo, znamo tko je Bog."[47] Znamo i što je ljubav.

Spasiti svoj život tako što ga gubimo temeljno je pravilo ili zakon svega što postoji. „Sve što nije dano izgubljeno je", rekla je majka Terezija. Tko je spreman da svojevoljno izgubi sve, dobiva sve. Upravo zato što se Isus odrekao biti Bog i što je sišao tako nisko, nisko, Bog ga je uzvisio tako visoko, visoko (usp. Fil 2,8-9).

„I za njih ja posvećujem sebe" (Iv 17,19)

Koliko god ljubav odgovara našoj prirodi, koliko god je ona izvor istinske radosti, ipak traži svjesnu odluku. Onaj tko ljubi mora biti spreman za žrtvu, odricanje i davanje. Već nas Pavao u prevažnome tekstu uči i upozorava da ljubav ima žrtveni karakter: „Budite dakle nasljedovatelji Boga, kao ljubljena djeca, i živite u ljubavi, kao što je i Krist ljubio nas i predao sebe za nas kao prinos i žrtvu Bogu na ugodan miris"(Ef 5,1–2).

Naše se urođene strasti protive tome davanju. Što više dajem drugome, to manje imam. Tako mislim. Umjesto toga mogao bih reći: „Što više dajem, to se više ostvarujem." Tvrdoglava je iluzija misliti da je važnije posjedovati nego biti.

Ipak, ne otežavaju samo strasti djelovanje po mjeri ljubavi. Kod Isusa nema ni sjene od strasti. Ništa manje nije bio u napasti da u zadnjemu trenutku uzmakne krajnjoj žrtvi. „Aba, Oče", reče, „Tebi je sve moguće; uzmi ovaj kalež od mene" (Mk 14,36). Dati svoj život,

---

47 Olov Hartman (1906. – 1982.), psalam 38. u *Ceciliji, katoličkoj pjesmarici.*

za što prava ljubav mora biti spremna, nije, dokle god živimo u ovome zemaljskome tijelu, nikakvo zadovoljstvo. Do mučeništva se ne dolazi plešući. Na tome se putu nalazi puno straha i tjeskobe.

Također je teško ostati u ljubavi ako drugi samo želi biti ljubljen i ne odgovara na ljubav ili to čini sa zadrškom.[48] Ljubav traži obostranost. Tamo gdje ona nedostaje, žrtva postaje teška.

U jednome komentaru Isusova oproštajnoga govora Adrienne von Speyr (1902. – 1967.) piše da žrtva kod onoga koji daje život za svoju braću može imati veće razmjere nego što bi čovjek mogao i pomisliti. A to znači da čovjek ne daje samo svoj život pri njegovu završetku, ili da je čovjek spreman umrijeti za onoga koga ljubi, nego još više, da daje *sav* svoj život. Čovjek je spreman umrijeti još za života. Fizička je smrt unatoč svemu pojedinačan i kratki trenutak. Ali se cijeli život može pretvoriti u žrtveni dar, u mučeništvo, misao koju je duhovna tradicija često razvijala i povezivala sa životom u samostanu. Terezija Avilska život u samostanu naziva dugim mučeništvom: „Niste li još shvatile, sestre, da je život dobroga redovnika i onoga koji želi pripadati najbližim Božjim prijateljima, dugo mučeništvo? U usporedbi s mučenicima kojima je glava odsječena u jednome trenutku, ovo mučeništvo možemo nazvati dugim."[49]

Ali mučeništvo nije samo posebna povlastica života u samostanu! Adrienne opisuje kako to može izgledati. „Bogu se nudi i On dobiva dopuštenje da slobodno

48 *Att älska livet – Ljubiti život. Pastirsko pismo nordijskih biskupa o braku i obitelji*, Veritas, Stockholm, 2005., str. 20

49 *Fullkomlighetens väg – Put savršenstva*, 12, 2, str. 54

raspolaže životom određene osobe, također i njezinom smrću, u prvome redu njezinom unutarnjom smrću čiji oblik određuje Bog. Tada joj Bog može oduzeti čak i njezina urođena duhovna bogatstva do kojih joj je stalo. Može se dogoditi da osoba ima veseo karakter, a da joj Bog da žalost i osamljenost; osoba je možda velikih intelektualnih mogućnosti, a Bog joj oduzima mnogobrojne veze i kontakte i šalje je kao misionara u zemlju gdje njezine intelektualne mogućnosti jedva dolaze do izražaja. Kao odgovor na takvu žrtvu Bog rado prisiljava čovjeka da čini ono što on ne želi činiti. (...) Bog gotovo uvijek traži što mi ne očekujemo i nikada nećemo znati zašto On upravo to od nas traži."[50]

Ne postoji li nenamjerna „žrtva"?

Mnogi se ne mogu svojevoljno „posvetiti kao žrtva" za druge. Nikada nisu čuli za takvu mogućnost ili uopće ne razmišljaju da ljubav može ići tako daleko. Ipak je i njihov život često „mučeništvo". Za većinu ljudi život je težak. Što se događa s patnjom koju čovjek koji pati nije dobrovoljno prihvatio, koja se ne prinosi Bogu? Je li najveći dio ljudske patnje uzaludan i ne donosi nikakva ploda? Jesu li ogromne patnje koje su pogodile, pogađaju i koje će pogoditi čovječanstvo potpuno besmislene? Papa Ivan Pavao II. (1920. – 2005.) na ovo odgovara: „Ne postoji patnja koju Bog ne može pretvoriti u put koji vodi k Njemu. (...) Patnja raspetoga Boga nije neki oblik patnje među drugim patnjama, nije neka manje ili više bolna Božja osuda. To je patnja bez slike i prilike. Krist je, žrtvujući se sâm za nas,

50 *Die Abschiedsreden. Betrachtungen über Johannes 13-17*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1948., str. 244

patnji dao smisao i otvorio novu dimenziju, novi red, red ljubavi. (...) Kristova patnja na križu dala je patnji radikalno novo značenje tako što ju je preobrazio iznutra. Njegova patnja uvela je u povijest, koja je povijest grijeha, besprijekornu patnju koju prihvaća samo ljubav. (...) Svaka ljudska patnja, svaka bol, svaka bolest nosi sama u sebi obećanje spasenja, obećanje radosti."[51]

Budući da je sâm Bog visio na križu, osmislio je patnju. „A on je nosio naše patnje, naše je žalosti uzeo na se" (Iz 53,4). On je u sebi ujedinio svu patnju i prinio je Ocu. Marthe Robin (1902. – 1981.), stigmatizirana Francuskinja koja je pokrenula pokret *Foyers de charité*, imala je za to vrlo jak osjećaj. Kada je čula za nečiju patnju, spontano je reagirala: „On sudjeluje u Isusovoj patnji." Kada su joj pripovijedali kako jedan znanac trpi od teške psihičke bolesti, rekla je: „On sudjeluje u Isusovoj patnji u Getsemanskom vrtu." Isus je na sebe preuzeo cjelokupnu patnju čovječanstva da bismo uvijek za svoju patnju mogli reći da je sudjelovanje u Njegovoj. Zahvaljujući Njegovoj potpunoj solidarnosti s nama, svoju patnju možemo promatrati kao solidarnost s Njime: ono što trpimo, uvijek trpimo zajedno s Njime.

Sada više ne postoji patnja koju Isus nije žrtvovao. Ali nas želi počastiti tako što želi da i mi sudjelujemo i svojevoljno prinosimo svoja trpljenja. Surađivati s Njime i zajedno s Njime slobodnom voljom biti živi žrtveni dar za spasenje svijeta, čovjekovo je najveće dostojanstvo.

Dolaze trenuci i vrijeme u našemu životu kada se osjećamo slomljeni i potpuno uništeni pa dolazimo u

51 Papa Ivan Pavao II, *Memory & Identity*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2005., str. 189–190

napast da zajedno s prorokom Ilijom kažemo: „Dosta je toga. Uzmi, Gospodine, moj život; jer nisam bolji od svojih otaca" (1 Kr 19,4). Upravo to može biti trenutak našega „spasenja", da se prisjetimo da imamo odgovornost za druge i da bi bilo strašno razočaranje pobjeći iz života. Majka može prikupiti snagu pri pomisli da je potrebna svojoj djeci, svećenik u spoznaji da Crkva računa s njime i njegovim radom, bolestan i oduzet čovjek da svojim prihvaćanjem nesposobnosti i nemoći doprinosi spasenju drugih. Imamo odgovornost za druge. Potrebni smo drugima. Naš je život beskrajno vrijedan jer spašava druge.

Nikada ne smijemo zaboraviti da nas Isus nije spasio svojim propovijedanjem ili svojim čudesima nego svojim trpljenjem i svojom smrću. Njegovo uništenje naše je opravdanje. Sveti Ivan od Križa napisao je majstorski tekst o toj važnoj činjenici. „Sigurno je da je Krist u svojoj smrti bio uništen i u svojoj duši. Njegov ga je Otac ostavio bez ikakve utjehe i pomoći. Prepustio ga je najdubljem osjećaju osamljenosti i zato nije mogao ne kriknuti s križa: ‚Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?' Ovo je bila najjača ostavljenost koju je doživio u svojemu životu. Ali to je bio i trenutak kada je izvršio svoje najveće životno djelo, djelo koje je nadmašilo sve znakove i čudesa koja je nekada izvršavao na nebu i na zemlji. Govorim o spasenju i sjedinjenju ljudskoga roda s Bogom milosti. To se djelo ispunilo u trenutku kada se Naš Gospodin nalazio u stanju potpunoga uništenja."[52]

52 *Bestigningen av Berget Karmel - Uspon na brdo Karmel* II, 7, 11, Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1978., str. 96

„Njegovim modricama mi smo se izliječili" (Iz 53,5). Što je vrijedilo za Isusa, vrijedi i za nas. Naše boli i modrice mogu izliječiti druge. Pomisao na našu odgovornost, da možemo spasiti druge, u graničnome trenutku može biti i naše vlastito spasenje.

Ljubav je i eros i agape

Da bismo razumjeli ulogu *erosa* i *agape* u ljubavi, moramo još pobliže pogledati ljubav. Što čini bitak ljubavi? Možemo li opisati ili definirati ljubav? Što mi zapravo činimo kada uistinu ljubimo?

Najozbiljnije rečeno, ljubiti znači reći fundamentalno DA onomu koga ljubimo. „Ne znam tko je postavio – ili što je – postavilo pitanje", piše Dag Hammarskjöld (1905. – 1961.), „ne znam ni kada je pitanje postavljeno. Ne sjećam se ni da sam odgovorio. Ali jednom sam odgovorio DA nekomu – ili nečemu. Od toga trenutka obuzela me spoznaja da postojanje ima smisla i da moj život zato, u prihvaćanju onoga što je neizbježno, ima smisla i ima cilj."[53]

Prema Martinu Heideggeru (1899. – 1978.) najbolja je definicija ljubavi svetoga Augustina: „Ljubim, želim da postojiš (*Amo, volo ut sis*)." Ljubiti znači otkriti da je drugi dobar i potvrditi tu „dobrotu". Sretni smo da onaj drugi postoji. Nešto što izričemo kada kažemo, nažalost, možda malo bez razmišljanja i rutinski: „Hvala što postojiš." Ljubav kaže: Ti si lijep. „Kako si lijepa, ljubljena moja, kako si lijepa" (Pj 1,15). Istovremeno otkrivam da me ljepota onoga drugoga čini bogatijim. Mnogo mi znači susresti dobra i lijepa čo-

53 Vägmärken – *Oznaka puta*, Bonniers, Stockholm, 1963., str. 16

vjeka. Taj me susret obogaćuje i sada sâm sebe gledam drugim očima.

Kada mi kršćani kažemo da Bog „stvara" čovjeka, tada mislimo upravo na to da izgovara takvo DA. Bog govori svakome čovjeku: „Želim da budeš." „Bog govori o onome što još ne postoji kao da već postoji" (usp. Rim 4,17). „Vjerujemo da Bogu pri stvaranju nije potrebno ništa što bi prije bilo, ni bilo koja pomoć. Stvaranje nije ni neko nužno proizlaženje (emanacija) iz božanske suštine. Bog slobodno stvara ‚ni iz čega'."[54]

Naša ljubav jednih prema drugima također ima stvaralačku snagu, ali ta snaga ne dolazi ni iz čega nego iz već postojećega čovjeka. Ipak ne smijemo podcjenjivati ljudsku snagu ljubavi. Ako ne možemo stvarati kao Bog, u svakome slučaju možemo nanovo stvarati. Iskustvo nas uči da smo ovisni o činjenici koliko nas drugi prihvaćaju. Ne možemo živjeti bez toga DA koje nam dolazi od drugoga. Osmjeh pun ljubavi koji nam je upućen na putu do posla može nam promijeniti i osvijetliti cijeli dan. Da bismo se osjećali potpuno sigurno u svojemu postojanju, potrebno nam je prihvaćanje drugih. „Zato prihvaćajte jedni druge, kao što je Krist prihvatio vas na Božju slavu" (Rim 15,7).

Prihvatimo li ljubav kao jedno takvo temeljito DA, onda nije teško razumjeti da *eros* i *agape* ne ratuju između sebe nego se zapravo nastavljaju međusobno jačati. Kako mogu reći DA svojemu subratu i na taj ga način potvrditi u njegovu postojanju, a da istovremeno ne priznam da je za mene dragocjen? Ako me tvoja ljepota ostavlja ravnodušnim, onda ću površno proći

54 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 296

pored tebe. Kada zaručnica kaže „O kako si lijep!", želi reći da je dirnuta ljepotom ljubljenoga.

Budući da Boga shvaćamo kao biće koje je dovoljno samo sebi, onda nam je teško vjerovati u Božju ljubav. On ima sve što mu je potrebno. Kako možemo nešto značiti za Njega? Ali se sve mijenja, postaje lakše vjerovati u Njegovu ljubav kada možemo čuti kako čezne za našom ljubavlju, da mu mnogo značimo, da trpi kada je Njegova ljubav prezrena.

Navikli smo shvaćati Boga kao *agape*, kao ljubav koja se samo daje. I baš stoga što je ljubav učinjena tako čistom, potpuno altruističkom, postalo je teško vjerovati u nju. Mi ne želimo da nas netko ljubi čistim *agape*. Želimo nešto značiti za drugoga, želimo da taj drugi čezne za našom ljubavlju i da bude radostan kada i mi njega ljubimo.

U Isusovu životu vidimo kako *eros* i *agape* idu skupa. Kod Isusa ne postoji samo ljubav koja se žrtvuje i zaboravlja samu sebe nego i ljubav koja čezne, kojoj je potrebna pomoć. „Žalosna je moja duša do smrti; ostanite ovdje i bdijte sa mnom" (Mt 26,38). Na križu gdje predaje svoj život i na taj način objavljuje Božji *agape*, sažeo je svu svoju čežnju i na taj način Božju čežnju za čovjekovom ljubavlju ovim riječima: „Žedan sam" (Iv 19,28). I što je drugo ta neiscrpna intimnost među trima Osobama u Trojstvu ako ne *eros*? Nije li Duh Sveti nazvan poljupcem Oca i Sina? A kada je riječ o nama ljudima, ne postoji li „božanska" krepost koja se zove nada, što je prema Charlesu Péguyju (1873. – 1914.) „vjera koju Bog najviše ljubi"? Ova se nada grana u čežnju, povjerenje, čvrstu vjeru, pojave za koje Mala

Terezija kaže da više nego bilo što razveseljavaju Boga. Bog želi biti *naš* Bog, želi biti Bog *za* nas. To je njegov bitak. Kako bismo mogli razveseliti Boga (*agape*) kada ne bismo čeznuli za Njim (*eros*)? Kako bih mogao razveseliti brata (*agape*) kada mu ne bih dao do znanja da mi puno znači (*eros*)?

Nema li dovoljno *erosa* u poznatoj definiciji unutarnje molitve koju nam je ostavila Terezija Avilska: „Čini mi se da unutarnja molitva nije ništa drugo nego prijateljsko druženje i često ponavljan razgovor u osamljenosti s onim za koga znamo da nas ljubi." [55]

Benedikt XVI. piše u svojoj enciklici: „Zapravo se *eros* i *agape* – uzlazna i silazna ljubav – nikad ne mogu potpuno odijeliti jedno od drugoga. Što više obje, u svojim različitim aspektima, nalaze prikladno jedinstvo u jednoj stvarnosti ljubavi, to se općenito više ostvaruje prava narav ljubavi. Premda je *eros* u početku prije svega označen požudom i uzlazan – zbog očaranosti velikim obećanjima sreće – u približavanju drugome sve će manje i manje postavljati pitanje o samome sebi, tražit će sve više sreću drugoga, sve će se više brinuti za njega, darovat će se i željet će ‚biti ondje za' drugoga. Na taj se način element *agape* ucjepljuje u njega, u suprotnome *eros* osiromašuje i propada i gubi svoju vlastitu narav. S druge strane, čovjek ne može živjeti niti isključivo u nesebičnoj, silaznoj ljubavi. Ne može uvijek samo darivati, mora također primati. Onaj koji hoće darivati ljubav mora je i sam primati kao dar. Sigurno da čovjek može – kao što nam kaže Gospodin – postati izvor iz kojega teku rijeke žive vode (usp. Iv 37-38). Ali da bi

55 *Boken om mitt liv – Knjiga o mojemu životu*, 8, 5, Karmelitrena, Tågarp Glumslöv, 1980., str. 72

postao takav izvor, on sâm mora piti, uvijek iznova, iz onoga prvog, iskonskog izvora koji je Isus Krist, iz čijeg je probodenog srca potekla Božja ljubav (usp. Iv 19,34)."[56]

Stara diskusija o „amour pur" (čistoj ljubavi) zapravo je lažan problem.[57] Čineći ljubav kemijski čistom od svakoga *erosa*, potkopavamo njezinu narav. Čovjek može težiti za takvom nesebičnošću u ljubavi tako da ljubav više nije ljubav. Rizik je htjeti biti nesebičniji od samoga Boga! Istina, neki su sveci rekli da bi bili u paklu kada bi to radovalo Boga (čisti *agape*), ali ovakve izjave treba promatrati kao mnoge ludosti ljubavi. Kako bih mogao obradovati Boga svojim boravkom u paklu, daleko od Njega, kada je Njegova radost biti moja radost?

Ljubav je, ako je istinska, uvijek i *eros* i *agape* zajedno. *Moja je najveća sreća* ljubiti drugoga *radi njega samoga*. Nemoguće je, izuzev u nekim pojedinačnim trenucima ushićenja, ne biti na neki način svjestan te sreće. Zabraniti samome sebi osjećati tu radost da bi ljubav bila potpuno čista nalikuje starome običaju ili, bolje rečeno, ne-običaju rasipanja pepela po hrani da ne bismo došli u napast tražiti radost u jelu. Slične savjete možemo naći u nekim samostanskim knjižnicama, u starim asketskim knjigama koje više ne čitamo

56 *DC 7*

57 U XVII. stoljeću žustro se raspravljalo o mogućnosti da se Bog ljubi bez ikakve pomisli na sebe samoga. Dva suparnika u ovome konfliktu bili su Bossuet, biskup u Meauxu (1627. – 1704.) i Fénelon, nadbiskup u Cambriji (1651. – 1715.). Bossuet je tvrdio da je iluzija vjerovati da možemo ljubiti Boga a da na neki način ne mislimo na vlastito blaženstvo. Prema Fénelonu to je mjera čiste ljubavi: Boga trebamo ljubiti bez ikakve pomisli na same sebe, što ima za posljedicu da teološka krepost nade nema nikakvu važnost. Godine 1699. papa Inocent XI. osudio je ovo tumačenje.

niti preporučamo našim gostima. Htjeti pod svaku cijenu ugušiti svaku radost u uzimanju hrane neizravan je protest protiv Boga koji je uredio tako da tažeći svoju glad uživamo i u okusu hrane. Na isti način postoji usađena radost u ljubavi, radost koja je najveća kada je ljubav nesebična.

To je dalo povoda Karlu Rahneru da ustvrdi kako svaka ljubav, pa i ona najduhovnija, ima „erotski" temelj zbog kojega se ne trebamo stidjeti.[58] Ta nas tvrdnja ipak može odvesti na krivi kolosijek: „erotsko" nas podsjeća na „erotiku" koja se – a to je već rečeno – ne smije zamijeniti s *erosom*. Istina, postoji element *erosa* u svakoj ljubavi. Zato nam izgleda da je shvaćanje tomizma, koje kaže da se ljubav ne može odvojiti od čovjekove težnje za srećom, više u skladu sa stvarnošću nego shvaćanje skotizma, koji ljubav shvaća kao potpunu ekstazu.

„Bog je u povijesti prosjak", piše Oliver Clément, „koji s beskrajnom strpljivošću prosi ljubav ispred vrata svakoga od nas." Citira Origena (oko 182. – 254.): „‚A ja sam siromah i jadan' (Ps 70,6). Ovo govori Krist, koji je svojom slobodnom voljom postao prosjak, koji moli za čovjekovu ljubav kako bi čovjeka učinio bogatim."[59]

Sveta Katarina Sienska (1347. – 1380.) piše u svojemu *Dijalogu*: „Krvlju svojega Jedinorođenoga Sina ponovno si me stvorio; iz toga jasno razumijem, od Tebe prosvijetljena, da si zarobljen ljepotom svojega

---

58 *Sacramentum mundi* III, artikel *Liebe*, Herder, Freiburg, 1969., sp. 239

59 *Källor – Izvori*, Artos, Skellefteå, 2004., str. 56–57

stvorenja."[60] Bog nas stvara u Sinu. Možemo li zamisliti veći *agape*, veću nesebičnu ljubav? Ali stvarajući nas u Sinu postajemo, kao i Sin, Njegova slika. Kada nas On ljubi, tada istovremeno ljubi i sebe, jer smo mi Njegov odsjev. A kada se grijehom udaljavamo od Njega, započinje *tražiti* svojega Sina u nama, započinje traženje koje je učinilo da Sin umre za nas i s križa „sve privuče k sebi", tako da Otac ponovno pronalazi Sina u nama. U Božjoj su ljubavi *eros* i *agape* nerazdvojivo satkani.

U djelu Ivana od Križa *Cánitco* ta je usklađenost između ovih dviju dimenzija ljubavi tema koja se često ponavlja. Zaručnik čini zaručnicu lijepom. I kada je zaručnica postala tako lijepa, Zaručnik je toliko njome impresioniran da je čini još ljepšom što u Njemu pobuđuje još veću ljubav. I to se ponavlja u beskonačnost.

Razdvojiti *agape* i *eros* znači osakatiti ljubav. Veliki je dar kršćanstva svijetu naglašavanje važnosti *agape*, tj. da je ljubav spremna na davanje same sebe. Prema Ivanovu evanđelju *agape* je početak i svršetak povijesti spasenja. Sve započinje Očevom ljubavlju kojom je ljubio Sina prije postanka svijeta (Iv 17,24) i koji je tako ljubio svijet da je dao svojega Jedinorođenoga Sina (3,16). Na završetku susrećemo Isusovu ljubav koji daje svoj život za svoje prijatelje: „Tada on koji je ljubio svoje što su bili na svijetu, zasvjedoči svoju ljubav do kraja" (13,1). Uvjerljiv dokaz da u ljubavi vrijedi pravilo da zaboravi samu sebe i daje prednost drugomu jest činjenica da Bog postaje čovjekom i umire za nas. Ta je poruka uvijek bila aktualna jer smo uvijek bili skloni staviti sebe same u središte. Danas više nego ikad

60 Poglavlje 167

imamo potrebu da se toga prisjetimo. U naše vrijeme ljubiti najčešće znači uživati na račun drugoga. Ako je ljubav samo *eros*, onda se ona izopačuje i pretvara u sebičnost. Najljepše postaje najružnije. Upravo idući ruku pod ruku s *agape*, *eros* može proći kroz čišćenje koje mu je zaista potrebno.

Još jednom želim naglasiti: to što kršćanstvo naglašava *agape* ne znači da dokida *eros*. *Agape* bez *erosa* postaje beživotna, ukočena, kruta stvarnost, kao kostur bez mesa. Bez *erosa* ljubav gubi zanos i strast. Origen u svojemu komentaru *Pjesme nad pjesmama* piše da postoji božanski *eros*. A Grgur iz Nise (335. – 394.) u *Homilijama o Pjesmi nad pjesmama* ide tako daleko da tvrdi da *eros* bolje nego *agape* izražava beskrajnu snagu ljubavi. *Eros* govori nešto o snazi *agape*: izgara neopisivom predanošću.

Također i Dionizije Aeropagit (5. stoljeće) daje prednost riječi „eros" kada govori o Božjoj ljubavi. Tako piše: „Nekima od svetih pisaca (*hierologoi*) riječ ‚eros' izgleda božanstvenija nego riječ ‚agape'. Tako je pisao i sveti Ignacije Antiohijski: Moja ljubav je razapeta (*ho emos eros estaurôtai*)."[61] Kada Origen i Dionizije opisuju Boga kao *eros* onda se pozivaju na Ignacija Antiohisjkoga (umro oko 107.), koji je prvi govorio o razapetome *erosu*. Tekst tumače tako da je razapeta ljubav Isus sâm, Razapeti. Kasnije sveta Birgitta (1303. – 1373.) uzima ove riječi „amor meus crucifixus est" (moja je ljubav razapeta) kao geslo svojega reda.

61 *De divinis nominibus* IV, citirano u Y.de Andia, *Eros en agape, Communio*, nizozemsko izdanje, 1994., 5. str. 339

Ignacije zapravo misli nešto drugo. „Eros" se ovdje ne odnosi na Isusa nego na Ignacijevu vlastitu tjelesnu ljubav koja je sada razapeta: „Moja požuda (*eros*) je razapeta i zato se ne radujem hrani raspadljivosti ni užicima ovoga života."[62] Istu misao nalazimo i kod Pavla: „A koji pripadaju Kristu Isusu, raspeli su tijelo sa strastima i požudama" (Gal 5,24). Činjenica da je *eros* razapet ne znači da je mrtav. *Eros* je pročišćen, preoblikovan; pronašao je svoj pravi objekt. Postao je ono za što je od početka bio namijenjen: neograničena čežnja za Bogom.

Volja ili osjećaj?

Kao što smo vidjeli, papa Benedikt XVI. naglašava da je ljubav jedina stvarnost koja ima dvije dimenzije: *eros* i *agape*. Odnos između *erosa* i *agape* stalno se smjenjuje: katkada glavnu riječ ima *eros*, katkada *agape*. Ali ako jedno od ovo dvoje potpuno nedostaje „dolazi do izobličenja, odnosno bar osiromašenja ljubavi ".[63] Istovremeno je tako očigledno da Novi zavjet stavlja poseban naglasak na *agape*. Tipična kršćanska zapovijed ljubavi prema neprijateljima ne može biti ukorijenjena u *erosu*. Takva je ljubav plod odluke volje koja izravno ide protiv onoga što nam govore osjećaji.

Može se postaviti pitanje je li ljubav nešto što se može narediti. Ne izgleda da je tako. Je li ljubav osjećaj? Osjećaj postoji ili ne postoji. Volja ga ne može stvoriti. Ali Papa se s time ne slaže: „Jasno je da ljubav nije samo osjećaj. Osjećaji dolaze i prolaze. Osjećaj može

62 *De apostoliska fäderna – O apostolskim ocima* , *Rimljanima 7*, Verbum, Stockholm, 1992., str. 101

63 *DC 8*

biti divna početna pobuda, ali nije punina ljubavi. U početku smo govorili o procesu čišćenja i sazrijevanja, po kojem *eros* postaje u punini to što jest, postaje ljubav u punome smislu te riječi. Značajka je zrele ljubavi da obuhvaća sve ljudske potencijale i zahvaća, da tako kažemo, čitava čovjeka."[64]

U prirodi ljubavi leži da angažira sve čovjekove snage. Ali ljubav to ne postiže odmah ili stalno. Enciklika nastavlja: „No to nije završen proces; ljubav nije nikad ‚završena' i gotov čin; tijekom života ona se preobražava, sazrijeva i upravo tako ostaje vjerna samoj sebi ."[65]

Dokle god živimo na zemlji, nećemo dočekati stalan i potpun sklad između volje i osjećaja. „Bog od nas ne očekuje osjećaj koji ne možemo izazvati."[66] Upravo je to očigledno kod mistika koji imaju goruću ljubav prema Bogu. Govore o tamnim noćima kada je ljubav potpuno „lokalizirana" u volji bez bilo kakve istovrijednosti na emocionalnoj razini. Osim toga osjećaji su previše ovisni o biološkim čimbenicima da bi mogli biti pravo mjerilo istinske ljubavi.

Stoga moramo čvrsto vjerovati da ljubav ima svoje najdublje korijenje u volji. Ljubiti nekoga čovjeka znači „htjeti" ga.

Ali ovdje je važno znati da se ono što danas nazivamo „volja" ne podudara uvijek s „voluntas", pojmom koji se rabi u skolastičkoj i mističnoj tradiciji. Pod voljom podrazumijevamo dio naše osobnosti koji donosi odluku. Jedan lakše donosi odluku, drugi teže i zato

---

64 *DC 17*
65 Isto
66 Isto

govorimo o jakoj i slaboj volji. Imati jaku ili slabu volju pojava je koja uglavnom leži na psihičkoj razini. Postoje osobe koje imaju željeznu volju i koje su gotovo „ropski" vjerne svojim dužnostima, ali koje imaju tako malo ljubavi i prema Bogu i prema ljudima. Kada se u skolastičkoj tradiciji govori o „voluntas", onda se uglavnom misli na *duboku* volju koja je u skladu s našim unutarnjim bićem. Ta volja po prirodi prihvaća pravac ili smjer koji je Bog upisao u čovjeka kada ga je stvorio. Ako ova temeljna volja nije ugušena neobuzdanim strastima, onda „želi" i Boga i čovjeka, jednako spontano kao što iglica na kompasu pokazuje sjever.

Duboka je volja organ ljubavi. Čak i ako čovjek ima jaku „volju", u smislu kako naše vrijeme shvaća tu jakost, to ne znači da duboka volja hoda u ritmu s ljubavlju. Čak je moguće da se volja nije ni probudila. Ali kada se jednom probudi, nastaje prava ljubav i to se odmah primijeti. Tada je cijela osoba angažirana: duh, psiha i tijelo.

Mnogi vjeruju da ne mogu u ljubavi prihvatiti subrata kada su duboko povrijeđeni i ranjeni. Kršćanin nikada ne bi trebao tako govoriti. Kao kršćanin imam pristup euharistiji gdje se ljubav daje u izobilju. „,Zapovijed' ljubavi postaje moguća zato što je više od pukog zahtjeva. Ljubav se može ,zapovjediti' zato što je najprije darovana."[67]

Često osjećaji postupno slijede volju i počinju je pratiti. Ako se to dogodi, onda je radost vrlo velika. Ali to se ne može programirati.

---

67 *DC 14*. Pogledaj *DC 1*: „Zato što je Bog nas prvi ljubio (usp. Iv 4, 10) ljubav više ne može biti ,odredba', nego odgovor na dar što smo ljubljeni, s kojim nam Bog dolazi u susret."

4. Jedna je ljubav prema Bogu i bližnjemu

Ivanovo evanđelje i Prva Ivanova poslanica jasno pokazuju da Božja ljubav prema nama i naša ljubav prema Njemu čine cjelinu. Ljubav je i dar i zadatak. To već proizlazi iz dvostrukoga značenja u izrazu „he agape tou theou" (*amor Dei*). Hoćemo li u genitivu vidjeti genitiv subjekta ili genitiv objekta? Hoćemo li prevesti: „Božja ljubav" ili „ljubav prema Bogu"? „A tko drži njegovu riječ, u njemu je zaista Božja ljubav savršena" (1 Iv 2,5). Ne može li se to prevesti i kao „ljubav prema Bogu je savršena"?

Ivan često govori o Očevoj ljubavi prema Sinu: „Otac ljubi Sina i dao je sve u njegove ruke" (Iv 3,35), „kao što je Otac ljubio mene, tako sam i ja ljubio vas" (Iv 15,9). Očeva ljubav prema Sinu obuhvaća i sve one koji vjeruju u Sina: „Tko ljubi mene, držat će moju riječ, i moj Otac će ljubiti njega" (14,23), „da budu savršeno jedno i da spozna svijet da si me ti poslao i da si ih ljubio kao što si mene ljubio" (17,23). Božja ljubav je kao slap čiji je izvor kod Oca i koji teče od Oca prema Sinu i od Sina prema svima koji vjeruju. Budući da nas je Isus privukao sebi (Iv 12,32), svi smo sjedinjeni u Njemu i smijemo piti istu vodu koja teče od Oca prema Sinu.

Isus nas sve skuplja u jedno (Iv 11,52) kako bi nas Otac mogao jednako bezgranično ljubiti kao i Njega samoga. Ako smo u Sinu onda smo istovremeno i odgovor na Očevu ljubav jer je Sin cijelim svojim bićem

rijeka prema Ocu. Krug se zatvara: na ljubav koju dobivamo od Oca preko Sina odgovaramo tako da ljubimo Oca Sinovljevom vlastitom ljubavlju. Bog želi da dijelimo Njegovo vlastito blaženstvo, želi da se preselimo u trojstveno strujanje koje izlazi od Oca prema Sinu i nazad od Sina prema Ocu, u jedinstvu Duha Svetoga.

Budući da je Sinu primjereno da polaže svoj život – „Otac me ljubi jer ja svoj život polažem" (Iv 10,17) – mi koji smo uključeni u Sina ne možemo ništa drugo nego ljubiti svoju braću i sestre. Ne možemo biti ispunjeni Sinovljevom ljubavlju „do kraja", a istovremeno odbacivati nekoga tko pripada istome tijelu (Rim 12,5). Svi zajedno tvorimo veliko zajedništvo gdje svi možemo reći: „Za mene je život Krist" (Fil 1,21). Isključiti iz zajedništva brata ili sestru jednako je kao isključiti samoga Isusa.

„Čovjek je jedino stvorenje na zemlji kojega je Bog radi njega samoga htio (*propter seipsam*)", govori nam Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenome svijetu (*Gaudium et spes*).[68] Čovjek je stvoren s mislima na Krista. Kada je Bog u Isusu uzeo ljudsku narav, tada se „na neki način sjedinio sa svakim čovjekom". [69]Bog sada u Isusu ljubi svakoga čovjeka kao i samoga Sina, a poziv je svakoga čovjeka da preko Isusa ljubi Oca, ali i svoju braću i sestre. Svaki čovjek, vjerujući u ovu božansku ljubav koja ga ispunja i znajući da je u zajedništvu ljubavi Presvetoga Trojstva, pronalazi svoj pravi identitet.

Papa Benedikt XVI. stalno upućuje na euharistiju: „‚Mistika' sakramenta ima društveni karakter, jer ja se

---

68 *Gaudium et spes,* br. 24

69 *Isto,* br. 22

u sakramentalnom zajedništvu sjedinjujem s Gospodinom kao i svi pričesnici. Kao što kaže sveti Pavao: ,Budući da je jedan kruh, jedno smo tijelo mi mnogi; ta svi smo dionici jednoga kruha' (1 Kor 10,17). Postati jedno s Kristom znači istodobno postati jedno sa svima onima kojima se On daruje. Ne mogu imati Krista samo za sebe; mogu mu pripadati samo u jedinstvu sa svima onima koji su postali ili će postati Njegovi. Pričest me odvaja od mene sama prema Njemu i jednako tako prema jedinstvu sa svim kršćanima. Postajemo ,jedno tijelo', potpuno stopljeni u jedno postojanje. Ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu sada su doista sjedinjene: utjelovljeni nas Bog sve privlači k sebi."[70]

Papa je napravio zanimljiv zaključak. Često vidimo određenu suprotnost između kulta i etike, između „pobožnosti" i zauzetosti za drugoga. Jedna takva suprotnost je načelno nemoguća. Sâm kult, ako je ispravan, znači da čovjek Bogu dopušta da ga ljubi i onda tu ljubav dalje pruža drugima. „Euharistija koja se ne pretvara u konkretna djela ljubavi postaje sama u sebi zakržljalost." [71]

Uzajamno djelovanje između ljubavi prema Bogu i prema bližnjemu

„Ljubav prema Bogu i ljubav prema bližnjemu postaju jedno. U najmanjemu susrećemo Isusa, a u Isusu susrećemo Boga."[72] Ljubav prema Bogu i ljubav prema drugomu trebaju jedna drugu. Kada moj odnos prema

70 *DC* 14.
71 *Isto*, 14
72 *DC* 15

Bogu postane živ, kada za mene postane „stvarniji" zahvaljujući redovnoj molitvi, tada se učim gledati drugoga ne samo svojim očima i svojim osjećajima nego i očima Isusa Krista. Tada mogu susresti svojega brata upravo u onome što čini njegovu vrijednost – da je Božja slika, da je u Kristu stvoren, da je on drugi Krist. Ne susrećem ga samo kao simpatičnoga ili nesimpatičnoga, zanimljivoga ili dosadnoga. Moje duboko poštovanje prema drugomu proizlazi iz mojega susreta s Kristom u tomu drugomu.

„Kako možemo znati", pita se Augustin, „da smo primili Duha Svetoga? Moramo pitati svoje srce: ljubiš li svojega brata, tada Duh Božji ostaje u tebi. Pogledaj i ispitaj sebe samoga pred Božjim očima, pogledaj ima li u tvome srcu ljubavi prema miru i jedinstvu." [73] Moja je ljubav prema Bogu iluzija i nema nikakve vrijednosti ako se ne pokazuje u ljubavi prema djeci Božjoj. „Ako iz svojega života potpuno isključim brigu o svojemu bližnjemu i samo želim biti ‚pobožan', samo ispunjati svoje ‚vjerske dužnosti', tada će se osušiti ili uvenuti i moj odnos prema Bogu. Tada je taj odnos samo ‚korektan', ali bez ljubavi." [74] Pitamo se nije li to prvi puta u povijesti da se jedan papa u enciklici na neki način ruga ljudima koji su toliko brižljivi da budu „pobožni" i da izvršavaju svoje „vjerske dužnosti".[75] Mnogi su, možda i veliki broj njih, sve vrijeme vjerovali da je upravo riječ o dužnostima. „Ne", kaže Papa, „nije riječ o zapovijedima i dužnostima nego o ljubavi."

73 *Komentar Prve Ivanove poslanice*, VI, 10

74 *DC* 18

75 Nije li i sam Gospodin sustavno ironizirao „pobožnost" farizeja?

Vrlo je lako vidjeti kako moja ljubav prema Bogu, koja sve više raste, povećava i moju ljubav prema braći i sestrama. Bog nije samo „moj" Otac nego uvijek „naš" Otac. Svi pripadamo istoj obitelji. Neočekivano, moja ljubav prema bližnjemu koja raste čini da se i moja ljubav prema Bogu produbljuje. „Vjeruješ li", pita sveti Augustin „da ti, kada ljubiš svojega brata, ljubiš samo brata, a ne i Krista? Kako bi to bilo moguće? Sigurno ljubiš Kristove udove, a kada ljubiš Kristove udove, ljubiš Krista; kada ljubiš Krista, ljubiš Sina Božjega; kada ljubiš Sina Božjega, ljubiš i Oca. Ljubav se ne može dijeliti. (...) Ljubiš li Glavu, ljubiš i udove; ne ljubiš li udove, ne ljubiš ni Glavu."[76]

Enciklika malo pobliže tumači kako nas ljubav prema bližnjemu može otvoriti za Boga: „Samo spremnost moje volje da služim bližnjemu, da mu pokažem ljubav, čini me osjetljivijim i prijemljivijim za Boga. Samo služenje koje činim svojemu bližnjemu otvara moje oči za ono što Bog čini za mene i koliko me ljubi."[77]

Ovi bi se ispisani redovi mogli promatrati kao diskretan početak fenomenologije ljubavi, što se naravno ne može obraditi u jednoj enciklici. Svi znamo da ljubav koju pokazujemo subratu ne mijenja samo njega nego u prvome redu nas same. Izravno pokazati da suosjećamo s nekime ima posljedice na naše vlastito srce. Osjećamo kako srce od kamena sve više postaje srce od mesa (Ez 11,19), da postajemo otvoreniji, više raspoloživi, da učimo slušati. Otvaraju se velike i duboke mogućnosti srca: čovjek sâm sebe osjeća i kao izvor

---

76 *Komentar Prve Ivanove poslanice*, X, 3
77 *DC* 18

ljubavi i kao mogućnost ljubavi, čovjek otkriva svoje pravo biće, počinje primjećivati „onaj tihi povjetarac, šum" koji je prorok Ilija zamijetio na brdu Horebu (1 Kr 19,12) ili „zanosan pjev tajneni" o kojem govori Ivan od Križa.[78]

Pronaći sebe samoga uvijek je – mi to kršćani znamo – jednako kao i pronaći Boga. Tiha glazba je Njegova glazba. Svako djelo učinjeno iz ljubavi izoštrava naše uši i umiruje unutrašnju buku. „Govori, starče, tebi to pristaje, kaži točno ono što znaš, ali ne ometaj glazbu", kaže Knjiga Sirahova (32,3).

Tek tada počinjem shvaćati što Bog čini za mene kada sâm pokušavam ljubiti bližnjega. Ljubiti je uvijek i služiti. A služiti uvijek pretpostavlja da drugoga postavljam na uzvišenije mjesto nego sebe samoga, da mu se klanjam. Možda mi kasnije postaje jasno da je jedna od prvih i važnijih Božjih vlastitosti Njegova poniznost, da je On, više nego papa, „servus servorum Dei", sluga slugu Božjih, da se On prigiba pred čovjekom, svojim stvorenjem, i pere njegove noge (Iv 13). Teško je razumjeti nešto od Božje poniznosti ako se i sâm u ljubavi nisam pokušao poniziti pred svojim bratom ili sestrom. Prigibajući sâm svoje koljeno pred subratom, prodirem malo dublje u Božje klečanje preda mnom. Sâm život nas uvijek uči više nego apstraktno razmišljanje. Nasljedujući Boga (Ef 5,1) i živeći božanski život, Bog mi dolazi bliže. Može ići tako daleko da On sâm preuzima moj život i živi svoj život kroz moj život.

78 *Duhovni spjev B*, strofa 15, str. 42

Ono što je jamstvo jedinstva između ljubavi prema Bogu i moje ljubavi prema bližnjemu, moja je ljubav prema Isusu Kristu, Njemu koji je Bog *i* čovjek.

Sâm Bog je moj bližnji

Kršćanska je ljubav, kako ljubav prema Bogu tako i ljubav prema bližnjemu, „teološka" krepost jer ima Boga kao izvor i cilj. Kao izvor: Bog je taj koji nam daje tu ljubav (Rim 5,5). Kao cilj: zato što uvijek ima Boga kao objekt. Ljubav prema bližnjemu uvijek je ljubav prema Bogu, jer je Bog naš pravi bližnji. Susrećemo ga u svima drugima ako uistinu ljubimo njihovu istinsku osobu. Zahvaljujući tome što je na taj način Bog naš bližnji, možemo zapravo subrata nazvati svojim bližnjim. Bog je uvijek najkraći put između dva čovjeka.

Mala Terezija pripovijeda u svojoj autobiografiji o jednoj sestri koja je imala čudnu sposobnost da je ljuti i uznemiruje, ali prema kojoj je ona, unatoč tome, pokazivala veliku ljubav pa je ta sestra jednoga dana htjela znati zašto Terezija pokazuje takvu privrženost prema njoj. Terezija dodaje: „Ah, to što me vuklo bio je Isus, duboko sakriven u njezinoj duši."[79] Možemo pomisliti da je to prejednostavno rješenje: ne gledati čovjeka i usmjeriti svoju ljubav prema Isusu. Ali Terezija je znala da je upravo Isus bio najdublje skriven u toj sestri, da je upravo On bio to što je stvaralo njezin pravi identitet. Terezija nije odbacila čovjeka nego je prodrla sve do istinske sestrine ljepote koju ova duša možda nije bila otkrila.

79 *Autobiografski spisi – Autobiografski spis*, str. 201–202

Ljubiti Isusa u drugome sigurno nije ponižavajuće! Čovjek prepoznaje i potvrđuje božansku vrijednost drugoga. Židovima koji optužuju Isusa da se sâm pravi Bogom, Isus kaže: „Ne stoji li pisano u vašem zakonu: Ja rekoh: bogovi ste!?... Pismo se ne može ukinuti" (Iv 10,34-35). Isus ozbiljno uzima izraz „bogovi ste" i želi da i mi tako učinimo.

Kada Terezija opisuje svoje male nestašluke s krajnje napornom sestrom Saint-Pierre, koju svaki dan vodi iz kora u blagovaonicu, završava svoje primamljivo pripovijedanje riječima: „Činila sam to s toliko puno ljubavi, bolje nisam mogla, pa da je bio i sâm Isus."[80] Preobražaj koji je kod ove sestre Terezija postigla svojom ljubavlju pokazuje da se sestra nije osjećala zanemareno, da joj Terezijin susret s Isusom u njezinoj duši nije stvarao osjećaj osamljenosti i zapostavljenosti.

U svojemu opisu sudnjega dana Isus se poistovjećuje s najmanjom braćom (Mt 25,31-46). Kršćanin ne susreće Krista „ovdje i ondje" nego uistinu *u* svojemu bližnjemu. U svakome čovjeku susreće „Sina čovječjega". A Otac u svakome čovjeku vidi sliku svojega Sina u kojemu pronalazi svoju radost. To je slika koja izražava pravu istinu mojega bližnjega, dok je slika koju sam imao o njemu, koliko god djelovala prirodno i jasno, krivotvorina.

Čovjekovo istinsko i pravo lice otkrivamo tek kada vidimo da je on slika Božja, da je sličan Kristu. U katedrali u Chartresu postoji skulptura koja prikazuje Adama koji stoji pored Krista. Ta dva lica pokazuju nevjerojatnu sličnost. Adam je potpuno prožet Kristom.

80 Isto, str. 223

Ne vidjeti na čovjeku tu sličnost Kristu, ne vidjeti da je Krist na njemu ostavio svoj pečat, teška je uvreda čovjeku. Krist nastavlja živjeti u svakome čovjeku. Pozvani smo, kao što sveta Elizabeta piše u svojoj poznatoj molitvi Presvetome Trojstvu, da omogućimo da Riječ postane tijelom još jednom u našoj duši i tako postanemo drugo, novo čovječanstvo za Njega. [81] Svaki kršćanin koji to spozna, istovremeno dobiva zadatak da najprije prepozna, a zatim pusti na slobodu tu zarobljenu, ali temeljnu sličnost s Kristom u svojemu bratu i sestri.

Znači li ovaj novi, stvaralački pogled da čovjek postaje slijep na pogreške drugih? Ne! Čovjek ih još uvijek može vidjeti ako je potrebno, ali više nismo usredotočeni na njih. „Voir sans regarder" (Vidjeti, a ne vidjeti), kaže sveti Franjo Saleški. Ne može se biti milosrdan Samaritanac ako ne vidimo rane koje treba njegovati. Ali sve smo vrijeme svjesni da čovjek nije samo svoja rana ili svoj grijeh. „Ne ljubi grijeh kod čovjeka", kaže sveti Augustin, „nego ljubi čovjeka jer je čovjek djelo Božje, dok je grijeh djelo čovjekovo. Ljubi ono što je Bog stvorio, ne ono što je čovjek učinio." [82]

Čovjek gleda kroz opnu ili oklop i usmjeruje se na svjetlo koje se nikada ne može potpuno ugasiti. Čovjek zna da i njega Bog gleda na taj način i osjeća se iznutra pozvan činiti kao Bog: da sve gleda i vidi s ljubavlju koja stavlja pokrivač preko grijeha (Jak 5,20; 1 Pt 4,8).

Kršćanstvo bi postalo neshvatljiv izvor širenja svjetlosti i topline kada bi svi kršćani pokušali ljubiti Krista jedni u drugima! Ljubili bismo ono što je najbolje, što

81 *Andliga skrifter – Duhovni spisi,* Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1979., str. 50

82 *Komentar Prve Ivanove poslanice,* VII, 11

je najosobnije u onima koje susrećemo. Nije to neki otrcani Krist koji prebiva u čovjeku. Svaka je osoba pozvana da Ga utjelovi na svoj način, da dopusti Kristu „odzvanjati" (*personare* znači ječati, oriti se, odzvanjati) na potpuno nov i jedinstven način. Takva bi ljubav trebala biti snaga koja ozdravlja i one koji daju i one koji primaju!

Jasno je da takva ljubav pretpostavlja neprekidnu molitvu. Samo kada sam navikao susretati Isusa u sebi samome, unatoč svim mojim dobrim i lošim osobinama, kao izvor iz kojega izvirem i kao stijenu koja me nosi, mogu Ga pronaći u drugome, koji je stvoren na isti način kao i ja i prema istome obliku kao i ja. Što više preko molitve susrećem Krista u sebi samome, to lakše u Njemu otkrivam druge. Upravo zato što na ovome području nikada nismo potpuno izgrađeni, uvijek možemo rasti i dolaziti do novih otkrića. Putovanje s ljubavlju nikada nije dosadno.

5. Ljubav prema samome sebi

Smijemo li ljubiti sami sebe? Suprotno onomu što mnogi vjeruju, tradicionalna teologija je uvijek tvrdila da čovjek ne samo da *smije* nego i *mora* ljubiti samoga sebe. Bog je stvorio svakoga čovjeka i kao takav čovjek je plod Božje ljubavi. Kako mogu ljubiti i prihvaćati Boga ako prezirem ono što je On stvorio iz ljubavi? Ako me Bog ljubi bezuvjetnom ljubavlju, jasno je da smijem i moram i ja ljubiti sâm sebe. Ne ljubiti sebe bila bi pobuna protiv Boga koji me stvorio da me učini sretnim. Ne postoji mogućnost stvaranja skladnoga odnosa s Bogom ako se ne priključim na Njegovu ljubav koju ima prema meni. Naravno da to ne isključuje mogućnost da je ta ljubav prema samome sebi u mojoj konkretnoj stvarnosti i povijesti gotovo uvijek pomiješana s određenim dijelom sebičnosti i nažalost se može izroditi u čistu sebičnost.

„Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga", govori Isus (Mt 22,39). On uzima zdravo za gotovo da čovjek ljubi samoga sebe. Po Isusovoj zapovijedi subjekt koji ljubi postaje mjerilo za ljubav prema bližnjemu. To donosi veliko oslobođenje: ljubiti sebe ne mora voditi do osjećaja grijeha. Suprotno narcizmu gdje čovjek sebično ljubi sebe i samo sebe, postoji ljubav prema samome sebi koja je zdrava, pa čak i potrebna.[83] Suprotno od onoga što mnogi misle, kršćanstvo koje kaže da me Bog ljubi, poruka je koja me potvrđuje i daje mi moju

83 J. Van der Vloet, *God is liefde,* u *Communio,* nizozemsko izdanje, 1994., 5, str. 319

pravu vrijednost. „Ego affectus est" (JA je voljeno), kaže sveti Bernhard od Clairvauxa (1090. – 1153.).[84] Ne trebam se najprije truditi postati dostojnim kako bih bio ljubljen, smijem čuti da *sam* ljubljen. „Ljubljen sam, dakle postojim" piše Francois Mauriac (1885. – 1970.), što je inačica poznate Descartesove izreke. Kada ova stvarnost postaje moje iskustvo, onda se u meni oslobađa skriveni izvor. Spoznaja Božje ljubavi prema meni sigurno je jamstvo moje vlastite vrijednosti i oslobađa me mojega narcisoidnoga straha da ću izgubiti sâm sebe.

To pokazuje da kršćanstvo nije radikalni altruizam. Vlastito JA uvijek je prisutno u ljubavi, ne nužno kao izričiti objekt u žarištu, daleko od toga, već kao sama po sebi jasna rezonantna ploča.[85]

Malo je ljudi pozitivno prema samima sebi

Ne postoji mnogo ljudi u stvarnosti koji prihvaćaju i ljube sami sebe. Neki čak vjeruju da je to zabranjeno. Nije li i sâm Isus rekao da se moramo odreći samih sebe (Mt 16,24), da moramo mrziti svoj život (Iv 12,25)? Vrlo rijetko ćemo susresti čovjeka koji ljubi sâm sebe u pravome značenju riječi, koji se prihvaća onakvim kakav je, bez gorčine ili razočaranja.

Ne ljubiš li samoga sebe, ne možeš očekivati niti da tebe drugi ljube. Uvjeren si da ništa ne vrijediš. Kada sumnjaš u svoju vlastitu vrijednost, doticaj s drugima pretvara se u prijetnju. Ljudi s kojima živim postaju mi suparnici, takmaci. Teško je takvim ljudima poći u

84 Rabeći „est" (3. lice), a ne „sum" (1. lice) naglašava se objektivni karakter stvarnosti.

85 J. Van der Vloet, a a str. 320–321

susret s pozitivnim očekivanjem. Vrlo lako doživljavaš druge kao slonove koji te lako mogu nagaziti i slomiti. U svojemu strahu gradiš zidove svoje vlastite utvrde čiji postaješ rob. To vodi u osamljenost, u najrašireniju bolest našega vremena.

Kada smo shvatili da nas Bog ljubi, tada možemo ljubiti i sami sebe. Ne trebamo analizirati sami sebe i nabrajati svoje pozitivne strane: inteligenciju, karakter, kreposti itd. Graditi svoje poštovanje i povjerenje u sebe na tim vrijednostima nosi veliku pogibelj: nikada ne znamo koliko dugo će trajati to stanje. Sada si možda inteligentan, ali može doći vrijeme kada budeš senilan. Danas si strpljiv – tako vjeruješ – podnosiš poniženja bez vraćanja istom mjerom, ali već sutra dosad neviđenom snagom probija iz tebe tvoj vatreni temperament. Terezija Avilska napisala je nekoliko pametnih savjeta: nikada nemoj vjerovati da „posjeduješ" krepost. Krepost smo samo posudili, a Bog je može uzeti natrag kada god to poželi. U *Putu savršenstva* piše: „Kada imamo u vidu da nam je Gospodin podario krepost, moramo računati da je to nešto što smo dobili i što On može uzeti od nas, kao što se često i događa posebnim planom Božje providnosti. Sestre, zar to niste nikada primijetile? Ja sam to primijetila. Katkada mislim da sam toliko slobodna od zavisnosti i kada dođe kušnja to se i pokaže. Drugi sam puta tako zalijepljena za neke stvari kojima sam se prije nekoliko dana smijala, da gotovo ne prepoznajem samu sebe. Postoje dani kada mi se čini da sam tako hrabra i da ne postoji poteškoća koju ne bih mogla podnijeti, ako je riječ o služenju Bogu. I kada su kušnje došle, onda se pokazalo da je

tako. A drugi dan ne bih imala hrabrosti ni muhu ubiti radi Boga, ako bi se to od mene tražilo. Katkada mi se čini da se ni najmanje ne obazirem na to što se o meni govori ili šapuće iza leđa; i katkada je uistinu tako i čak se zbog toga radujem. Nakon toga dolaze dani kada me i najmanja riječ ražalosti tako da bih otišla na kraj svijeta jer mi se čini da me sve zamara. Ali to se ne odnosi samo na mene jer sam to primijetila i kod mnogih koji su znatno bolji od mene. Znam, dakle, da je to tako. Budući da je tako, tko može tvrditi da osoba posjeduje neku krepost ili je krepostima bogata kada upravo tada kada joj je krepost najpotrebnija, ostaje bez nje? Ne, sestre, umjesto toga, što se tiče kreposti, smatrajmo se siromašnima."[86]

Graditi povjerenje u sebe uspoređujući se s drugima jednako je loše – jer tada sebe činim većim čineći druge manjim. Prekrasne se riječi Ivana Krstitelja „On mora rasti, a ja umanjivati se" (Iv 3,30) pretvaraju u „Ja moram rasti, a ti se umanjivati." Pronalazim svoju sigurnost na račun drugoga.

Sigurnost u saznanju da me Bog prihvaća

Samo kada sâm sebe prihvaćam zato što me prihvaća Bog, živim u istini i istovremeno u potpunoj sigurnosti. Kada sam u Božjim očima dragocjen, ne trebam više dokazivati svoju vrijednost, niti se braniti od drugih. Sklonost samoobrani, koju svi imamo, i koja se pretvara u osjećaj nesigurnosti, nestaje čim naučimo počivati u Božjoj ljubavi. Ne tražimo više očajnički to-

86 38, 6–7, str. 159

plo prihvaćanje drugih ljudi kada znamo, i to uistinu znamo, da nas Bog prihvaća.

Kada možemo prihvatiti ili potvrditi sami sebe kao od Boga prihvaćene ili potvrđene, nije teško prihvatiti i ljubiti druge. To jasno vidimo u Isusovu životu. On se odmara u Očevoj ljubavi. Živjeti s Ocem, Njega slušati i činiti što On kaže, Isusova je hrana, izvor snage (Iv 4,34). „Jer Otac ljubi Sina i sve mu pokazuje što sâm čini" (Iv 5,20), govori hrabro i samouvjereno Isus. Zato što neprekidno živi u ozračju Očeva prihvaćanja, ne osjeća se ugrožen ni od koga i može bez straha, a prije svega s puno ljubavi, ići drugima u susret.

Prema Martinu Heideggeru čovjek se doživljava kao bačen u egzistenciju (Geworfensein). Taj bi „osjećaj" trebao predstavljati jedno od osnovnih čovjekovih iskustava. Je li uistinu tako? Imamo li svi osjećaj da smo zavitlani i bačeni u svijet da bismo kasnije bili prepušteni svojoj sudbini? Možda se ovako osjećaju oni koji nisu osjetili dobrodošlicu u svijet u trenutku rađanja, koji nisu iskusili ljubav u prvim godinama života tu na zemlji. Ali učiniti od toga temeljni ustroj našega iskustva kao ljudi jest „pucanje u prazno".

Mnogi osjećaju ili znaju da na početku postoji dobrota i snaga koja je puna ljubavi – mi kršćani to nazivamo Bog – koja nas nije „bacila" u ovaj svijet pun opasnosti nego je taj svijet „darovala" nama samima. Svaki je čovjek cijelim svojim bićem Božji dar. Naš se početak nalazi u Bogu, u Njegovoj inicijativi koja je puna ljubavi, u Njegovoj odluci da postojimo, ne samo kao ljudi nego kao određene, jedinstvene osobe s vlastitom nacionalnošću, bojom kože, karakterom, sklonostima,

sa svime što čini da nas nitko ne može zamijeniti s nekim drugim. Bog se ne posvećuje serijskoj proizvodnji. Sve što Bog čini originalno je i ekskluzivno. Ne postoji nitko kao ti. I negdje u dubini duše osjećaš da je tako. Razlog što nikada nećeš u potpunosti razumjeti sebe leži u činjenici da si iskusio da si drugačiji od svih drugih, da su tvoji metafizički „geni" jedinstveni.

Što se više sjedinjujemo sa svojim vlastitim bićem, tim se više sjedinjujemo s Bogom. Svaka je osoba jedinstvena Njegova slika čija se beskonačnost ničime ne može obuhvatiti. Svaki čovjek je svrha samome sebi zato što je stvoren da oslikava nešto od samoga Boga, a za to samo on, i nitko drugi, ima mogućnost. Zato je životni put svakoga čovjeka, njegov razvoj, nešto neizmjerno skupocjeno i apsolutno nenadomjestivo.

„Ono što jesam", piše Romano Guardini, „razumijem samo preko onoga što je iznad mene. Drugim riječima, u Njemu (Onomu) koji me dao meni samome (76). Čovjek ne može razumjeti sâm sebe polazeći od sebe samoga. Na pitanja u kojima dolazi riječ ‚zašto' i riječ ‚ja' – Zašto sam ja upravo ja? Zašto imam samo to što imam? Uostalom, zašto postojim? – ne možemo odgovoriti polazeći od čovjeka. Samo Bog daje odgovor na ta pitanja." [87]

Ne bježi od svojega zadatka

Biti cijelim bićem Božji dar istovremeno znači i zadatak. Dar pada na plodno tlo samo kada se prihvati. Naše je postojanje naš temeljni talent koji ne smijemo

87 *Die Annahme seiner selbst*, Werkbund – Verlag, Würzburg, 1960., str. 26

odbaciti ili sakriti u zemlju (Mt 25,18). Moram prihvatiti svoje postojanje, prihvatiti da postojim i da sam ja – ja i nitko drugi. Potrebno je također prihvatiti i činjenicu da na taj način primam poseban zadatak koji samo ja mogu izvršiti. Svaki je čovjek posebno nadaren da ispuni nešto što čovječanstvo i svijet trebaju. Ako čovjek ne zakopava svoje talente i radi u skladu sa svojim mogućnostima, to koristi cijelome čovječanstvu, a čovjek daje smisao svojemu vlastitomu životu, upravo onaj smisao koji mu je Bog odredio.

Ne smijem bježati od svojega postojanja i svojega zadatka, bježati od onoga što jesam i početi zamišljati kako bih se osjećao da sam netko drugi. Krišom gledati lijevo i desno i uspoređivati se s drugima znači učiniti život težim nego što jest. Osim toga, vrhunac je nezahvalnosti prema Bogu pokazivati nezadovoljstvo i bezobrazno je tvrditi da je napravio loš posao.

Ali ne zaboravimo da je i onomu koji uviđa ludost u bježanju od samoga sebe, u pravilu teško da cijelim svojim srcem prihvati samoga sebe.

Svi znamo da nije lako ljubiti svoje neprijatelje. Vlastito JA često je jedan od naših najgorih neprijatelja. Prvi ljudski par živio je, prema izvještaju o stvaranju, u raju. Bili su stvoreni na sliku Božju i živjeli su u skladu s Bogom i prirodom. Bilo im je prelijepo na svaki način. Ali đavao je znao kako će im postaviti zamku. Uspio je u njima stvoriti nezadovoljstvo s onim što su bili i što su imali. Bili su stvoreni na sliku Božju, ali zašto ne bi bili kao Bog (Post 3,5)? Đavao im je nametnuo osjećaj nezadovoljstva, da više ne prihvaćaju sami sebe. Sve bi bilo znatno bolje kada bi sve bilo drugačije!

Svoju duboku i jaku sklonost želji da budemo drugačiji vidimo u mnogim mitovima gdje se čovjek pretvara u druga bića: pticu, labuda, princa itd. Traži se prava askeza da priznamo svoje granice i da ih zavolimo. Ne na taj način da ne smijem težiti prema novim ciljevima, ali ta težnja treba biti realna i graditi na onome što sam dobio od Stvoritelja i što predstavlja moje posebne mogućnosti.

Bog te čitavoga prihvaća

Često se kaže, a i piše, da trebamo ljubiti dobro, a mrziti zlo. To se može prihvatiti kao misaono načelo. Ali u stvarnosti ne postoji misaono dobro ili zlo, ne postoje misaone kreposti ili misaone mane. Postoje samo ljudi koji su više ili manje dobri, više ili manje zli. Bog ljubi i prihvaća *čitavoga* čovjeka, ne samo njegove dobre strane. Kada bi se Njegova ljubav ograničila samo na čovjekovu dobrotu, čovjeku bi se loše pisalo. Što je najljepše u Bogu, Njegovo milosrđe, ne bi tada nikada došlo do izražaja. Milosrđe pretpostavljaju i pokreću siromaštvo, bijeda, nevolja i grijeh. Bježimo li od naših negativnih strana i naših grijeha, bježimo i od Božjega milosrđa.

Da ja budem zbilja ja i tako budem ono što Bog upravo sada ljubi, moram početi prihvaćati samoga sebe kakav sam sada, uključujući svoje fizičke i psihičke nedostatke, kao i svoje grijehe. Sve dok potpuno ne prihvatim samoga sebe ne mogu vidjeti ni istinu o samome sebi. Promjene dolaze samo onda kada smo rekli temeljno DA samome sebi. Dubinska psihologija izgrađena je na toj spoznaji. Tko ne prihvaća samoga

sebe stalno se nalazi u stanju obrane. Svaki pozitivan razvoj započinje temeljitim prihvaćanjem.

Prihvatiti sebe na pravi način ipak ne znači konačno prihvatiti svoju sadašnju osobnost nego prihvatiti cijelu osobnost sa svim njezinim mogućnostima, drugim riječima prihvatiti čovjeka kakav jest, ali kao polaznu točku za razvoj i promjene. Takvo dinamično prihvaćanje znači i mogućnost promjena. Samo nas vjera uči koje mogućnosti imamo. Stoga je prihvaćanje samoga sebe i drugih kod čovjeka-vjernika nešto posebno dinamično. „Bogu je sve moguće" (Mk 10,27).

Razvoj započinje tek onda kada je čovjek potpuno prihvatio svoje sadašnje stanje kao polazni položaj. Tek kada s puno ljubavi prihvatimo svoju nesavršenost, možemo rasti. To prihvaćanje s ljubavlju, koje Carl Gustaf Jung (1875. – 1961.) tako energično zagovara, suprotnost je potiskivanju. Psihologija, a možda i naše vlastito iskustvo, uče nas da je potiskivanje najdestruktivniji proces u našoj psihi. Osim toga, jednako je staro kao i čovjek. Prvo potiskivanje susrećemo kod Adama i Eve kada se nakon pada u grijeh skrivaju među grmljem u vrtu (Post 3,8).

Ali potiskivanje nije nužno. Sve negativnosti koje čovjek otkriva u samome sebi građa su koja se može uporabiti da se od nje napravi nešto pozitivno. Tako je na prirodnoj razini: invalidnost može, za onoga koji je prihvati, biti izazov i poticaj. Ništa za nas nije tako opasno kao uzimati sve olako. Ako nam je po prirodi lako, trebali bismo svojevoljno i dragovoljno učiniti život malo težim, što je uloga kršćanske askeze, kako bismo uz pomoć poteškoća mogli rasti. I u svijetu milo-

sti naša su slabost i siromaštvo također naše bogatstvo. „Kad sam slab, onda sam jak" (2 Kor 12,10). Tko nije grešnik, nema se razloga obraćati Isusu – jer nije radi njega Isus došao na svijet. Najljepši dar koji možemo dati Isusu naši su grijesi.

Zlo može biti uporabljiv materijal jedino kada ga priznamo i prihvatimo. Psihologija i kršćanstvo ovdje su potpuno na istome kolosijeku. Nije pogreška kršćanstva što je bilo i što još uvijek ima toliko puno potiskivanja kod svih nas. Istina, kršćanstvo ukazuje na visoke ideale, ali istovremeno uči čovjeka da prizna svoj grijeh. Svaka Misa počinje priznavanjem i pokajanjem za grijehe. Visoke ideale postižemo upravo priznavajući i prihvaćajući svoje polazište. Takvo prihvaćanje samoga sebe vodi do velikoga unutarnjega mira. Ne trebamo oživljavati određene zahtjeve za koje još nismo zreli. Imamo mogućnost za rast, organski i stupnjevito, u svojemu vlastitomu taktu koji je uvijek i Božji takt.

Sudbonosni, kobni bijeg

Najekstremniji oblik bijega je samoubojstvo. Čovjek više ne želi biti u igri. „Vjernost i odanost se tope u naše vrijeme", piše Romano Guardini, „a na poseban način vjernost i odanost prema svojemu vlastitomu bivstvovanju. Osjećaj da je zadatak biti ono što jesam, stalno postaje slabiji, zato što se spoznaja da je čovjek predan sam sebi, gubi. A budući da način na koji se može oduzeti život postaje sve jednostavniji, samoubojstvo postaje sve lakše i neukusnije." [88]

---

88 Isto, str. 12

Statistike o samoubojstvima govore jasan jezik: sve više ljudi ne doživljava smisao svojega života i žele se odreći života. U prvome redu možemo vidjeti porast samoubojstava među mladim ljudima. Zašto se to događa? Sigurno da postoje različita tumačenja te pojave našega vremena. Ali zajednički nazivnik može biti nedostatak ljubavi, osnovne sigurnosti koju roditelji nisu uspjeli prenijeti svojoj djeci. Najjača je unutarnja težnja svakoga čovjeka da bude viđen kao čovjek, viđen od drugih i od Boga. Kada je religija izgubila svoje mjesto u našemu stresnomu, sekulariziranomu društvu, i kad se napustila vjera u dublji smisao života, ne preostaje ništa drugo nego praznina i besmisao. Hrabrost i snaga nadomještene su očajem i beznađem. Za onoga koji ima snage prihvatiti to stanje i tko se usudi ostati u tome što izgleda nesnosno, ipak postoji izlaz. Možda je baš potrebno prestati boriti se protiv života i stvarnosti i na koncu protiv Boga. Uz pomoć nekoga drugoga – s kime imamo dobar kontakt – čovjek može dobiti potporu i utjehu, što mu omogućava da ide dalje.

Mnogi neuspjeli pokušaji suicida doveli su do nanovo otkrivene životne radosti, do sretnoga čuđenja da je ono što je izgledalo tako dramatično u stvarnosti bio poziv i ponuda da sazrijevamo i rastemo. Ne postoji rast bez krize rasta.

U povijesti duhovnosti nerijetko susrećemo pojam „acedia".[89] Ta se riječ često prevodi kao lijenost, u prvome redu duhovna, ali znači puno više: sporost, tromost, odsutnost želje, odbojnost, melankolija. „Acedia" nastaje kada čovjek izgubi nadu, kada nam sve izgleda

89 Vidi Joseph kardinal Ratzinger, *Auf Chrisus schauen,* Herder, Freiburg, 1989, str. 72–73

besmisleno, kada više nemamo ništa ispred sebe u što bismo pogledali, kada se život doživljava kao dosada, i to beskrajna dosada. Prema Tomi Akvinskome „acedia" je istovjetna „žalosti svijeta" za koju Pavao kaže da „rađa smrt" (2 Kor 7,10). „Žalost svijeta" (grčki *he tou kosmou lupe*, latinski *saeculi tristitia*) u našemu sekulariziranomu svijetu dobiva posebnu aktualnost. Budući da je kršćanstvo, koje je stoljećima bilo odgojitelj društva, izgubilo mnogo od svojega utjecaja i da su mnoga stara moralna načela i pravila u praksi odbačena, sada postoji mogućnost da se bez grižnje savjesti kuša sve što „svijet" pruža. Prije zabranjene radosti gube puno od svojega čara kada više nisu zabranjene. Čovjeku je potrebno uvijek više i nikada mu nije dovoljno zato što u temelju traži beskonačno, a ono što pronalazi u svakome je slučaju ograničeno. Zašto se čovjek ne bi poželio oprostiti i rastaviti od života kada je sve tako prazno, a Boga nema?

Bez Boga sve postaje problematično. Ako On, koji je *Logos*, sâm sebi smisao, nestane, ostaje samo besmislenost, „žalost svijeta".

Ali onomu koji zna da je život Božji dar, dar Boga koji je ljubav, trebalo bi biti jasno da prima život u zahvalnosti. Kada Bog stvara čovjeka, On s njime ulazi u ljubavni odnos: okreće svoje lice prema čovjeku i stvara ga tako da čovjek bude lice okrenuto prema Bogu. Kada čovjek prihvaća taj red stvaranja i sa zahvalnošću odgovara na Božje DA kojim ga Bog želi, a zatim radosnim DA odgovara Bogu, tada čovjekova egzistencija počiva na čvrstome temelju.

Prihvatiti sebe samoga ne isključuje pokajanje

Prihvatiti sebe kakav jesam ne znači da se čovjek ne može ili ne želi pokajati za pogreške koje je učinio. Ali pokajanje nikada ne smije voditi preziru. Pokajanje je prava suprotnost samouništenju.

Pokajanje ne poništava „činjeničnost" prošlosti (factum infectum fieri nequit): što je učinjeno ne može biti neučinjeno. Pokajanje uključuje odgovornost za vlastita djela, uključuje priznanje da je grijeh počinjen. Zanijekati da je grijeh počinjen bio bi veliki nedostatak prihvaćanja samoga sebe, sebe kao cjeline. Potpuno prihvaćanje onoga što sam učinio, prihvaćanje cijele moje stvarnosti, stvara pretpostavke za novi početak. Preuzimajući odgovornost za svoju prošlost potvrđujem svoju budućnost, a na taj način stvaram mogućnost novoga početka.

Činjenica da se danas više ne želi govoriti o grijehu nego samo o pogrešci, kako se većinom opisuju naše psihičke rane, na najdrastičniji je način nijekanje čovjekove slobode. Stalno oslobađajući čovjeka od njegova grijeha, čovjeku se ne pomaže nego ga se samo degradira. Umjesto toga trebalo bi reći „Plus est en toi" (U tebi postoji više),[90] možeš bolje. Možda bi moralna teologija i naviještanje trebalo više govoriti o tome što *možemo* i *smijemo* nego što *moramo*. Zar nismo ohrabreniji kada nam netko govori što *možemo postati* nego kada nam se ponavlja što *moramo učiniti*? Ne osjećamo li više poleta kada slušamo o našim *mogućnostima* nego kada nam se govori o našim *dužnostima*?

90 Geslo jedne stare plemičke obitelju u Flandriji.

Pokajanjem priznajem da sam grešan čovjek. Ponovno se stavljam na stranu dobra, vjerujem u mogućnost ponovnoga početka, da čak i ono što je negativno u mojoj prošlosti može dobiti novo, pozitivno značenje. Mala Terezija u jednome razgovoru s jednom sestrom novakinjom hrabro tvrdi: „Naši grijesi proslavljaju Božje milosrđe." Ali je to već sveti Pavao rekao prije nje: „Bog je naime zatvorio sve u nepokornost *da se smiluje svima*" (Rim 11,32).

Ljubav prema samome sebi i narcizam

Već smo rekli nekoliko riječi u starome mitu o Narcisu. Isplati se malo detaljnije razmotriti taj mit. Prvi se puta pojavljuje kod Ovidija (43. pr. K. - 18. n. K.) u njegovim Metomorfozama (Preobraženjima). Freud ga je uzeo kao polazište za svoje ideje o tome što se kod njega naziva „narcizam".

Rječnici narcizam obično definiraju kao zaljubljenost u svoje vlastito JA. Narcisoidni čovjek zaključan je sâm u sebe. On se divi sâm sebi, a druge smatra vrstom publike koja mu stalno mora pljeskati. Ne može vidjeti druge kao samostalna bića koja imaju vlastitu vrijednost nego su drugi cijenjeni samo u tolikoj mjeri u kolikoj doprinose tome da se poveća njegov osjećaj vlastite vrijednosti. Drugi su samo sateliti koji će se vrtjeti oko vlastitoga velikoga JA.

Takvo stanje stvara potpunu nemogućnost da se uđe u dugotrajne odnose s drugima. Odnos vrijedi samo toliko dugo koliko drugi služi mojim interesima. Ako to više ne čini, povlačim se natrag i više ne marim za njega.

Izgleda dakle kao da narcisoidna osoba ljubi samu sebe toliko da nema više ljubavi kojom bi ljubila drugoga, da je sva zaliha ljubavi usredotočena na vlastito JA. Ipak nije to baš tako jednostavno. Zapravo takva osoba ne može ljubiti nikoga, pa ni samu sebe.

Prava ljubav ne ljubi neke vlastitosti druge osobe: ljepotu, privlačnost, inteligenciju. Prava ljubav jednostavno ljubi drugoga onakvoga kakav jest. Ne ljube se neke posebne crte osobe nego određena osoba. Ista stvar vrijedi i za ljubav prema samome sebi. Ljubiti samo ono što me čini velikim i zanimljivim u očima drugih, kao što to čine narcisoidne osobe, nije neka velika ljubav. Mračne strane sebe samoga, ono što Jung naziva „sjene", ne vidi ili ne želi vidjeti. Ne prihvaća sebe onakvim kakav jest nego samo onakvog kakav želi biti.

Prihvatiti sebe potpuno, kao određenu osobu, sa svojim svijetlim i mračnim stranama, dovodi nas do E.H. Eriksonova pojma o integraciji. Erikson (1902. – 1994.) opisuje integraciju kao „ čovjekovo prihvaćanje jedinstvenoga životnoga tijeka kao i ljudi koji su u tom životu odigrali neku ulogu i koje ne možemo nadomjestiti drugima. To znači novu i drugačiju ljubav prema roditeljima, a to je ljubav koja je oslobođena želje da su roditelji trebali biti drugačiji nego što su bili, prihvaćanje činjenice da i čovjek sâm ima odgovornost za vlastiti život."[91]

Samo po sebi je jasno da je takvo potpuno prihvaćanje sebe samoga takvim kakav je postao i kakav je

91 Peter Fonk, *Die Annahme seiner selbst*, u *Geist und Leben*, svibanj/lipanj 1995., str. 194

baš sada, da je prihvaćanje svih okolnosti i ljudi koji su doprinijeli tome „rezultatu", lakše onomu koji vjeruje u Boga. Kada znam da Bog nije – kao većina ljudi – i DA i NE nego bezuvjetno DA (2 Kor 5,8), imam čvrst temelj na kojemu stojim. „Ako je Bog za nas, tko će protiv nas?" (Rim 8,31). Prema Hansu Urs von Balthasaru vjera je najdublji i najtemeljitiji oblik prihvaćanja samoga sebe.

To krajnje prihvaćanje sebe, kako je upozorio Karl Rahner, uvijek je i prihvaćanje križa. Teško je prihvatiti da čovjek nije ili nije postao onaj čovjek kakav je htio biti. Bolno je vidjeti sebe stajati praznih ruku kada smo sanjali o svojemu dolasku pred Boga s punim rukama i bogatim darovima. Kada jednom prihvatimo te prazne ruke, one nam postaju radost. Velika je sloboda i sigurnost biti ništa sâm po sebi i potpuno ovisan o Bogu.

A da bismo postigli taj cilj, moramo htjeti ići tim putem.

Dietrich Bonhoeffer (1906. – 1945.) u jednoj je dirljivoj pjesmi, napisanoj u zatvoru nekoliko mjeseci prije pogubljenja, izrazio djelić te borbe na putu:

Tko sam ja? Često mi kažu da izlazim
iz svoje ćelije, miran, vedar i čvrst
kao gazda iz svoga dvorca.

Tko sam ja? Često mi kažu da
ovdje s čuvarima govorim
slobodno, ljubazno i jasno
kao da bi zapovjedništvo bilo moje.

Tko sam ja? Često mi također kažu
da dane nesreće nosim nedirnut,
s osmjehom, ponosno
kao da sam navikao pobjeđivati.

Jesam li zaista ono što drugi o meni tvrde?
Ili sam samo ono što sâm znam o sebi:
nemiran, čeznutljiv, bolestan kao ptica u kavezu,
koji se bori za životni dah,
kao da me netko uhvatio za grkljan,
gladan boja, cvijeća i ptičjega pjeva,
žedan dobre riječi i ljudske topline,
potresen bijesom zbog popustljivosti
i najmanje uvrede,
prodrman iz uravnoteženosti
u iščekivanju velikih stvari,
nemoćno bojažljiv za prijatelje
na beskonačnoj udaljenosti,
prazan i preumoran moliti, misliti i stvarati,
iscrpljen i spreman oprostiti se od svega?

Tko sam ja od ove dvojice?
Jesam li danas onaj prvi, a sutra onaj drugi?
Ili i jedan i drugi? Licemjer pred drugima,
a pred sobom slabić prezira vrijedan?
Ili sam i jedan i drugi, sličan prepolovljenoj vojski,
udaren strahom i bježim kada je bitka već dobivena?
Tko sam ja?
Osamljena pitanja izruguju se meni.

BILO TKO DA SAM, TI ME POZNAŠ.
TVOJ SAM, BOŽE MOJ! [92]

Posljednji redak kao da je jeka riječi svetoga Berharda od Clairvaua: „Nihil sum, sed tuus sum" (Ništa sam, ali sam Tvoj). Te riječi na savršen način izražavaju dijalektiku koja je kamen temeljac čovjekove egzistencije. To možemo pronaći i u osmome psalmu: „Što je čovjek da ga se spominješ, što je čovječji sin da se za nj brineš?" Ništa. A ipak: „A učinio si ga malo manjim od Anđela" (5–6). Prihvatiti i ljubiti samoga sebe također pretpostavlja i prihvaćanje ove dijalektike: moja vlastita malenkost, s jedne strane, neizmjerno rastojanje između mene i Boga s druge strane – i most preko ove provalije: „Ja pripadam tebi."[93]

Zar ne gledamo više nikada na sebe?

Biti odnos znači da smo potpuno usmjereni na drugoga, Drugoga ili druge. Znači li to da više nikada ne gledamo sami na sebe? Pogledajmo Isusa. Naravno da On nije mogao promišljati o takvom „EGO" koji je u nama proizveo grijeh tako što smo prekinuli svoje izvorno stanje da budemo pravi odnos prema Bogu i drugome. Ali u odnosu u kojemu se čovjek potpuno daje – takvo je Božje biće u trima Osobama – može se i samoga sebe vidjeti kao biće koje drugi ljubi. U strujanju „circumincessio" (tri božanske osobe bivstvuju jedna u drugoj) čovjek ne gleda besprekidno na drugoga, čovjek vidi sebe samoga u onome drugome, drugoga

92 *Motstånd och underkastelse,* Otpor i predanje, Gleerup, Lund, 1960., str. 184–185; novo izdanje Cordia 2006. Hrvatsko izdanje: KS 1974.

93 *Vuestra soy*, pjesma, Terezije Avilske, *Obras completas*, Biblioteca de autores cristianos, Madrid, 1967., str. 501

u samome sebi, sebe samoga pogledom drugoga itd. Kada je privrženost potpuna, čovjek se ne mora bojati vidjeti samoga sebe, jer tada čovjek sâm u sebi nije ništa drugo doli „onaj koji ljubi drugoga" i koji je i „sâm ljubljen od drugoga". Tako piše Ivan od Križa u *Duhovnome spjevu*: „Vidjet ću te u tvojoj ljepoti, i ti mene u Tvojoj ljepoti, i ja ću vidjeti sebe u tvojoj ljepoti."[94]

Isus sigurno nije imao potrebu pisati dnevnik. On nije imao zamršenih konaca koje je morao razmrsiti. Ali da ga je tko mogao pitati kako mu je izgledao jedan dan, a On ocijenio da treba odgovoriti – možemo si zamisliti takav dijalog između Njega i Marije, majke Njegove – mogao bi na primjer reći: „Bio sam vrlo sretan kada sam vidio siromašnu udovicu kako stavlja dva novčića u hramsku škrabicu. Bio sam iznenađen vjerom satnika. Ali me jako boli kada vidim vođe naroda koji su tako tvrdoglavi i negativni." Potpuno je sigurno da Isus gaji takve osjećaje u sjedinjenju s Ocem: Ti u meni i ja u Tebi (Iv 17,21).

---

94 *Duhovni spjev B*, 36, 5

6. Ljubav je otvorenost

Bog je onaj koji je potpuno otvoren. Otvorenost je Njegovo biće. Razlog tome da su tri božanske Osobe zajedno *jedan* Bog nalazi se u činjenici njihove potpune otvorenosti i usmjerenosti jedne na drugu.

Isus je, kaže Pavao, „slika Boga nevidljivoga" (Kol 1,15). On oslikava apsolutnu otvorenost koja se nalazi u presvetome Trojstvu. Na križu, gdje dostiže svoj životni vrhunac, otvorenost postaje potpuno vidljiva. Isus visi raširenih ruku, gol, nezaštićen, ostavljen. Njegove su ruke, noge i srce otvoreni, a krv mu teče iz rana. U Njegovome probodenome srcu vidimo otvorenost Njegova bića koje je sama slika otvorenosti Presvetoga Trojstva. Čovjek je stvoren na sliku Božju. Ako je Bog otvorenost, onda i čovjek to mora biti.

Otvorena egzistencijalna forma

Izraz susrećemo kod nizozemske psihijatrice Anne A.A. Terruwe (1911. – 2004.). „U otvorenoj egzistencijalnoj formi", piše ona, „ne idemo jedni drugima u susret s unaprijed donesenim mišljenjima i normiranim mislima. U otvorenoj egzistencijalnoj formi misli nisu važnije od očiju i ušiju ili ruku."[95]

Otvorena je egzistencijalna forma prirodna. To je ono kakvim nas je Bog zamislio. To je vidljivo na našemu tijelu, koje uvijek izražava i čini zornim ono što jesmo. Postoje prozori u tijelu koji nam omogućavaju

95 *Duhovni spjev B, 36, 5*

pogled u svijet. Ne trebamo pritom misliti samo na oči, uši, usta, nos. Cijelo tijelo je opremljeno osjetilima koja nam omogućavaju kontakt s ljudima i stvarima. Zahvaljujući tim kontaktima postajemo to što jesmo. Osjećamo li se nesigurni, svoju sigurnost možemo povećati tako da svjesno osjećamo dodir tijela s podom, sa stolicom, sa stolom. Pomalo začuđujuće zvuči tvrdnja da sigurnost u sebe ne pronalazimo u sebi samima nego u dodiru s nekim ili nečim drugim. Zatvorena egzistencijalna forma donosi neizbježnu nesigurnost, strah i osamljenost. „Moja osamljenost je moj zatvor, moja kazna, ali ne znam za koji prekršaj", piše Jean-Paul Sartre (1905. – 1980.). Pa ipak, ja znam za koji prekršaj: nismo dovoljno ljubili. Ako se čovjek ne otvori u ljubavi i ne iziđe iz samoga sebe, postaje samac.

„Biti je uvijek – biti s nekime", piše Martin Heidegger. Jedna je od važnijih riječi u evanđelju „Effata – Otvori se!" Ovom riječju Isus liječi gluhonijemoga (Mk 7,34). Svi smo mi više ili manje gluhonijemi, zatvoreni sami u sebe. Možemo uistinu reći da se čovjekov grijeh sastoji u njegovoj zatvorenosti. Zatvoren za Boga i zatvoren za bližnjega. Kada je Isus uzdahnuo prije nego što je rekao „effata", sigurno nije to učinio samo zbog gluhonijemoga nego i zbog cijeloga čovječanstva. Pali čovjek vrti se oko samoga sebe. Umjesto da dopusti ljubavi da slobodno struji i van i unutra, on se izolira i zatvara u sebe. „Otvori se!", govori Isus, i te bi riječi trebale odjekivati u našemu životu. Kršćanski život, kao i život općenito, pitanje je otvorenosti. U jednoj molitvi Presvetome Trojstvu sveti Augustin moli: „Tamo gdje si me otvorio, uđi! Tamo gdje sam

još zatvoren, otvori me!" „Evo, stojim pred vratima i kucam", govori Isus. „Onome tko čuje moj glas i *otvori* vrata, ući ću i večerati s njim, i on sa mnom" (Otk 3, 20). Kada otvorim svoja vrata, tamo je uvijek objed, slavlje. Čovjek koji se osjeća osamljenim, razočaranim, ogorčenim, mogao bi sâm sebi reći ili dopustiti Isusu da mu kaže: „Effeta!" – Otvori se!" Onaj tko se otvara ne može biti ogorčen.

Sve od prvih vremena Crkve riječ „effata" rabila se u obredu krštenja. Dok svećenik dotiče uši i usta djeteta, govori: „Effata! Otvori se! Gospodin Isus koji je dao gluhima sluh i nijemima govor." Kršćanski život započinje tim riječima.

„Tvoje je oko svjetiljka tvome tijelu", kaže Isus. „Je li tvoje oko zdravo, cijelo tvoje tijelo ima svjetlost. A je li bolesno, cijelo je tijelo u tami" (Lk 11,34). Oko je što *vidi*. Oko je ono što gradi mostove, stvara odnose. Prema Isusu, zdravlje cijeloga tijela, tj. cijele osobe, ovisi o zdravlju oka. Oko je u onoj mjeri zdravo koliko vidi stvarnost, u mjeri u kojoj vidi drugoga onakvoga kakav je, a ne neku predodžbu drugoga. Ako je oko mutno od predrasuda, ako čovjek, govoreći jezikom psihologije, stalno projicira svoje vlastite osjećaje i želje na drugoga, tada čovjek zapravo nema odnosa prema drugome nego samo prema samome sebi. Tada je život koji se sastoji od odnosa bolestan, zapravo i ne postoji. A budući da su odnosi nešto primarno u našemu bivstvovanju, ti bolesni odnosi, naravno, čine da je cijelo tijelo – cijeli čovjek – bolestan. „Pripazi dakle da svjetlost u tebi ne bude tama" (isto 35).

Ne JA – nego TI

Što više čovjek govori „ja, ja...", tim je manje „ja". Mi smo, kao i Bog, živa proturječnost. Što više kažemo „ti, ti...", tim više ostvarujemo sami sebe.

Otkako sam počeo tebe ljubiti,
ja sam samo ja,
kad nisam više ja (usp. Gal 2,20)[96]

Pravo i istinsko „ja" postajemo samo ako stalno izlazimo iz sebe samih. Čim želimo nešto zadržati, to nam isklizne iz ruku. Samo ono što dajem, pretvara se u stvarni dobitak. Ništa nije moje ako ne želim da bude i tvoje. Bez tebe sam ništa.

Kada Jean-Paul Sartre piše „Pakao, to su drugi", rado bih ga ispravio: „Nebo, to su drugi." Prava i trajna radost uvijek je plod živoga odnosa. U nebu ne postoje individualci. Tamo postoji „zajedništvo svetih". I bit će „kako na nebu tako i na zemlji" u onoj mjeri u kojoj dopustimo da nešto od toga nebeskoga zajedništva postane stvarnost ovdje na zemlji.

Ovo ima dalekosežne posljedice. Naše shvaćanje o mnogočemu mora se preispitati. Na primjer naše postavke o savršenosti. Savršen je – običavamo misliti – onaj koji je potpuno dorađen, koji ima sve i ništa mu ne nedostaje. Kip je, barem u očima umjetnika, savršen kada je dobio svoj konačni oblik, kada potpuno odgovara izvornoj zamisli umjetnika. Takva savršenost vrsta je samodovoljnosti. Treba imati sve što je potrebno i

96 Haiku (mala i kratka japanska pjesma) pjesnika Toyotame Tsunoa, citirano u Heinrich Spaemann, *Das prinzip Liebe*, Herder, Freiburg, 1989., str. 94

na koncu biti bez ikakve potrebe. „Kada bismo iskorijenili jedan grijeh godišnje, ubrzo bili bismo savršeni", piše pisac knjige *Nasljeduj Krista*[97]. Drugim riječima, trčimo li brzo po putu savršenosti, ubrzo ćemo biti dorađeni i okončani.

Ali nije baš tako. Prava se savršenost sastoji od spremnosti da budemo savršeno otvoreni, potpuno nezainteresirani za vlastitu savršenost.

Ako promatramo svetost kao nešto što možemo zaraditi vlastitim trudom, onda nema veće zapreke na duhovnome putu nego nastojanje ili težnja za svetošću. Prava svetost je kada više ne govorimo „Moram biti svet" nego „Ti si jedini svet". Radovati se Božjoj svetosti, težiti za svetošću svih ljudi, to je prava svetost. Ne smijemo pogrešno razumjeti Isusa kada kaže da će oni koju su gladni biti siti (Mt 5,6). Sitost koju On obećava nije slična sitosti koju doživljavamo kada se nakon obilnoga objeda osjećamo zadovoljno i ugodno. Sitost hrani našu glad još većom glađu i gasi našu žeđ još većom žeđu.

Imati hrabrosti biti ranjiv

Biti otvoren ne znači samo da čovjek izlazi iz samoga sebe nego i da onaj drugi slobodno može ući u nas. Ne postoje više nikakvi zidovi, čega je posljedica da smo sada ranjiviji. Pomislimo opet na Boga! On je uklonio sve prepreke između sebe i nas. On se za nas otvorio i objavio nam sve svoje tajne (Iv 15,15). Na taj je način i On postao ranjiv. Čovjek je iskoristio Božju ranjivost i ne samo da Ga je ranio nego Ga je i ubio. Ali

97 I, 11, 15.

budući da je ljubav jača od smrti, ona, iako je ubijena, nije mrtva. Ljubav je kao izvor koji, istina, možemo onemogućiti da izvire na određenome mjestu, ali izvor traži izlaz i počinje žuboriti drugdje. Može biti opasno biti otvoren (a još više biti zatvoren), ali se Bog upustio i u tu opasnost.

Egied von Broeckhoven (1933. – 1967.) u knjizi „Sakrament prijateljstva" piše: „Charles de Foucauld (1858. – 1916.) naučio me da je jedan od tipičnih znakova prepoznavanja kršćanske ljubavi da se poput Kristove vlastite ljubavi bezuvjetno otvara prema drugima, pa čak i kada se zna da će drugi brutalno gaziti po njegovoj najdubljoj unutrašnjosti i da će patnju koja ga prati podnositi kao dio Kristove otkupiteljske patnje." [98]

Onaj tko ljubi ne misli samo na sebe i ne pokušava štititi samo sebe. Oprez nije najjača strana ljubavi. Onaj tko želi biti siguran da će njegova ljubav uvijek biti prihvaćena i da će na nju biti odgovoreno, onaj tko uvijek želi biti siguran da mu drugi neće nanijeti zlo, nikada ne može biti otvoren. Isus je znao što će Juda učiniti, ali se nije od njega zaštitio. Bit je ljubavi da bude nezaštićena. Ali nezaštićenost ljubavi jača je od bilo kojega nasilja.

Ne moramo pretraživati prošlost da bismo dobili predodžbu Božje ranjivosti. Zastrašujući se primjer nalazi među nama. U euharistiji se sâm Bog potpuno predaje u ljudske ruke. Svećenik stavlja hostiju na patenu, lomi je, dijeli, stavlja na tvoju ruku ili na tvoj jezik. Ti s hostijom možeš činiti što hoćeš: primiti je s

98 Katolička izdavačka kuća, Uppsala, 1979., str. 23

punim poštovanjem ili je obeščastiti. Bog se sâm stavio u ljudske ruke, a ako netko zna da će čovjek sigurno zlouporabiti svoju moć, onda je to Bog. On zna što se nalazi u čovjeku (Iv 2,25). Ali Boga ništa ne može spriječiti da se sâm potpuno ne predaje.

Kaže se kako je svijet okrutan i surov. Ali ako pod svijetom podrazumijevamo čovječanstvo, onda trebamo priznati da se u svijetu nalazi i ogromni potencijal ljubavi. Potencijal koji je često u stanju drijemeža ili pospanosti i čeka da ga netko probudi. Otvorenost i povjerenje imaju snagu koja može stvarati. Imaš li hrabrosti pokazati čovjeku povjerenje, tada on u sebi iznenada osjeća novu odgovornost. Ne želi iznevjeriti tvoje povjerenje.

Znači li to da ćemo ostaviti otvorena vrata kada idemo na posao ili da ćemo na kolodvoru ostaviti svoje stvari bez nadzora? Uopće ne! Htio bih dodati dvije stvari.

1. Povjerenje o kojemu ovdje govorimo ne možemo pokazivati nekoj ustanovi ili čovjeku kojega ne poznajemo. Lopov koji primijeti da ostavljaš otvorena vrata, sigurno neće bdjeti nad povjerenjem koje si mu pokazao. Ako velika svjetska sila uništi sve oružje i sve vojnike pošalje kući, nije sigurno da će druga, velika neprijateljska sila, dirnuta tolikim povjerenjem, učiniti istu stvar. Otvorenost o kojoj je ovdje riječ vrijedi u prvome redu za odnose među osobama. Ako imam živoga čovjeka pred sobom, komu mogu pogledati u oči, tada je važno da se odmah ne zatvaram u zidove svoje tvrđave nego da otvorim svoja vrata i prozore.

2. Sve što se ovdje govori o ljubavi ne može se ostvariti odmah i u cijelosti. Tu nam se predstavlja ideal, cilj našega puta. U tome smjeru trebamo ići, ali dokle god živimo, nikada nećemo uspjeti u potpunosti.

Lica i naličja otvorenosti (Različita lica otvorenosti)

Otvorena egzistencijalna forma može se izraziti na različite načine. S Gabrielom Marcelom možemo govoriti o „invocation" (molba, poziv, apel).[99] Molim drugoga: „Budi-sa-mnom" i „dopusti da ja budem-s-tobom". Ne želim biti uvučen sâm u sebe i ne želim te držati na odstojanju. Najprije smo stajali svatko na svojoj strani mosta, ali sada ti dovikujem da prijeđeš preko mosta i sâm ti trčim u susret. Umjesto da zatvorim svoj JA i da se utvrdim, svjesno se prema tebi otvaram. Sebe tebi predajem i pokušavam te primiti. Ako se ti s tvoje strane otvoriš prema meni i dopustiš mi to razumjeti, nastao je početak jedinstva među nama. JA nisam više samo JA, a ni TI nisi više samo TI nego smo zajedno sada MI, barem u nekome stupnju, MI.

Naša molba za pomoć često nije pravo „zazivanje" (invocation). Pitaš li koga na ulici: „Kako ću doći do kolodvora?", taj ti drugi nije ništa više nego pokazivač puta. Nastavljaš živjeti u svojemu malomu svijetu i koristiš se onime drugime kao što bi se koristio računalom da bi došao do određenih informacija. Ali i iz ovakvoga slučajnoga i nevažnoga susreta može nastati, zahvaljujući naglašenoj intonaciji i pogledu, osobni

99 Roger Troisfontaines SJ, *De l'existence à l'être. La philosophie de Gabriel Marcel* II, Nauwelaerts, Namur, 1953., str. 29–30.

kontakt među osobama. Ako kasno navečer upadneš u snježno nevrijeme u nepoznatome gradu, tvoje pitanje upućeno nepoznatome čovjeku može biti pravi poziv za pomoć u nevolji. Moliš ga da ti bude brat. Želiš da ti ispruži ruku u ovoj nevoljnoj situaciji u kojoj si se našao. Ovdje tvoje pitanje postaje „invocation" koje upravljaš nekome „ti".

Može biti i obrnuto. Drugi može meni upraviti molbu. Čak se može reći da je taj drugi molba. Kod židovskoga filozofa Emmanuela Levinasa (1906. – 1995.) sve počinje s drugim. TI dolazi prije JA. Umjesto da postavimo pitanje „Kako ispravno postupam?" (etika dužnosti) ili „Kako će mi biti dobro?" (etika koristi), Levinas polazi od drugoga. Drugi nije broj, nije primjerak u velikome mnoštvu ljudi. Drugi ima svoje lice, i to je lice poziv, molba meni. „Pogledaj me, poštuj me, imaj obzira prema mojoj ranjivosti", govori lice i na taj način moli za moju pozornost. Oči drugoga stavljaju na mene odgovornost. Prolaziti bez ikakva interesa pored drugoga ili drugoga promatrati kao jednoga među tisućama, znači nanijeti mu nepravdu. Kada bismo barem jedan dio naših svakidašnjih kontakata mogli iskoristiti i pretvoriti ih u prave susrete na dubljoj razini!

Otvorenost se pokazuje i preko *pozornosti*. Biti otvoren isto je i kao biti pozoran. Da bismo razumjeli nešto od Isusove ljubavi prema čovjeku, morali bismo osjetiti snagu Njegova pogleda. On, koji je običavao određivati dubinu bića svojega Oca, gledao je ljude očima koje su prodirale u njihovo biće. Gledao je svakoga čovjeka kao da je taj čovjek jedini na cijelome svijetu. On, koji je satima molio u tami noći, nije imao oči zatvorene

kada se družio s ljudima. Možda je razlog tome što je naš pogled bez ikakve snage i smušen taj što nismo navikli gledati Boga. Tek u Očevu svjetlu svaki čovjek s kojim se susrećemo dolazi na svoje pravo mjesto: svatko sa svojom vlastitom pozadinom i sa svojim vlastitim pozivom.

Ali može se biti pozoran i sa zatvorenim očima. Kao što postoji molitva usmjerena prema Bogu koja se sastoji od pozornosti koja je puna ljubavi, tako postoji i pozornost puna ljubavi u našemu odnosu prema ljudima s kojima živimo. Kada sjediš u vlaku ili stojiš u redu možeš biti otvoren za druge pozornošću koja je puna ljubavi. Možda za njih ne moliš nešto posebno, da Bog učini ovo ili ono, nego jednostavno puštaš da se tvoja ljubav prelijeva preko njih. Zapravo je to isti stav kao i u kontemplativnoj molitvi, ali je u molitvi tvoja pozornost usmjerena na Boga, a ovdje na čovjeka. Razlika ipak nije velika: „Svaki koji ljubi Boga, ljubi i onoga koji je rođen od Boga" (1 Iv 5,1).

Mogli bismo govoriti i o raspoloživosti, dostupnosti (disponibilan). Kada si u nevolji i želiš se jednostavno s nekim „ispričati", odmah primjećuješ je li onaj kojemu se obraćaš raspoložen ili nije. Razlika nije samo u tome da je jedan pozoran i može slušati, a drugi ne. Može se dogoditi da netko savršeno sluša, a da nije raspoloživ: u njemu nema mjesta za tebe. Kada se pokušaš „ispričati" s takvom osobom, imaš osjećaj da te osoba vraća natrag na tebe samoga, zato što ti za nju ne postojiš. Ali postoji način slušanja koji svjedoči o prisutnosti. Osjetiš da ti je čovjek blizu, da je s tobom. Onaj tko je raspoložen u stanju je cijelim svojim bićem biti s tobom kada ga

trebaš. Ali u čovjeku koji je pun sebe, naravno, nema mjesta za nekoga drugoga.

O raspoloživosti govori ova pjesma čije porijeklo nisam uspio otkriti:

Kada nijemo sjediš, zavaljen u svoju fotelju tu
i zbog knjige zaboravljaš zemlju, prostranu i plemenitu,

A zemlja, koja postade tvoje sve, tad se šulja
da svojim rukama zagrli dragoga svoga.

Ne reci zlovoljno: na miru ostavi me sad!
Ne tako, nego: ostavi knjigu, i uzvrati zagrljaj taj.

Jer sive hrpe papira imat ćeš kroz dane sve,
ali ne znaš koliko dugo traje njen tren.

I mnogi ljudi, što sami sjede sad,
Uznemiravani kao ti bili bi rad.

Otvorenost također pretpostavlja i poštovanje, uvažavanje. Čovjek nije dio Boga ili Njegova emanacija (ishlapljivanje). Božja stvaralačka ljubav stvara nešto drugo nego što je On sâm, nešto nasuprot, jedno TI, sudionika u razgovoru koji sâm može odlučiti želi li voditi dijalog sa svojim Stvoriteljem ili ne. Čovjek se ne mora boriti za svoju samostalnost, sâm ju je Stvoritelj utemeljio i učvrstio. Bog, koji je Ljubav, ne želi da se čovjek spoji s Njime. On želi njegovu slobodu i samostalnost.

Ljubav ne samo da prihvaća drugoga nego želi i da drugi bude drugačiji. Ljubav želi susresti drugoga tamo gdje se on nalazi i ne traži ga tamo gdje ga nema. Ljubav ne zahtijeva da drugi mijenja svoje stajalište (mi-

jenja svoje mjesto) nego se sama prilagođava njegovoj vlastitosti. Takav je stav, međutim, i pretpostavka za plodonosan ekumenizam.

Ako je svaki čovjek jedinstven, što je već nekoliko puta utvrđeno u ovoj knjizi, i to zapravo svi znamo, ali često zaboravljamo, onda je zločin tražiti od drugoga da bude kao ja ili očekivati da drugi čovjek bude kao ja. Jedini je ispravan stav da poštujem i unaprjeđujem njegovu jedinstvenost i neponovljivost, da ga ostavim slobodna. „Paradoks je gostoljubivosti", piše Henri Nouwen (1932. – 1996.), „da želi stvarati prazninu, ne zastrašujuću nego prijateljsku prazninu, gdje drugi mogu ulaziti i sami sebe otkrivati kao bića stvorena za slobodu; slobodni pjevati svoje vlastite pjesme, govoriti svoj vlastiti jezik, plesati svoje vlastite plesove; slobodni i da opet izađu i slijede svoje vlastito zvanje. Gostoljubivost nije profinjeni poziv za preuzimanje domaćinova stila života nego mogućnost kojom se gostima daje da pronađu svoj vlastiti."[100]

Uvažavanje se iskazuje i tako da što rjeđe rabi imperativ. Ako u drugome prepoznajemo jedno TI, subjekt, ne možemo neprestano izdavati naredbe: „Učini sada to!" ili „Idemo." Umjesto toga treba reći: „Možeš li učiniti to i to", „Bi li htio ići?". Što drugi čini treba to činiti slobodno, a ne da mu to bude nametnuto.

Ljubav drugoga ne gleda odozgor. Pa ni Bog ne želi gledati odozgor. Postao je čovjek, i manji od čovjeka (Ps 22,7; Iz 53,3) kako bi prema nama gledao odozdol.

Biti otvoren znači moći se uživjeti u situaciju drugoga, u radost i žalost drugoga. Empatija je prema ame-

100 *Reaching out*, Collins, Glasgow, 1976., str. 69.

ričkome psihologu Carlu Rogersu (1902. – 1987.) vrlo važno svojstvo psihoterapeuta. Bez empatije psihoterapeutsko liječenje jedva da daje neke rezultate.

U evanđelju čitamo o Isusovoj sposobnosti za empatiju. Znao je što za siromašnu udovicu znači staviti sve što je imala u hramsku škrabicu; mogao se uživjeti u Petrov strah dok je stajao okružen vojnicima i slu- žavkama koji mu se rugaju. U pravilu se ništa ne postiže samo davanjem dobrih savjeta sa strane, a da se pri tome na vlastitome tijelu ne osjeća kako je onome drugome. Najprije moramo promijeniti mjesto, tako reći, uvući se pod kožu drugoga, da taj drugi iskusi da nije osamljen u svojoj boli i gorčini. Kada je Isus vidio udovicu u Nainu koja je plakala za mrtvim sinom, sažalio se nad njom (u izvornome tekstu: *osjetilo se u njegovoj utrobi*). I tada joj reče: „Ne plači" (Lk 7,13). Reći „ne plači" kada smo i sami hladni i nedirnuti, onaj drugi doživljava kao ruganje. Ali kada se suze slijevaju i niz tvoje lice, tada možeš tješiti. Ako tada kažeš „Ne plači", onda to znači „Nemojmo plakati".

Nitko nije bolje objasnio empatiju kao sveti Pavao: „Radujte, se s onima koji se raduju, plačite s onima koji plaču" (Rim 12,15).

Otvorenost podrazumijeva i spremnost na čekati.

Odnosi među ljudima ne mogu se razvijati ako nismo spremni čekati jedni druge. Cijeloga života čekaš svojega brata, sestru, supruga, suprugu, unatoč svim razočaranjima. Čekati je muka, trpljenje, ali plodonosno, trpljenje koje stvara zajednicu. Čekati znači držati vrata otvorenima ne prisiljavajući drugoga da uđe. Čo-

vjek se nada i čezne, ali se ne predaje sklonosti koju svi imamo: uporabiti silu.

Tako Bog čeka na nas gorućom čežnjom, ali istovremeno s beskrajnom strpljivošću. U Starome zavjetu izabrani narod s vremenom postaje svjestan da je sva njegova duga povijest vrijeme božanske strpljivosti. Bog čeka čovjeka, daje mu vremena, ostavlja njegove grijehe nekažnjenima kako bi mu pružio priliku da u njemu dozrije misao o obraćenju (Rim 3,25-26). U Knjizi proroka Jone vidimo kako je Bog strpljiv s poganima sve dok se ne obrate. U Novome zavjetu Isus je Božja utjelovljena strpljivost. Veliki dio Isusovih prispodoba pokazuju da Bog može čekati. Smokva koja ne donosi roda još godinu dana ostaje neposjećena kako bi donijela plod slijedeće godine (Lk 13,6-9); milosrdni otac neumorno čeka povratak svojega izgubljenog sina (15,20); nemilosrdnome sluzi koji moli da mu se da više vremena kako bi platio dug, njegov gospodar opršta sav dug (Mt 18,26-27).

I mi bismo trebali čekati Boga. Ali često je tako da Ga mi ili ne čekamo ili Njime želimo zagospodariti i podložiti Ga sebi.

U svakome iskrenome i istinskome susretu među ljudima ima nešto što iznenađuje. „Gospodin s vama", govori svećenik otvarajući i šireći svoje ruke. U misi se odmah dobiva odgovor: „I s duhom tvojim". U svakidašnjem životu moramo čekati dulje. Tada ne trebamo zatvarati svoje ruke nego trebamo nastaviti čekati. Onaj tko izdrži, dobit će odgovor, ako ne u ovome životu, onda u drugome.

„Prihvaćanje nas oslobađa" [101]

Nikada nećemo biti otvoreni ako se nismo naučili prihvaćati stvarnost kakva ona jest. Možemo započeti prihvaćati Boga. Dopustite mi citirati mali razgovor Fynna i šestogodišnje Ane.

Fynn: Kako ćemo učiniti?

Ana: Dopustiti Gospodinu Bogu biti. On to isto čini nama.

Fynn: Ne činimo li to?

Ana: Ne. Mi Gospodina Boga stavljamo u male latice.

Fynn: Ipak mi to ne činimo?

Ana: Činimo, i to sve vrijeme. Ne ljubimo ga iskreno. *Moramo Gospodina Boga ostaviti da bude slobodan. To je ljubav.* [102]

Prihvatiti Boga znači znati da je naš um premalen da bi Ga mogao shvatiti. Bog nadilazi naš razum. Zato se događa da nam je neshvatljivo ono što Bog čini. Prihvatiti Boga znači dati Bogu slobodne ruke. On može činiti što hoće. To ne znači da ga nikada ne možemo moliti za nešto jer upravo On to hoće. Ali važno je da molitva uvijek završava s „Amen": dobro je kako Ti hoćeš, neka tako bude. Uzor je naše molitve Isusova molitva u Getsemanskom vrtu: „Abba, Oče! Tebi je sve moguće. Uzmi ovaj kalež od mene. *Ali ne moja volja, nego Tvoja volja neka bude*" (Mk 14,36). Takvu molitvu može iznjedriti samo beskonačno prihvaćanje, predanost, dakle potpuni mir.

101 Sestra karmelićanka Elizabeta od Presvetoga Trojstva

102 *Gospodine Bože, ovo je Ana*; Fynn Gummessons, Falköping, 1975., str. 140

Kada je riječ o Bogu, naše prihvaćanje može biti definitivno. Bog je savršen, On ne treba raditi sâm na sebi, ne mora biti bolji. Stoga je moguće definitivno prihvatiti Boga kakav jest. Čovjek, naprotiv, nije savršen, on je na putu k savršenosti. Prihvatiti njegovo sadašnje stanje kao nešto statično i konačno bilo bi pomirenje sa sudbinom (rezignacija): čovjek se prestaje nadati i boriti. Takvo prihvaćanje vodi u fatalizam (vjera u sudbinu) i ukočenost. Ispravno prihvaćanje je uvijek otvoreno za razvoj.

Ne postoji problem koji se ne može riješiti prihvaćanjem i predanošću. Često kažemo: „Ja ne mogu moliti" – „Prihvati da ne možeš moliti baš sada. Izdrži u toj potpunoj nesposobnosti da moliš. Ne uzdiši i ne kukaj previše. Reci umjesto toga: „Da, Oče, hvala Ti što me učiš ispravno moliti. Jer nikada nisi bio tako blizu pravoj molitvi. Počinješ shvaćati da se molitva ne može proizvoditi nego je to nešto što se dobiva", – Nastavljaš: „Ali ja ne mogu prihvatiti!" – „Prihvati barem to da još uvijek ne možeš prihvatiti. Prihvati da u tebi još uvijek postoji dio otpora".

Čovjek ima ovu neobičnu i čudnu sposobnost da uvijek može iskopati podzemni put ispod poteškoća i problema na taj način što će ih prihvatiti. Nije potrebno pobijediti sve poteškoće niti izbjeći sve neuspjehe. Pobjeda se može sastojati i od prihvaćanja neuspjeha, što je možda još veća i sigurnija pobjeda. Nije li upravo križ ovakva pobjeda? Ništa čovjeka ne čini tako slobodnim i poniznim kao kada pokazuje dobrodošlicu svojim neuspjesima. Jedan temeljiti neuspjeh može zadati smrtonosni udarac mojemu napuhanomu JA.

Kada čovjek prihvati sebe onakvim kakav je, uključujući i ono što nije dobro, tada mu postaje lakše prihvatiti druge. Ako ne potiskujemo svoju zavist nego priznajemo da smo zavidni, tada nećemo projicirati svoju zavist na osobe s kojima živimo. Tada ih ne gledamo kroz obojene naočale nego onakve kakve jesu. Vidimo objektivnu stvarnost umjesto da gledamo svoje subjektivne predodžbe.

Veća i dublja samospoznaja koju dobivamo kada započnemo prihvaćati sami sebe ima za posljedicu da više nismo iznenađeni ili šokirani nad pogreškama drugih. Već davno prije otkrili smo iste pogreške kod sebe samih. Na neki su način ljudi vrlo slični jedni drugima, kako po dobru tako i po zlu. U svakome čovjeku čuči duboka čežnja da ljubi i bude ljubljen, što ga čini sličnome Bogu. Ali u svakome čovjeku postoji i sjeme sedam glavnih grijeha, što nas podsjeća na đavla. Svi u sebi imamo maloga anđela i maloga đavla.

Ako bismo jedni drugima išli u susret s potpunim prihvaćanjem sebe samih i drugih, onda bi mnoge neodgovarajuće i neurotske reakcije nestale same od sebe. Čovjek ne bi morao stalno misliti: „Jesam li dovoljno inteligentan, praktičan, sposoban...?"

Nesigurni i sumnjičavi dobili bi više sigurnosti kada se ne bi više osjećali ugroženima. Povućeni i sramežljivi bili bi manje uplašeni da se izjasne ili preuzmu inicijativu. Agresivni bi postali mekši zato što njihovo obrambeno držanje više nije potrebno. Često jedni druge uvlačimo u neurotske reakcije: nedostatkom prihvaćanja prisiljavamo druge da igraju onako kako nama odgovara. Kada bismo mogli odustati od svih

zahtjeva, stvorili bismo velik prostor slobode za one s kojima živimo. U ovoj bi se slobodi ono što je kod drugih dobro ili možda najbolje moglo razvijati i rasti, dok sada nerijetko glumimo jedni pred drugima.

Ljubiti znači željeti najbolje drugomu. Ali ono najbolje nije uvijek i najljepše ili najsavršenije. Prava je ljubav otvorena za to da najbolje za drugoga može biti nešto potpuno drugačije od onoga što smo mislili. Prava ljubav ne traži savršenost drugoga, pa čak ni prvi stupanj savršenosti. Još ću jednom citirati iz knjige *Gospode Bože, ovo je Ana*: „Ljubav za Anu znači vidjeti mogućnost za savršenstvo kod drugoga."[103] I vjerovati u ovu mogućnost, i nikada ne posustati u toj vjeri.

Tko je otvoren, ne osuđuje

„Pomisli", netko mi reče, „da me svi smatraju hladnim i bezosjećajnim, mene koji ipak..." Tko mi se potužio na takav način osjeća bolno odstupanje od onoga što drugi kažu o njemu i što je on uistinu. Prava ljubav sve ostavlja otvoreno. Ona se protivi čvrstome vezanju subrata u određene prosudbe koje mu oduzimaju ono najvažnije, naime da je on jedno TI. Suditi svojemu subratu znači pretvoriti ga u objekt. A on nije objekt nego subjekt i kao subjekt želi biti otkriven.

Suditi znači grupirati (poredati po skupinama). Izreći potpunu prosudbu o nekomu znači staviti ga u određeni pretinac tako da prvotnu skupinu dotične osobe ništa ne može dovesti u pitanje, što god da u budućnosti činila. Nemoguće je da bi se nešto moglo dogoditi što ne bi završilo u već spomenutome pretin-

---

103 Isto, str. 163

cu. Ako zet kaže svojoj punici: „Usuđujem se ustvrditi da poznajem svoju ženu koliko i ti, a možda čak i bolje", onda drugim riječima tvrdi da ima „iskustvo" kada je riječ o njegovoj ženi. Govori kao stručnjak koji bez pogreške može predvidjeti što će žena učiniti. Prava ljubav nikada si ne prisvaja takav stav ili se duboko kaje ako je neki puta tako postupila. Za onoga tko ljubi čovjek je tajnovita stvarnost kojoj se ponizno i s poštovanjem približava.

Ljubiti čovjeka znači reći mu: „Kada je riječ o tebi, onda je sve moguće. Vjerujem u stalnu obnovu tvojega bića". Onaj tko ljubi ne može drugoga promatrati kao proizvod nasljeđa i okoliša. Stvarnost drugoga nadilazi sve što možemo kazati o njemu. Što više ljubimo čovjeka, postaje teže opisati ga. Možemo spomenuti dio njegovih dobrih strana, ali on je više nego zbir kvaliteta. Ljubav je uvijek usmjerena prema nečemu beskrajnome i nikada si ne uzima za pravo da na odgovarajući način opiše onoga koga ljubi. Ljubav se stalno pita i nikada se ne prestaje pitati: „Tko si ti?" Za onoga tko ljubi nikada ništa nije definitivno izgubljeno ili uništeno.

Bog stvara čovjeka u svakome trenutku, ne iz navike ili rutinski prema običajnome uzorku nego sve vrijeme stvara *iznova*. Onaj tko ljubi na istoj je valnoj dužini kao i Bog, otkriva *novo* stvorenje. Što Bog u svakome trenutku stvara kao novo, to kao novo promatra i onaj koji ljubi. „Pravilo kršćanske etike *Nemoj suditi,* piše Gabriel Marcel petnaest godina prije prelaska na katoličku vjeru, „mora se smatrati kao jedna od najvažnijih metafizičkih misli koje postoje".

Pred jednim TI postoji *jedan jedini* stav: potpuna otvorenost.

Farizeji nisu vidjeli ništa drugo u ženi koja je bila zatečena u preljubu (Iv 8,1-11) nego grješnicu. Cijelo je njezino biće bilo svedeno na to stanje. Na isti način i mi gledamo na onoga koji je nekoliko puta slagao – kao na lažljivca. Biskup Claus Hemmerle (1929. – 1994.) piše: „Takav način razmišljanja (trinitarni, otvoreni) nema imenicu kao glavnu riječ nego glagol".[104] Imenica zatvara čovjeka u zatvor, sve postaje ukočeno, definitivno i neopozivo. Glagol stvar ostavlja otvorenom, izražava dinamiku i razvoj ili barem mogućnost razvoja. „Ljubiti nekoga", piše Charles de Foucauld, „znači uvijek nešto očekivati od osobe koju ljubimo. Čim smo počeli osuđivati čovjeka i vraćati povjerenje koje smo imali u njega; čim smo čovjeka odredili onime što smo o njemu čuli i na taj ga način na to ograničili, tada prestajemo ljubiti i on prestaje biti bolji čovjek. Trebali bismo očekivati od svakoga sve".

Dopustiti se voditi simpatijom ili antipatijom također je jedan od načina suda. Abraham Lincoln (1809. – 1865.) je rekao: „Ne sviđa mi se taj čovjek. Dakle, trebam ga bolje upoznati ". Ako nam se ne sviđa jedan subrat, to je stoga što još nismo prodrli u njegovu dubinu.

Karakteristika je našega vremena da svi moraju i žele „imati mišljenje" u svezi svega i svakoga. U mnogo slučajeva to mišljenje je osuđivanje. Zaista nije potrebno da sve vrijeme „imamo mišljenje", ideje i stajalište

104 *Thesen zu einer trinitarischen Ontologie,* Johannes Verlag, Einsideln, 1976. str. 40.

o svemu. Često je pametnije ostaviti stvar otvorenom, biti znak pitanja umjesto mišljenja. Zašto ne dati ljudima i stvarima mogućnost da se razvijaju u slobodi? Iz vlastitoga iskustva znamo koliko na nas utječu „mišljenje" i osude drugoga. Zašto ne bismo i drugome željeli slobodu koju želimo sami sebi?

7. Ljubav traži sjedinjenje

Ljubav ne stvara samo otvorenost nego postiže i sjedinjenje. Ponovno nam to postaje jasno kada gledamo svoj uzor: Trojstvo. Samo zahvaljujući ljubavi, tri su božanske osobe jedan jedini Bog. Unatoč tome što ne možemo zamisliti veću razliku (Otac i Sin stoje kao antipod jedan prema drugome), Osobe su u potpunosti jedno tako da si ne možemo zamisliti veće jedinstvo.

Ljubav stvara jedinstvo, ali će se pokazati da ljubav omogućava i unaprjeđuje razlike. Ljubav je stvarnost koja Oca, Sina i Duha čini različitim Osobama.

JA – TI – MI

Prava ljubav ne ljubi ono što drugi ima nego ono što drugi *jest*. Ljubav prodire kroz sve ono što nazivamo vlastitostima, nadarenošću, nasljednim sklonostima i slično do unutrašnjega bića drugoga gdje taj drugi sudjeluje u Božjem *biti*, a to znači u ljubavi. Tu sam, u dubini drugoga, jedno s njime. „Postoje mnoge duše", piše Paul Claudel, „ali ne postoji nijedna s kojom ne komuniciram preko svetoga mjesta u njoj koje govori Pater noster".

Dok sam dospio do toga svetoga mjesta, ne postojim više samo JA, ne postojiš ni samo TI, nego nastaje jedno MI. Mi smo jedno „u Duhu Svetome". Ali se u tome MI ne uništavaš niti TI niti JA. I obratno, u tome MI i TI i JA stići ćemo „do savršena čovjeka, do uzrasta Kristove punine" (Ef 4,13). TI i JA se možemo razvijati samo zajedno. Mene nema, tebe nema, ako

mi ne postojimo. Ako onaj drugi *nije* nešto u mojim očima, ne mogu niti JA *biti* nešto. Nemam pravo, a čak je i nemoguće da si pripisujem određenu mjeru *postojanja,* a da istovremeno tvrdim da to *postojanje* nedostaje u drugome. Ako ne uspijem doći do drugoga, onda ću promašiti i samoga sebe. Upravo mojim odnosom prema tebi i sam se ostvarujem. I sâm postajem ono što tebi činim. Ako tebe promatram kao ništa, sâm postajem ništa. U onoj mjeri postajem slobodan koliko ljubim tvoju slobodu i tvoj poziv.

Kada Isus kaže: „Jer kakvim sudom sudite, onakvim će vam se suditi, i kakvom mjerom mjerite, onakvom će vam se mjeriti" (Mt7,2), tada to nije pravilo koje nam se nameće izvana nego nešto što leži u samoj prirodi postojanja. Moje držanje prema tebi (a pod „tebi" se podrazumijevaju svi drugi osim mene, također i Drugi) određuje što ja zapravo jesam. Ja *sam* odnos. Što se više tebe primam, tim se sâm više tebi dajem. Naprotiv, sebe gubim ako, kao pravi individualist, želim biti samo sâm za sebe.

Ljubav je velika svadbena svečanost o kojoj Isus rado govori, gdje svi stoje na raspolaganju svima. Bogu služimo slaveći Ga i pjevajući: „Svet, svet, svet" (Iz 6,3). A Bog nas služi: „On će se pripasati i posadit će ih za stol, i obilazit će da ih posluži" (Lk 12,37). Mi služimo jedni drugima. Hranu kojom nas Bog opskrbljuje, naime samime sobom – a to započinje već ovdje u euharistiji – dijelimo jedni drugima. Nitko ne živi sebi samome (Rim 14,7).

Priča se kako je jednom stari i mudri Kinez dobio veliku povlasticu da posjeti nebo i pakao. U paklu je

vidio blijede i mršave ljude i žene kako sjede oko vrlo velike zdjele riže. Gotovo su umirali od gladi. Nisu ništa drugo imali za jesti osim neizmjerno dugih štapića, jednako velikih kao vesla na velikome brodu. Kada je došao na nebo, vidio je ljude i žene okupljene oko velike zdjele riže s isto tako neizmjerno dugim štapićima. Ali oni su bili sretni i zračili su mirom. Svatko je hranio onoga koji je sjedio nasuprot njemu.

Ne živeći samo za sebe, čovjek sâm postaje potpun. Sjedinjenje koje ljubav ostvaruje nije nikakvo taljenje. Postoji krivi način ljubljenja kojega se moramo čuvati, pogotovo što može izgledati kao najveći mogući način ljubavi. Neki ljudi imaju bolesnu sklonost da unište sami sebe. Na najdublji način preziru sami sebe i stoga sve čine što mogu kako bi nestali i prešli u drugoga. U ovome slučaju jedva da možemo govoriti o ljubavi. Nikada ne može nastati jedan MI kada se tvrdoglavo bacamo pred noge drugoga i nipošto ne želimo biti netko. Čak niti u svojemu odnosu prema Bogu ne možemo biti tvrdoglavi i ležati pred njegovim nogama. Bog nas želi rehabilitirati, a mi mu pokazujemo ljubav dopuštajući da On to čini.

Prava ljubav nikada ne uništava nego u njoj oba partnera postaju sve više svoji. Postoji dakle ispravna i kriva ovisnost. Stvoreni smo da živimo ovisni o Bogu, jedni o drugima i ostalim stvorenjima. Ovisnost je životni princip i u Presvetome Trojstvu i u stvorenjima. Izolacija uvijek znači smrt. Međutim, ovisnost može biti prokletstvo. Tako je sa svime što se deformira grijehom. Ovisnost koja te pretvara u ništavilo, koja ti oduzima dostojanstvo, kriva je i grešna ovisnost. Kriterij je ispravne ovisnosti sloboda.

Ljubav čezne za obostranošću

Na ljubav nije uvijek odgovoreno ljubavlju. „Ljubite i svoje neprijatelje", kaže Isus (Mt 5,44), dakle one koji ne odgovaraju ljubavlju. Na ljubav prema neprijatelju gleda se čak kao na najveću ljubav. Možda je potrebno malo pojasniti. Ljubiti svoje neprijatelje najveća je od svih oblika ljubavi, ali nije radi toga savršena. Ideal je ljubavi Presveto Trojstvo, a tamo nema nikakvih neprijatelja. Ljubav želi ostvariti jedan MI. Tamo gdje ne dolazi do MI, nedostaje nešto bitno. Ljubav je na neki način osakaćena, a to ima za posljedicu da ljubav postaje izvor trpljenja.

Je li egoistično željeti da bude odgovoreno na našu ljubav? Ne pod svaku cijenu. Naravno da je egoistično željeti primiti isto toliko ljubavi koliko smo i dali, gledati na ljubav kao na neku vrstu trgovine gdje se daje da bi se dobilo. Ali prava ljubav želi sreću ljubljenoga. A ljubljeni ne postaje sretan ako se zatvara sâm u sebe tako da ne želi, a niti ne može primiti tvoju ljubav. Ono što ti želiš svojom ljubavlju to je da se drugi otvori, da se njegova ljubav probudi. Ti želiš uzvraćenu ljubav ne samo radi sebe nego i radi drugoga. Ako ne uspijevaš u tome, onda si nesretan, a ponajprije radi drugoga. Ako on ne počne ljubiti, neće biti sretan. Nesretan si što nisi uspio probuditi to jedino što bi ga moglo učiniti sretnim: njegovu ljubav. Neobično je to što možemo kazati da nesebična ljubav nema mira tako dugo dok na nju ne bude odgovoreno nesebičnom ljubavlju. Onaj tko ljubi zna da se prava radost nalazi jedino u nesebičnoj ljubavi. Tu radost želi prenijeti drugome.

Nesebična ljubav želi odgovor ljubavi, ali zbog onoga drugoga. Možda ćemo nešto početi shvaćati od boli koja pogađa Boga kada vidi kako njegovi očajni pokušaji ne mogu u nama zapaliti ni malu iskru ljubavi.

Ljubav cvjeta tek kada na nju odgovorimo. Ljubav postaje prava tek kada se uspostavi ljubavni dijalog između dva partnera. Ljubav dostiže svoje najveće mogućnosti kada započnemo razgovarati o prijateljstvu.

Blizina i odstojanje

Znači li tako maksimalno sjedinjenje da više ne postoji nikakvo odstojanje, da oba partnera konačno počivaju jedan u drugome? Ne! Ljubav je život i to život u najvećemu stupnju. Život uvijek znači kretanje, ritam: plima i oseka, slabi i jaki trenuci, izdisaji i udisaji, svjetlo i tama, pozitivno i negativno, blizina i odstojanje. Kao što je već rečeno, obostrana prirođenost triju božanskih Osoba opisana je riječju *circumincessio*: opisuje se zajednički život između Oca, Sina i Duha. Beskrajno ulaženje i izlaženje: „Ti, Oče u meni i ja u Tebi" (Iv 17,21). (Latinski izraz doslovno znači: „sa sjedištem u drugome, punjenje prostora drugoga"). Ne može li nas i sama riječ „ljubav" (na švedskom *kärlek*) – ako nismo previše ovisni o etimologiji – podsjetiti da je u pitanju igra (*lek*), ali igra koja je istovremeno i krajnje ozbiljna? Približimo se drugomu i baš u tome trenutku taj drugi vjeruje: „Sada te imam, sada te hvatam", a mi se povlačimo nazad kako bismo u samome odstojanju zauzeli novi stav, kako bismo dospjeli do drugoga na još dubljemu planu. Igra ljubavi sastoji se u prisutnosti i odsutnosti. Čitaj *Pjesmu nad pjesmama:* kakve li

izmjene blažene radosti zbog prisutnosti ljubljenoga i oštre boli zbog njegove odsutnosti! Ali ta bolna čežnja kopa nove dubine u srcu zaručnice koje će Zaručnik ispuniti pri sljedećem susretu.

Svi smo iskusili kako rastanak i odsutnost daju dodatnu snagu ljubavi i da radost ponovnoga susreta pokazuje da odsutnost nije bila uzaludna. Hladnoća odsutnosti pripravlja novu toplinu ljeta. Ljubav se najbolje osjeća kada se mijenja prisutnost i odsutnost, također i fizička. Neprekidna prisutnost gubi puno od svoje snage. Čovjek ne može stalno biti zajedno na dubokoj razini.

Mir i spokoj neba ne smijemo zamišljati kao stanje nepokretnosti. Nećemo moći definitivno uživati u Bogu i kazati: „Sada si moj, ne puštam Te više nikada". Vidjeti Boga uvijek znači vidjeti i njegovu neshvatljivost. Što se više približavamo Bogu, to nam manje postaje razumljiv i shvatljiv. Što brže želimo dostići do Boga, to više otkrivamo da Ga se nikada nećemo moći dokopati. „Odveć je čudesno to znanje za mene, preveć visoko da bih ga shvatio" (Ps 139,6).

Molitva koja tijekom života doživljava svoj razvoj pokazuje nam također da se naš odnos prema Bogu ovdje na zemlji stalno mijenja iz stanja prisutnosti u stanje odsutnosti. *Tamna noć duše* Ivana od Križa opis je Božje odsutnosti, a *Duhovni spjev* i *Živi plamen ljubavi* opisuju Njegovu prisutnost. Bog nas sprječava da se ne zalijepimo u određenu vrstu Njegove prisutnosti povlačeći se na trenutak iz svoje blizine i na taj nas način priprema još dublju i jaču prisutnost. On se neprestano brine da nam priredi nova iznenađenja. To isto

čine i dvije osobe koje se vole. Čovjek je dobio nešto od Božje beskonačnosti.

Ali možemo napraviti i korak dalje. Nije samo da u ljubavi postoji mijenjanje između blizine i odstojanja, gdje odstojanje priprema još dublju blizinu, nego na neki način postoji blizina u samome odstojanju. To traži objašnjenje. Tamo gdje ne postoji nikakvo odstojanje, ne može se više govoriti o susretu i sjedinjenju. Bez odstojanja postoji samo rasulo, „samotalenje", identitet, jedinstvo umjesto sjedinjenja dviju individua. Traži se predah kako bi oba partnera (sudionika) bili svoji. Ako je čovjek previše blizu, tada nestaje odstojanje koje je potrebno da bi se svaki osjećao kao prava osoba.

Ne upadamo li ovdje u uobičajeno krivo shvaćanje da moramo paziti na svoju samostalnost i zato biti neovisni jedni o drugima? Ne! Neobično je da je u ljubavnome odnosu svatko svoj, kao vlastita osoba, upravo zahvaljujući drugome. Ja sam ja zato što ti postojiš, nasuprot mene. MI koji nastaje iz ljubavi ne nosi sa sobom to da TI i JA nestajemo nego suprotno, JA i TI napokon u potpunosti postajemo svoji: JA zahvaljujući tebi, a TI zahvaljujući meni. A ovo se ne postiže bez odstojanja.

Može se čak reći da blizina stoji u izravnome odnosu prema odstojanju. U jednome dubokome prijateljstvu odstojanje je maksimalno. Tu postoji maksimalan doživljaj drugoga kao drugoga. On je on, a ja sam ja. Tu postoji najveće moguće poštovanje koje prihvaća drugoga i dopušta mu biti što je, ne pokušavajući ga zaplijeniti ili prisiliti da bude ono što nije. U ovome posvemašnjem poštovanju, gdje drugi maksimalno može biti

to što je, odvojen od mene, i ja maksimalno postajem svoj. Kada smo obojica potpuno svoji, tada možemo i komunicirati jedan s drugim na dubljoj razini.

Površna, sebična ljubav ne poštuje pravo ljubljenoga da bude vlastita osoba. Umjesto da stvara prostor da bi originalnost drugoga došla do izražaja, od njega se traži da se podredi i prilagodi njegovim vlastitim mjerilima. Kada ljubim na površinski način, tada ti postojiš samo da bi bio objekt moje vlastite ljubavi. Sve vrijeme tražim način da te uvučem u svoj vlastiti svijet. Takva se ljubav sve vrijeme boji da će se drugi osloboditi zatvora u koji smo ga zatvorili. Njegova nam je podređenost potrebna kao hrana našim vlastitim osjećajima.

Sebična nam ljubav katkada izgleda nesebična, zato što je spremna učiniti bilo kakve ustupke da bi omogućila onome drugome da se dobro osjeća u zatvoru i da ga na taj način tu drži. Najgore je što čovjek vjeruje da su ta popuštanja ili ustupci plod čiste ljubavi. Ali nesebična ljubav nije spremna ni na kakve ustupke. Ona ima hrabrosti upozoriti drugoga i pomoći mu da bude svoj. Ona brani i čuva originalnost drugoga. Ona dakle stvara odstojanje i sve čini što je u njezinoj moći da onaj drugi prihvati da je on netko drugi i da ima hrabrosti kao takav živjeti.

Nekoliko primjera

Pokušajmo s nekoliko primjera rasvijetliti kako odstojanje i blizina ne isključuju jedno drugo nego, naprotiv, pretpostavljaju i omogućavaju jedno drugo.

Prvi primjer nalazimo u Evanđelju. „Bolje je za vas da ja odem; jer ako ne odem, Branitelj neće doći k

vama", govori Isus (Iv 16,7). Mariji Magdaleni Isus govori: „Nemoj se zadržavati uza me, jer još nisam uzašao k svojemu Ocu" (Iv 20,17).[105] Isus će od Oca poslati Duha Svetoga. Dokle god je na zemlji, On je *s* učenicima, ali kada ih ostavi, nastaju nove mogućnosti. Tada može, preko svojega Duha, biti *u* njima. Mnogi su mistici uživali u ovome tekstu.[106] Tekst na jedan savršen način govori kako se ne trebamo čvrsto vezati za kratkotrajne *osjećaje* Isusove *pri*sutnosti nego se umjesto toga otvoriti za onu čvrstu stvarnost Njegove „*od*sutnosti".

Drugi primjer dolazi nam iz kontemplativnoga života. Uvijek je bilo i uvijek ima ljudi koji se više ili manje povlače iz svijeta kako bi radikalno živjeli za Boga. Odstojanje koje uspostavljaju između sebe i svijeta stvara mogućnost, ako je zvanje autentično, dublje i čišće ljubavi prema svijetu. Najekstremniji primjeri za ovo su emeriti koji prekidaju svaki vanjski kontakt sa svijetom kako bi potpuno živjeli u srcu svijeta. Prisjetimo se poznate definicije koja se često pogrešno pripisuje Evagriosu av Pontosu (346. – 399.): „Redovnik je onaj koji je odvojen od svih ljudi i povezan sa svim ljudima". Povezan zato što je odvojen. Ne možemo se diviti slici ako smo nosom naslonjeni na nju. Moramo se maknuti nekoliko koraka unazad. Onaj tko je „utopljen" u svijet ne može ga ljubiti. Ljubiti se može samo kao slobodna osoba, odvojen od svijeta.

---

105 Zaručnica u *Pjesmi nad pjesmama* ne treba ovo upozorenje. Njezina je zadnja riječ kojom i završava ljubavna pjesma: „Trči, ljubljeni moj" (8, 14).

106 V. Ivan od Križa, *Uspon* II, 11,7.

U maloj knjižici *Dominus vobiscum* (Gospodin s vama) sveti Petar Damiani (1007. – 1072.) opisuje ulogu i zadatak emerita u Crkvi. Knjiga je napisana kao odgovor na pitanje jednoga emerita: „Je li dopušteno reći ‚Dominus vobiscum' kada se slavi Misa ili moli časoslov u eremitskoj osamljenosti?". Odgovor Petra Damiania vrlo je određen. Eremit ne samo da može nego i mora reći „Dominus vobiscum" i kada je osamljen. Kao prvo, to je propisala Crkva, a kao drugo – ovdje je naglasak – ove riječi izražavaju važnu stvarnost u životu eremita: iako je eremit osamljen, nije izoliran, on je uvijek u zajednici s drugima, sa *svima* drugima. Njegova je osamljenost „solitudo pluralis" (osamljenost s mnogima). „Ljepilom ljubavi" sjedinjen je sa svim ljudima u cijelome svijetu. Njegov zadatak nije ograničen samo na malu skupinu nego se proteže na cijelo čovječanstvo. Unatoč tome što eremiti žive u osamljenosti, oni su „od svih najviše prisutni" (*praesentissimi*) u Crkvi u njezinoj cjelini.[107]

Treći je primjer naša smrt. Poznata je činjenica da u većini slučajeva, kada umre tko od naših najbližih, pokojnika gledamo drugim očima. Pa čak i kada smo osobu o kojoj je riječ teško kritizirali dok je živjela, nije nam teško da je sada, kada je mrtva, volimo. Sada je lako imati razumijevanja za njezine pogreške, unatoč tome što smo prije mislili da je bila naporna dok je bila među nama. Izgleda kao da smo skloni idealizirati pokojne. Ali u stvarnosti je sasvim suprotno. Kao da smo tek sada *otkrili* osobu u svom njezinom bogatstvu, preko i iza svih pogrešaka karaktera koje su nas ljuti-

107 Za ovaj citat Petra Damiania zahvalan sam trapističkome abotu Andrèu Loufu.

le, ali koje sada promatramo kao nevažne, kao vanjsku ljusku koja je zaklanjala unutrašnju supstancu. Smrt odnosi velik dio stvari koje su nam možda uzrokovale mnogo patnje, ali koje su sada nevažne. Osjećamo grižnju savjesti što nismo pokazali više razumijevanja, više obzira prema onomu što je izgledalo manje dobro. Osjećamo da smo zapravo bili nepravedni prema toj osobi. Nismo se prema njoj odnosili onako kako je zaslužila, ostali smo na površini i nismo dovoljno cijenili sve ono dobro koje je imala u sebi.

Zašto je tome tako? Zato što smrt stvara odstojanje koje omogućava da se osobi približimo preko njezine istine. Postoji toliko toga što tek sada razumijemo i na taj način opraštamo zato što sada stojimo na odstojanju. Prije smo i sami bili previše uvučeni u svoje vlastite osjećajne reakcije. Tek sada, kada je osoba mrtva, vidimo je kao osobu. Zahvaljujući odstojanju koje je smrt donijela, možemo je sada upoznati i zavoljeti na sasvim novi način. Odstojanje i odsutnost što dolazi sa smrću olakšavaju nam da stojimo iznad svih slučajnosti u čovjeku i vinemo se u njegove dubine.

Nije li velika pogreška, pa čak i grijeh, što često čekamo da draga i ljubljena osoba bude mrtva da bismo je počeli iskreno ljubiti?

8. Ljubav je snaga koja stvara

Ljubav je stablo koje želi donijeti plod. Ljubav želi djelovati, angažirati se. „Dječice, ne ljubimo riječju ni jezikom, nego djelom i istinom" (1 Iv 3,18-19). Ivan nas ne ostavlja u nedoumici što on misli pod djelima: „Tko ima svjetovno blago i vidi svojega brata u potrebi pa zatvori svoje srce pred njim, kako Božja ljubav ostaje u njemu?" (isto, r. 17). Ali to nije dovoljno, moramo biti spremni za mnogo više: „Po tom upoznasmo ljubav što Isus za nas položi svoj život; tako moramo i mi položiti život za braću" (isto, r. 16).

Božje zapovijedi nisu ništa drugo nego konkretizirana ljubavi. „Zakon i proroci", to znači sve Njegove zapovijedi, sva se Božja volja svodi na ljubav: „Ljubi Gospodina svojega Boga svim svojim srcem, svom svojom dušom i svom svojom misli! Druga ovoj jednaka: Ljubi svojega bližnjega kao samoga sebe" (Mt 22,37-40). Onaj tko se buni protiv Božjih zapovijedi buni se protiv ljubavi. Onomu tko se trudi oko ljubavi i počinje ljubiti nije teško ispunjavati Božje zapovijedi. Jaram je ljubavi sladak i njezino je breme lako. (Mt 11,30). Božje zapovijedi nisu zahtjevi koji dolaze izvana nego potreba koja izrasta iznutra. Potreba ljubavi. „Ljubi i čini što hoćeš", piše sveti Augustin.[108] Ali ako ništa „nećemo", pokazujemo da se plamen ljubavi još nije upalio.

---

108 „Dilige et quod vis fac", *Komentar Prvoj Ivanovoj poslanici,* VII, 8

Ljubav je samoizgaranje

„Nemo dat quod non habet" (Nitko ne može dati ono što nema), kaže stara i prihvaćena mudrost. Ali kada je riječ o ljubavi, ove riječi nisu sasvim istinite. Ljubav se ne nalazi na području gdje je pitanje *imati* i dati što *imaš*. Istina je da me ljubav može potaknuti da dam milostinju, ali ako želim svesti ljubav na davanje milostinje onda ništa nisam shvatio. Kada bi ljubav bila davanje milostinje, onda siromašni nikada ne bi mogli ljubiti. A zapravo je siromašnima najlakše ljubiti. Bogataši su previše vezani za ono što *imaju* da bi mogli biti kod drugoga i njemu se staviti na raspolaganje. Ono što imamo stavlja se između nas i razdvaja nas jedne od drugih. Posjedovati je često jednako kao biti u posjedu (posjedovan), imati vlasništvo jednako je kao biti u vlasništvu.

Onaj tko ljubi ne posjeduje ono što ima nego ono što *jest*. On sâm sebe daje. Onaj tko daje ono što on jest, ne postaje siromašniji. Naprotiv, dajemo li što imamo, neizbježno je da ne gubimo (sigurno je da gubimo). Ako imam četiri knjige i poklonim dvije, ostaju mi još dvije. Ali kada dajem samoga sebe, ono što jesam, pomažem drugomu biti, a istovremeno i samome sebi pomažem. Kada dajem što imam, drugi postaje bogatiji, ali ja siromašniji; kada dajem ono što jesam, obojica postajemo bogatiji. Što sebe više dajem, to više ja postajem ja.

Zar više nikada nećemo darovati jedni druge? Svakako, ali ako je moj dar samo promijenio vlasnika, ako nisam darovao sebe, onda ne možemo govoriti o ljubavi. Pa niti taj drugi nije dobio puno. Istina, sada ima

nešto što prije nije imao, a to je prije nedostatak nego prednost. Dar postaje pravi dar, dar ljubavi, tek onda kada predstavlja mene, kada sam nešto od sebe stavio u dar. Što je više ono što dajem moje, to više može mene zastupati i biti znak ljubavi. Ako svojoj tajnici kažeš da pošalje nekoliko božićnih čestitka na određene adrese koje si joj dao, nemoj si umišljati da će primatelji bit presretni radi tih pozdrava. Ne prepoznaju te u božićnoj čestici. Ako, naprotiv, pošalješ sliku koja je ležala na tvojemu stolu nekoliko mjeseci i koja te inspirirala, ili ako pošalješ knjigu koja ti je mnogo značila i još uvijek znači, u kojoj su tvoje vlastite bilješke, i pošalješ to s lakonskim pozdravom „Ovo je dio mene", tada se može dogoditi da primatelju bude toplo oko srca. Ovoga puta daješ nešto što je uistinu tvoje. Dokle god dajemo od našega viška, jedva da možemo govoriti o ljubavi. Ljubav započinje tek kada daješ nešto što i sâm trebaš ili što ti je vrlo vrijedno.

Obično nije teško raspoznati dajemo li samo ono što imamo ili dajemo ono što jesmo. To primjećujemo i kod drugih. Dati sebe samoga uvijek budi novi život.

U Bogu je ljubav samo angažman. On ne može dati nešto što ima jer Bog nema ništa. On „samo" jest. Kada On daje, daje ono što On jest i daje sve što On jest. Zato je Sin jednako velik kao Otac. Otac na Njega izlijeva cijelo svoje biće, ne zadržava ništa za sebe, a Sin se potpuno predaje Ocu, a cijelo se biće Duha sastoji u zajedničkoj ljubavi prema Ocu i Sinu.

U Isusu je Božje biće postalo vidljivo. Zapravo nije doživio svoju smrt na križu kao neuspjeh, kako se u naše vrijeme rado tvrdi. Svrha dolaska na zemlju bila

je pokazati Božju ljubav, a tu ljubav nije mogao jasnije pokazati nego dajući svoj život, umirući za nas (Iv 15,13). Samoizgaranje postaje potpuno tek onda kada se umire za ljubljenoga. Cijeli Isusov život bio je usmjeren prema tome konačnome dokazu Božje ljubavi. Smisao cijeloga Njegova života bila je Njegova smrt. „Sad je moja duša duboko potresena. Što da kažem? Oče, sačuvaj me od ovoga časa? Ali zato dođoh u ovaj čas" (Iv 12,27). „Nitko život ne otima od mene, nego ga ja sâm od sebe polažem" (Iv 10,18). Kada je izgledao potpuno neslobodan, Isus je imao potpunu slobodu. Sa strane farizeja to je smrt, ali sa strane Očeve i Isusove, to je Ljubav koja se objavljuje svijetu.

Ljubiti znači davati. Ali vrlo lako možemo zavesti sami sebe. U ovo davanje može se uvući profinjena sebičnost. Može se davati zbog davanja, umjesto da se daje zbog drugoga. Pričinja nam radost davati samoga sebe. Ako sada počnemo tražiti radost davanja umjesto radosti drugoga, sami preuzimamo davanje i na taj način preuzimamo drugoga u svoju službu. Ma ne znam koliko izgledalo da se povlačimo sami iz sebe, ipak u temelju tražimo sami sebe.

U samostanskoj školi gdje sam pohađao gimnaziju postojao je anđeo ljubavi kojega smo nazivali Madeleintje (mala Madeleine). Pripremala je jelo, radila kućne poslove, krpala naše čarape, previjala naše rane kada smo se povrijedili. Od jutra do večeri služila nas je ljubavlju koja nije pokazivala ni trunke umora ili ljutnje. Katkada se govorilo da ako itko zaslužuje da bude proglašen svecem, onda je to Madeleintje. Godine su prolazile i došlo je vrijeme kada više nije mogla

sama obavljati sve te dužnosti. Poglavari su joj, da joj olakšaju posao, pribavili pomoćnicu. Tada se dogodilo nešto što je nas učenike, neiskusne u školi života, zbunilo. Madeleintje, koju smo gledali kao utjelovljenje ljubavi, nije mogla pokazati ljubav prema novoj suradnici. Nije mogla prihvatiti da zahvalnost braće i učenika, koja je prije bila usmjerena samo prema njoj, sada mora dijeliti sa svojom pomoćnicom. Situacija u kuhinji se pogoršala i dolazilo je do oštrih sukoba. S vremenom smo počeli uviđati da Madeleintje nikada neće biti proglašena sveticom.

Ne bih želio da me itko shvati kao da izričem nemilosrdnu presudu nad ovom ženom i nad požrtvovnim radom koji je ona obavila. Obratno, vjerujem da je upravo u ovim zadnjim trenucima života, kada je na bolan način iskusila da njezina ljubav nije dovoljna, dobila najveću milost svojega života i da je stavila točku na i. Otkrivajući istinu o samoj sebi mogao se ostvariti novi odnos prema Bogu. Stajala je sada u cijelome svojemu siromaštvu i praznih ruku pred Njim. To joj je dalo priliku za potpunom promjenom njezina života, da sve što je tijekom života izraslo krivo, na koncu bude postavljeno na svoje pravo mjesto.

Ljubiti znači stvarati

Kažemo da je Bog ljubav i Stvoritelj. On je Stvoritelj zato što je ljubav. U Božjem su biću tri božanske Osobe samoizgaranje. Ali zajedno one su samoizgaranje i prema van. Bog se želi objaviti, ljubav se želi širiti, svjetlo želi svijetliti. Da je, kako teolozi kažu, bio slobodan čin Božje volje kada se odlučio stvarati, ne

znači da je mogao odustati od stvaranja. Ovdje sloboda znači da ga nitko drugi nije prisiljavao. Ali se sloboda i nužnost podudaraju u Bogu. Ljubav ne želi ništa drugo nego stvarati.

Budući da je čovjek stvoren na sliku Božju, određen je da bude Njegov su-stvoritelj. Čovjek je sličan Bogu zato što *je* on, kao i Bog, u dubini ljubav, ali i po tome što čovjek, kao i Bog, ima mogućnost stvaranja. Te dvije stvari idu skupa. „Tako stvori Bog čovjeka na sliku svoju. Stvori ih kao muža i ženu" (Post 1,27). Upravo tako, kao muškarac i žena, dakle kao ljubav, čovjek stvara novi život. Novi život je plod ljubavi.

Kada kažemo da je ljubav stvaralačka snaga, skloni smo misliti na aktivnosti, darežljivost, rad za drugoga. Nije to pogreška jer je i to ljubav. Ali je važno razumjeti da stvaralačka sposobnost ljubavi ipak ne leži samo u usmjerenju prema van, u aktivnome angažmanu. Karl Rahner definira ljubav kao „slobodno i svjesno prihvaćanje osobe u njezinoj besprimjerenosti (unikat)". Takvo prihvaćanje znači poštovanje bez ograničenja. Čovjek se uz veliko poštovanje pokušava približiti svakome čovjeku i prihvatiti svakoga čovjeka kojega susreće. Takvim poštovanjem stvaramo prostor gdje čovjek može živjeti i razvijati se. Umjesto da uporabimo nasilje – nije li naša pomoć često neki oblik nasilja – dopuštamo čovjeku biti ono što jest. Dopuštamo mu biti drugačiji, dopuštamo mu biti slobodan. Ne pokušavamo programirati njegov razvoj. Onaj tko uistinu ljubi dopušta da onaj kojega ljubi bude ono što jest, ne na pasivan način – to bi bila ravnodušnost – nego na aktivan i angažiran način. Čovjek uistinu *želi* da onaj kojega ljubimo bude ono što jest.

Gotovo da imamo neodoljivu sklonost da se želimo umiješati. Kada se radi o ljudima, više ćemo postići otvorenošću, poštovanjem, slušanjem, pozitivnim prihvaćanjem. Značajka je svakoga čovjeka njegova sloboda. Mi ne možemo „stvarati" čovjeka i dati mu da bude što jest ako gazimo po onome što čovjeka čini čovjekom, a to je njegova sloboda.

Bog nas ne sprječava da napravimo pogrešan korak. Njegova se ljubav pokazuje i u činjenici da nam dopušta učiniti pogrešku, ali istovremeno je u ljubavi s nama u našim pogreškama, duboko solidaran uzima ih na sebe i po ovome poštovanju i solidarnosti koji su puni ljubavi, stvara prostor gdje čak i ti pogrešni koraci dobivaju svoj smisao. Čovjek kojega drugi u „dobroj nakani i s dobrom voljom" stalno sprječavaju da ne učini pogrešku, ne može se razvijati i napredovati. Ništa ne može učiniti da rastemo do određenoga stupnja kao pogreške koje kao takve priznajemo i zbog njih se kajemo.

Postoji teorija koja tvrdi, ili bolje rečeno nagađa, da je prvi čovjek postao pravi čovjek, dakle prešao od čovjekolikoga majmuna na razinu čovjeka, tragičnim događajem koji je sâm izazvao. Možemo si na primjer zamisliti da je jednoga dana u gnjevu ubio svojega oca i da je taj događaj izazvao duboku slomljenost i očaj: „Što sam učinio?" Ta slomljenosti u čovjeku trebala bi u njemu probuditi tipičnu ljudsku svijest. Po prvi je puta preuzeo odgovornost za svoja djela i na taj način prešao prag i postao čovjek.

Velika pogreška može nas pokrenuti da prijeđemo prag. To vidimo i kada čovjek ubije svojega Boga.

Tama je pala na cijelu zemlju, narod se udarao u prsa, a istovremeno se rađa i nova spoznaja: „Ovaj je zaista bio Božji Sin" (Mt 27,54). „Što smo učinili?" Ali Isus je uskrsnuo i pokazuje da je još uvijek s nama.

Puno je lakše čovjeku da ostane ono što jest, unatoč njegovim pogreškama, kada je uz njega brat ili sestra koji ga prihvaćaju, poštuju, ljube ga *sa* svim njegovim pogreškama. Možemo stvarati jedni druge. To je jednostavnije nego što mislimo. Nisu potrebne nikakve posebne stvari. Često je dovoljno *biti uz* onoga drugoga s aktivnom otvorenošću i poštovanjem.

Kada Ivan od Križa želi opisati kontemplativnu molitvu u njezinim počecima, onda govori o „pozornosti koja je ispunjena ljubavlju". „Duša tada ne treba činiti ništa drugo nego biti okrenuta ljubavnom pažnjom prema Bogu ne izvršavajući neke posebne čine. Neka ostane pasivna i neka ne čini neka vlastita nastojanja nego jednostavno i nenamješteno usmjeri svoju odlučnost i pozornost ispunjenu ljubavlju prema Bogu, kao onaj koji otvara oči i s ljubavlju ih zaustavlja na predmetu što ga ljubi."[109]

Ova se pozornost puna ljubavi može, kako sam već jedanput upozorio, nalaziti i u odnosu prema ljudima. Umjesto da čovjeka gledam u svjetlu svojih potreba i želja ili kao produžetak mene samoga, mogu ga promatrati očima punim ljubavi koje ništa ne traže, koje ga vide onakvim kakav on uistinu jest. Takav pogled ispunjen ljubavlju ne mjeri, ne uspoređuje ili osuđuje. On prima ono što se pokazuje i objavljuje. Što sam više

---

109 *Živi plamen ljubavi,* III, 33, Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1984., str. 94

ispunjen samim sobom, to će moje gledanje drugoga biti čišće i na taj način taj drugi lakše može biti ono što jest. Ta se pozornost puna ljubavi uništava svaki puta kada posežem za nadzorom i tražim vlastitu sigurnost.

Francuski jezik ima lijep izraz: „sainte indifférence", sveta indiferentnost (ravnodušnost, ili još bolje: stanje na nuli). Gledam li na svojega subrata ili sestru pozornošću punom ljubavi, počinjem shvaćati da postoji i „sainte différence", sveta razlika (diferencija). Naše različitosti koje su me prije ljutile, sada vidim kao nove mogućnosti. Kakva je to začuđujuća predstava, ta mnogostrukost zvanja koja se ukorjenjuje u različite mogućnosti prirode i milosti. Različitosti više ne doživljavam kao prijetnju nego kao bogatstvo.

Ovdje bismo mogli progovoriti o slušanju. Slušati iskreno ne znači pasivan nego aktivan angažman. Slušajući uzimamo udjela u onome što drugi svojim riječima pokušava priopćiti o samome sebi. Tko sluša, ne samo svojim ušima nego cijelim svojim bićem, čuje više nego što govore riječi. On je jedno s onim drugim na razini odakle izviru riječi. Na taj način budi i oslobađa riječi i pomaže da drugi izađe iz sebe samoga. Slušanje ima stvaralačku snagu. Slušajući otvaramo drugoga i omogućavamo mu govoriti. Nismo li ovo mnogo puta iskusili? Nekim se ljudima možemo ispričati, pred drugima se osjećamo potpuno blokirani. Neki ljudi otvaraju i oslobađaju, drugi zaključavaju i zaustavljaju.

Potvrđivati jedni druge – priznavati jedni druge

Anna A. A. Terruwe piše u jednoj maloj epohalnoj knjizi da imamo zadatak potvrđivati jedni druge. Umjesto da se borimo jedni protiv drugih i potiskujemo jedni druge kako bismo sami stajali malo više, trebali bismo izgrađivati, jačati i osiguravati jedni druge.

Kada je Bog stvorio nebo i zemlju, vidio je da je sve bilo dobro. Što Bog stvara dobro je. Potvrđivati jedni druge znači vidjeti tu dobrotu u dubini, iza svega i preko svega što je krivo izraslo. Svaki čovjek ima potrebu da ga se promatra kao dobrotu. On se sâm ne može vidjeti i doživjeti kao dobar ako ga drugi kao takvoga ne potvrde. Tako dugo dok ne budeš otkrivan kao dobar zahvaljujući ljubavi drugoga čovjeka, ne možeš vjerovati u svoju vlastitu dobrotu. Skriveno blago u sebi ne možeš otkriti prije nego netko drugi ukaže na njega i vjeruje u to blago. Dobrota u tebi ne stoji ti na raspolaganju dokle god nije oslobođena potvrdom nekoga drugoga.

Gotovo je zastrašujuće koliko smo ovisni o drugima. To na nas stavlja vrlo veliku odgovornost. Dokle god dobrota i ljubav jednoga čovjeka nisu otkrivene njemu samome tako što mu drugi čovjek vjeruje, ostaje usamljen i slab. Da bismo potpuno mogli živjeti, drugi nas mora oploditi. A i onaj koji oplodi subrata, osjeća da i on sâm započinje živjeti na drugi način. Ostvaruje svoje najviše mogućnosti, čini ono za što je stvoren. Stvoreni smo jedni za druge, kako bismo, poput Boga, stvarali jedni druge ljudima.

Koga subrat nije potvrdio, pokušava se potvrditi sâm. Pokušava nadvladati svoje osjećaje manje vrijed-

nosti postavljanjem fasade koja se sastoji od umjetne snage. Pokušava dominirati nad drugima zato što se u svojoj slabosti boji da oni ne dominiraju njime. Agresivnost se, kao što je poznato, gotovo uvijek spušta do dna u unutrašnjoj slabosti. Čovjek ne počiva u dubini svojega bića jer nitko nije otključao vrata pristupa u to područje. Nećemo nikada izaći iz toga kruga agresivnosti ako, umjesto što na agresivnost odgovaramo agresivnošću, ne pokažemo drugome da se od nas ne mora štititi na taj način. Već smo davno otkrili da je on dobar i da je zavrijedio našu ljubav.

„Mi smo zapravo jedni drugima oprema", piše Ylva Eggehorn na jednome mjestu. Ili, rečeno poznatim riječima Johna Donnea (1573. – 1631.): „No man is an island" – *Nijedan čovjek nije otok*:

Nijedan čovjek nije otok, sasvim sam za sebe;
svaki je čovjek dio kontinenta,
dio Zemlje.
Ako More odnose grudu zemlje
Europe je manje,
kao da je odnijelo kakav Rt,
posjed tvoga prijatelja ili tvoj vlastiti.
Smrt svakog čovjeka
mene čini manjim
jer ja sam sastavni dio čovječanstva.
I zato nemoj nikada pitati:
kome zvono zvoni;
Tebi zvono zvoni.

„Jer kao što u jednome tijelu imamo mnoge udove, a svi udovi nemaju istu ulogu, tako smo mi mnogi jedno tijelo u Kristu, a pojedini udovi jedan drugome" (Rim 12,5). Zato je svaki čovjek nešto dobro za mene. On je dio mene samoga i to mu moram pokazati. Pokazati da sam radostan što on postoji, da nešto znači za mene. Kao što sam već upozorio, ne postoji čovjek koji nije važan za sve druge. „A vi ste tijelo Kristovo, i pojedinačno udovi" (1 Kor 12,27). Kristovo tijelo nije gotovo ako mu nedostaje i *jedan* čovjek. Bog nije stvorio ni jednoga čovjeka previše. Zajedno tvorimo jedan veliki organizam, baš kao i u fizičkome tijelu: ništa nije višak, sve utječe na sve.

Ali unatoč tome što svaki čovjek znači nešto milijunima drugih, mnogi imaju osjećaj da ne znače ništa za drugoga jer nitko ne pokazuje zahvalnost što oni postoje. Pavao opisuje kako bi to trebalo biti: „Ako pati jedan ud, s njim pate svi udovi; ili ako se slavi jedan ud, s njim se raduju svi udovi" (1 Kor 12,26).

Priznati ili potvrditi jednoga čovjeka znači kazati mu: „Potreban si mi kako bih živio; svima drugima si potreban; i Bog te treba. Dođi, zauzmi mjesto, budi sa mnom, budi s nama, ne možemo biti jedni bez drugih".

Terruwe spominje Don Quijotea, koji je klasičan primjer umijeća kako se potvrđuje subrata. Don Quijote je pogledao seosku djevojku Aldonzu Lorenzo u bordelu i vidio u njoj čudo ljudske ljepote i vrijednosti. Na njezino veliko zaprepaštenje dao joj je ime „Dulcinea", slatka i ljubljena supruga. Nakon toga mogla je postati grofica, jer je don Quijote vjerovao da je to

u njoj vidio, a on je bio još sretniji, sretniji nego ona kada je u njoj prepoznao plod svoje ljubavi, kada je vidio što je od nje napravio.[110]

Najveći majstor ovoga umijeća je Isus. On neprestano ukazuje na našu visoku vrijednost, daje svoj život kako bi pokazao da misli ozbiljno. Kakvo je to čudo ljubavi susret Isusa i Zakeja! Nitko nije ništa očekivao od Zakeja i stoga ni Zakej nije očekivao neko dobro od samoga sebe. On je sam sebe gledao u shvaćanju koje su drugi imali o njemu. Ali dolazi Isus. Pokazuje mu povjerenje, želi biti gost u njegovoj kući. Odmah je proradio izvor, koji je izgledao kao da je već odavno presušen, i počeo ključati. Zakej je promijenjen, nanovo stvoren. On, tvrdac i škrtac, postaje blagost i darežljivost: „Gospodine, pola svoga imanja dajem siromasima" (Lk 19,8).

Ljubav prema neprijatelju

Stvaralačka sposobnost ljubavi stavlja se na kušnju kada se radi o ljubavi prema neprijateljima.

Dok evanđelist Ivan stalno podcrtava obostranost ljubavi, kao na primjer: „Kao što sam ja ljubio vas i vi ljubite jedni druge" (13,34), sinoptici govore o ljubavi prema neprijateljima koja se stalno ponavlja.

Većina nas reagira spontano kada je riječ o ljubavi prema neprijateljima: „Ali ja nemam neprijatelje". Jesi li siguran? Zar ne postoji nitko u tvojoj blizini tko ima sposobnost naljutiti te, netko čije spomenuto ime izaziva gorčinu u tvojim ustima, netko čije preseljenje ili čak smrt – u najvećoj tajnosti – priželjkuješ?

---

110 *Geef mij je hand. Over bevestiging.*

Zar ne postoji netko među onima koje redovito susrećeš koga doživljavaš kao nepodnošljiva, s kojim ne želiš ništa imati, od kojega bježiš kao od kuge? Zar ne postoji netko tko te nekada duboko uvrijedio, kojem si možda i „oprostio", ali koji u svakome slučaju pobuđuje nelagodu i odbojnost kada sjećanje na nanesenu bol dođe na površinu? Za većinu nas ljubav prema neprijatelju znači ljubiti upravo takve „male" neprijatelje.

Ljubiti svoje neprijatelje uistinu nije lako. „Jedan brat dođe ocu Matoësu i kaže mu: ‚Kako bi redovnici u Sketisu mogli činiti više nego što Pismo zahtjeva, kada ljube svoje neprijatelje više nego sami sebe?' Otac Matoës mu odgovori: ‚Još uvijek sâm ne mogu ljubiti onoga koji mene ljubi toliko kao samoga sebe'." [111] Ali suprotno onomu što brat vjeruje, Pismo stvarno traži više nego da ljubimo svoje neprijatelje kao sami sebe. „Kao što sam ja ljubio vas", kaže Isus, „tako i vi ljubite jedni druge" (Iv 13,34), a to znači više nego sami sebe.

Ljubav prema neprijatelju nemoguć je zadatak ako na zapovijed gledamo kao na propis koji nam se nameće izvana. Ljubav postaje moguća tek onda kada se sâm Bog „probudi" u nama i počnemo ljubiti Njegovom vlastitom ljubavlju. To postaje prava „roba" tek kada On to čini preko nas. Opet se pokazuje da kršćanski moral ne funkcionira bez kršćanske mistike. Jednom zauvijek Isus je postavio temeljni princip : „Tko ostaje u meni, i ja u njemu, on rodi mnogi rod, jer bez mene ne možete ništa učiniti" (Iv 15,5).

Prije smo vidjeli da element *erosa* postoji u svakoj ljubavi. Postoji li zbilja *eros* u ljubavi prema neprija-

111 Ökenfädernas tänkespråk, Matoës 5, Artos, Skellefteå, 1982., str. 100

telju? Taj *eros* ne otkrivamo odmah jer je ta ljubav, ljudski govoreći, nemoguć zadatak. Mi to ne možemo ostvariti ako Isus Krist ne ljubi u nama i preko nas. Ali kada Njemu dopustimo to činiti, onda se pojavljuje i *eros*. Bog čezne za svima. A oni koji povjeravaju svoj život Bogu i dopuštaju da On živi u njima, čine to na isti način. Sveci vide izravno kroz neprijateljsku površinu i dive se unutrašnjoj ljepoti: Božjoj slici, sličnosti s Kristom. Svi sveci su željeli „zadobiti duše".

Oproštenje

U molitvi „Oče naš" događa se nešto iznenađujuće – molimo Boga da nam oprosti „kako i mi opraštamo dužnicima našim". Izgleda kao da se usuđujemo Boga moliti da slijedi naš primjer. Sâm Isus naučio nas je ovu molitvu. On polazi od pretpostavke da opraštamo jedni drugima. Pa mi smo svi djeca dobroga Oca.

Ako nam je Bog uzor, onda nema granica našemu opraštanju. Katkada se plašimo da stalno opraštamo jer bi to one koji nas napadaju moglo ohrabriti da nastave činiti zlo, kao što se nekada bojimo udijeliti milostinju prosjaku jer bi za taj novac mogao kupiti alkohol. Bog se toga ne boji. Njegovo sunce ne izlazi samo nad dobrima. Svi mogu uživati u ljepoti i toplini sunca. Uostalom, oproštenje ne znači da moramo prihvatiti svaku uvredu. Smijemo i moramo čuvati svoj integritet, smijemo postaviti i odrediti granice, ali nikada postaviti granice oproštenju.

Božja ljubav *je* opraštanje i zato je Njegovo opraštanje bez granica. Bog želi da imamo istu narav kao i On. Ako me brat uvrijedio, neću čekati s oproštenjem

dok me on zamoli za oproštenje. Taj brat ima pravo na moje oproštenje. Dužan sam mu oproštenje. U Božjem kraljevstvu bit će sve obratno. *Onaj koji ne oprašta postaje dužnik nepravde.*

Kada bismo bili svjesniji svojega grijeha i neprestanoga Božjega opraštanja, shvatili bismo da je neprikladno i neprimjereno čvrsto se držati malih nepravdi koje drugi čine protiv nas. Čak ni najveća patnja ne može opravdati naše odbijanje da ne oprostimo bratu. Bogu stalno činimo nepravdu time što mu ne vjerujemo kao i našom ravnodušnošću pred ljubavlju koju neprestano izlijeva na nas. A Bog oprašta i oprašta. Bog je svjetlo i širi svjetlo u čovjeka koji mu se želi otvoriti. Svi znamo kako nas tama lako zahvaća i pokriva, kako trujemo svoju dušu kada „mijesimo i preživamo" stare nepravde. Za onoga koji živi u jasnoj Božjoj svjetlosti, nemoguće je ne htjeti oprostiti. Kažem „htjeti". Može se dogoditi da nam je potrebno vremena da bismo mogli oprostiti cijelim srcem. Dovoljno je da želimo. A ako još uvijek to ne možemo, možemo barem čeznuti za time da to želimo. A ako nemamo, ne osjećamo ovakvu čežnju, možemo moliti za nju. Uvijek postoji mogućnost da napravimo korak u pravome smjeru.

Često je naš osjećaj za pravdu, osjećaj koji ljubav pretvara u neprijatelja, posebno težak. Ako me moj brat uvrijedio, više je nego prikladno da me moli za oproštenje. Nepravda se mora ispraviti. Toliko smo opsjednuti tim plemenitim osjećajem za pravdu da je čak i Bogu propisujemo i pretvaramo dramu ljubavi na križu u pitanje o pravednosti i zadovoljštini. Bog nam želi dati najveći dokaz svoje ljubavi, a mi vjerujemo da

u svojoj srdžbi traži krvavu žrtvu kako bi pravednost dobila svoje.

Papa u svojoj enciklici govori nešto drugo. „Božja ljubav ispunjena patnjom prema svojem narodu – prema čovjeku – istovremeno je i ljubav koja oprašta. Ona je tako velika da okreće Boga protiv Njega samoga, *Njegovu ljubav protiv Njegove pravednosti.* Kršćanin u ovome vidi tajnu križa, zajamčenu i već navještenu. Bog ljubi čovjeka do toga stupnja da je i sâm postao čovjek, slijedi ga sve do smrti i na taj način *sjedinjuje pravednost (?) i ljubav.*[112]

Isus oprašta onima koji su ga uvrijedili (Lk 23,34). On ne čeka da Ga mole za oproštenje. Sâm preuzima inicijativu. U društvu je nužno da postoje suci koji sude nepristrano i određuju pravednu kaznu. U odnosu među osobama to nije isto. Onaj tko nasiljem odgovara na nasilje često vjeruje da na taj način uspostavlja ravnotežu, ali vara sâm sebe. Postiže samo povećanje nasilja. Jedino što zaustavlja spiralu zla je oproštenje. Tako čini Bog. Tako je učinila zajednica u Taizéu nakon ubojstva brata Rogera 2005. godine. „Blagi Bože", molio je brat Aloïs za vrijeme ukopne Mise, „izručujemo Tvojemu milosrđu ženu koja je u bolesnoj zbunjenosti skončala život našega brata Rogera. S Kristom na križu govorimo Ti: Oče, oprosti joj, nije znala što čini".

---

112 DC 10. Hebrejska riječ „tsedek" koju Septuaginta pogrešno prevodi s „dikaiosynä", a Vulgata s „iustitia" zapravo nema ništa sa značenjem naše riječi pravednost. „Tsedek" znači podudarnost. Primijenjeno na Boga, ta riječ želi kazati da postoji potpuna podudarnost između Božje naravi – koja je ljubav – i onoga što On govori i čini. Pravednost o kojoj mi govorimo u našim međuljudskim odnosima ne postoji kod Boga. On uvijek djeluje iz ljubavi.

Papa Ivan Pavao II. u svojoj knjzi *Memory & Identity* postavlja pitanje je li zlo nepobjedivo.[113] Je li zlo koje na koncu odlučuje sudbinu povijesti? Postoji li granica, zid na kojemu se ova sila razbija? Da, kaže Papa, postoji takva granica. Snaga koja postavlja granice zlu Božje je milosrđe. Zlo ima protivnika koji ima silnu moć, ali sasvim druge vrste – Bog je potpuno drugačiji – On plaća praštanjem. Janje je jače od zmaja.

Božje milosrđe znači više nego praštanje. Isus preuzima naše grijehe na sebe, On se, prema hrabrome izričaju apostola Pavla (2 Kor 5,21), sam učinio grijehom. Njegove riječi: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?" (Mt 27,46) izražavaju Njegovu neshvatljivu solidarnost sa svima koji su grijehom bacili pokrivač peko Božje prisutnosti koja se uvijek nalazi u čovjekov dubini. U Njemu se sabire iskustvo Božje napuštenosti, koja pogađa čitavo čovječanstvo, što je posljedica obmane i prevare grijeha. Silazi u podzemlje naše bijede kako bi odatle, kada uskrsne, izveo sve na svjetlo (Iv 12,32).

Naša ljubav prema neprijatelju treba ići jednako daleko. Jedan je redovnik, koji je 1926. godine bio u posjetu redovniku Antipu na otoku Athosu upitao je Antipa o značenju prekida odnosa između Pravoslavne i Katoličke crkve koji su izraženi u obostranome izopćenju 1054. godine. Antipa je odgovorio: „Sve dok traje anatema koju je tvoj brat bacio na tebe, dotle ćeš zaboravljati sebe i razapinjati se za svojega brata, dok

113 Weidenfeld & Nicolson, London, 2005., str. 60-61.

neshvatljiva svjetlost Uskrsnuća napokon iznova ne zasvijetli za vas obojicu".[114]

Mnogi su spremni oprostiti čim ih drugi zamoli za oproštenje. Ali čekanje na ovakvu zamolbu zaustavlja protek struje ljubavi. Da je Bog na to čekao, svi bismo bili izgubljeni. I kako možemo znati da smo upravo mi ti koji smo nepravedno pretrpjeli i na taj način stekli „pravo" da se drugi ponizi? Nismo li svi stručnjaci u tome da svoje pogreške projiciramo na druge?

Ivan XXIII (1881. – 1963.) bio je bolno svjestan da se kršćani moraju pomiriti. Izrekao je svoje uvjerenje riječima: „Nikakav povijesni postupak: ne smijemo pokušavati utvrditi tko je imao pravo, a tko krivo. Želimo samo reći: Pomirimo se!"

114 Gunnel Vallquist, André Scrima: *Disscret men viktig påverkare under konciliet,* u *Katolskt Magasin,* 7.10. 2005., str. 20.

9. Ljubav je utjelovljena

Pogledajmo još jednom Boga. Bog ne ljubi na apstraktan način. Ljubav koja povezuje Oca i Sina nije nešto nejasno ili neodređeno. Ona je tako konkretna da postaje živa Osoba, Duh Sveti. Kada Bog dopusti da Njegova ljubav struji prema van, tada ona postaje vidljiva i shvatljiva materija: nastaje svemir i u njemu čovjek. Na kraju i sâm Bog postaje materija, „meso", kako nitko ne bi mogao posumnjati da je Njegova ljubav stvarna i konkretna. „Zapravo novost u Novome zavjetu", piše papa Benedikt, „nisu nikakve nove ideje nego pojava samoga Krista koja nam se nudi kao meso i krv i na taj način kao nepobitan realizam".[115]

Usprkos tome što smo i sami plod, jedna vrsta utjelovljene Božje ljubavi, bez Božjega utjelovljenja u Isusu Kristu bilo bi nam teško vjerovati u stvarnost Božje ljubavi. Ono što ne možemo vidjeti, čuti ili dotaknuti izgleda nam nestvarno. Bog je to znao. Došao nam je u susret na našoj vlastitoj razini. Zato Ivan piše: „Što je bilo od početka, što smo čuli, što smo vidjeli svojim očima, što razmotrismo i što naše ruke opipaše o Riječi života – jer se Život očitova, i vidjeli smo, i svjedočimo, i navješćujemo vam život vječni, koji bijaše u Oca i objavi se nama" (1 Iv 1,1–2).

Ali znamo da utjelovljenje odgovara i samoj Božjoj potrebi. U jednoj od svojih pjesama Ivan od Križa objašnjava da Otac stvara čovjeka da bi Sinu dao zaručnicu, a da Sin na tome zahvaljuje Ocu i obećava da

115 *DC* 12

će utjelovljenjem dati čovjeku svoju slavu kako bi time mogao razumjeti Očevu veličinu. Čovječanstvo je dar koji Otac daje Sinu, a Sin njime upravlja tako da Otac može biti još proslavljeniji.

Zaručnicu koja će te voljeti,
želim ti dati, Sine moj,
i radi tebe će zaslužiti
da uzme udio u našem zajedništvu
i da uživa kruh za stolom,
isti kruh koji i ja jedem,
kako bi upoznala blago
koje posjedujem u takvom Sinu,
i neka se sa mnom raduje
tvojoj milosti i svom tvom bogatstvu.

Vrlo sam zahvalan, Oče, ja;
Odgovara mu tada Sin:
Zaručnici koju mi želiš dati,
pokazat ću svoju slavu,
kako bi u njoj mogla vidjeti
svu slavu Oca mog,
i kao sam primio svoje postojanje
od njegova postojanja.

U svojim rukama dajem joj počinak,
I bit će progutana od tvoje ljubavi,
I u vječnom uživanju
Slavit će tvoju dobrotu.[116]

---

116 *Živi plamen ljubavi i manji spisi*

Ako je Božja ljubav utjelovljena, tada to mora biti i naša ljubav, naša ljubav prema Bogu i naša ljubav prema drugima.

Naša ljubav prema Bogu

Isus nas uči kako ćemo utjeloviti svoju ljubav prema Bogu: „Što ste učinili jednom od ove moje najmanje braće, to ste meni učinili" (Mt 25,40). Ljubav prema bližnjemu utjelovljuje našu ljubav prema Bogu. Ali postoji još jedan način kako utjeloviti našu ljubav prema Bogu. Isus o tome govori kada citira Stari zavjet: „Ljubi Gospodina, svoga Boga, svim srce, svom dušom, svom pameti i svom svojom snagom" (Mk 12,30).

Znači, da bi naša ljubav prema Bogu bila utjelovljena, moramo Boga ljubiti svime što imamo i što jesmo, ne samo svojim duhom, nego i svojom psihom i našim tijelom. Nije li ljubav koju često pokazujemo Bogu malo neobična? Ljubav bez topline, bez osjećaja, bez patnje, ljubav o kojoj ne govorimo, koju ne pokazujemo niti pred drugima niti pred sobom samima, ljubav koja nas očito ostavlja ravnodušnima. Može li se to zvati ljubav? Ne mislimo li na nešto sasvim drugo kada spontano rabimo riječ „ljubav"? Ne povezujemo li ljubav s nečime što izgara, s vatrom i plamenom? „Dođi Duše presveti", moli Crkva, „ispuni srca svojih vjernika i *zapali* svjetlo u srcu, zadahni dušu ljubavlju". Zašto se često ništa od te vatre ne nalazi u našoj ljubavi prema Bogu?

Oni koji su čitali Ivana od Križa prigovaraju, tj. zamjeraju da se ljubav prema Bogu ne nalazi na razini osjeta, to znači na razini osjećaja, da *moramo* izaći iz

područja osjećaja. Na to možemo odgovoriti na dva načina. 1) Ne možemo izaći iz osjećaja ako ih nikada nismo imali. Ako je naša ljubav prema Bogu prava i istinska, nužno dotiče, barem na početku, naš emocionalni život. Otkriti Boga ne može biti manji doživljaj koji nas mijenja nego otkriti čovjeka. Bilo bi vrlo čudno da susret s Bogom na neki način ne utječe na naše osjećaje. 2) Nakon što smo napustili razinu osjećaja, prelazimo na razinu duha. Iskustvo koje ostvarujemo na tome području zasigurno ne želimo opisati kao „osjećaje", jer se ta riječ često rabi za označavanje osjećaja koji su izazvani vanjskim pokretima. Ali u svakome slučaju, to je nešto što nas podsjeća na osjećaje. Razlika je u tome što su ti novi „osjećaji"duhovniji i dotiču čovjeka na dubljoj razini. Mir koji čovjek doživljava kada je uvučen u molitvu spokoja nije osjećaj u običnome značenju riječi, ali je ipak nešto što čovjek „osjeća". Postoji ogromna razlika između toga mira i osjećaja – koji je nedostatak osjećaja – ravnodušnosti i hladnoće što mnogi kršćani doživljavaju u odnosu prema Bogu.

Istina je da se i ovaj mir u dubini kasnije izgubi kada čovjek uđe u noć duha. Ali ni tamo, pogotovu tamo ne možemo govoriti o hladnoći. Duša se kali gorućom čežnjom za Bogom koji je za nju postao sve i kojega sada doživljava kao odsutnoga. „Kao što lavica trči u čežnji tražeći svoje mlade kada su joj ugrabljeni, tako duša ranjena ljubavlju ide tragom svojega Boga, jer joj se u tminama u kojima leži čini da je bez Njega te umire od želje za Njim".[117] Možemo se ovdje prisjetiti Isusova

117 *Tamna noć duha,* II, 13, 8

dramatičnoga povika na križu: „Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?" (Mk 15,34). Je li ikada pokazao jaču ljubav prema Ocu nego tada?

Za mnoge kršćane, pa i za one koji su svoj život posvetili Bogu, ljubav prema Bogu sastoji se u jednoj vrsti poslušnosti. Ljubiti Boga znači držati se Njegovih zapovijedi, a pritom se gotovo uvijek zaboravlja da je prva zapovijed ljubiti Boga svom svojom snagom. Pokušava se biti iskren, ne vrijeđati previše svojega bližnjega, raditi svoj posao. Sve to radimo s dobrom nakanom kojoj pripisujemo gotovo magičnu moć, kao da bi bilo dovoljno ujutro potvrditi da sve činimo za Boga, sve činimo Njemu na čast, kao da će se sve što smo učinili tijekom dana pretvoriti u ljubav. Ljubav je puno više od ovako formalne poslušnosti.

To da se ljubav može izjednačiti s poslušnošću možda ima svoj temelj u činjenici da su mistici često opisivali ljubav kao sjedinjenje čovjekove i Božje volje. Taj je način izražavanja potpuno ispravan, ali se pretvara u potpunu pogrešku ako se pod „voljom" misli na sposobnost ili bogatstvo duše koje oslobođeno od ostalih moći osobnosti, odlučuje hladno i stvarno izvršavati svoju „dužnost". Jedan čisto vanjski sporazum između Božje i moje volje ne može se još zvati ljubav. Kada usklađujem svoju volju prema Božjoj volji podvrgavajući se određenim vanjskim pravilima koja se smatraju izričajem Božje volje, sigurno je da pripravljam i otvaram put ljubavi, ali se ne može tvrditi da je to ljubav.

„Rastjelovili" smo ljubav prema Bogu. Ono što je ostalo od ljubavi često je samo kost i koža. Potisnuli

smo ljubav u neki maleni kutak koji čak nije ni važan našoj osobi.

Naša ljubav prema bližnjemu

Sada kada promatramo ljubav prema bližnjemu, možemo ustvrditi nešto slično. Kršćanska ljubav prema bližnjemu često nije dovoljno utjelovljena. Pa čak i ako se ona pokazuje u djelima, ona su nerijetko više plod određenih osjećaja za dužnosti nego plod prave ljubavi. Kršćanskim dobročinstvima često se zamjera da se ne brinu o čovjeku radi njega samoga. Tvrdilo se da to što pokreće kršćane da čine „djela ljubavi" nije istinska ljubav prema bližnjemu nego prava ili umišljena ljubav prema Bogu, komu žele pokazati poslušnost izvršavajući svoju „dužnost", ili ništa drugo nego nesebična briga za svoju vlastitu, osobnu svetost, koju žele postići čineći mnoge male žrtve. Dobra djela ili njega bolesnika dali su im mnogo prilika da si pribave dragulje koji će jednom ukrasiti njihovu krunu na nebu.

Stvarnost nije tako jednostavna. Sigurno je da je bilo mnogo autentične ljubavi u onome što nazivamo tradicionalna dobročinstva. Ipak, moramo priznati da je kršćanska ljubav često bila hladna i bez srca. Izgleda nam da je svojstveno „nadnaravnoj" ljubavi da je neprimjetna ili da je u svakome slučaju malo hladnija od „prirodne" ljubavi. Često se u samostanima može čuti šala kako se dvojica subraće, koji imaju malo zategnute odnose, ljube čistom „nadnaravnom" ljubavlju.

Ljubiti subrata „radi Boga" potpuno je pogrešno ako to ne znači da ga ljubimo i „radi njega samoga". Ako je moj bližnji sveden samo na priliku da ljubim

Boga, onda je to izdaja ljubavi. U stvarnosti ne postoji nikakvo suparništvo između čovjeka i Boga. I obratno, što više otkrivamo čovjeka, to više otkrivamo i Boga. Nitko nije bolje od Egieda Van Broeckhovena pokazao kako duboki susret s čovjekom uvijek znači i susret s Bogom. Ako ne susrećemo Boga, tada je to uvijek znak da nismo prodrli u nutrinu drugoga. Najosobnije mjesto u drugome je točka gdje on doseže Boga. „Nutrina čovjekova leži u Bogu… Najkonkretnija, najčovječnija i najprivlačnija srž ili jezgra jedne osobe doseže Boga, rođena je iz Boga, leži skrivena u Bogu, vodi Bogu, jest ‚Božji prolaz' (Hadewijk)… Tražiti drugoga izvan Boga, oslobođena od Boga, otuđenje je, zaustavljanje na periferiji grada."[118] Egied dodaje: „Neizmjerive posljedice za molitveni život, prijateljstvo, apostolat". Da, uistinu! Ne moramo se tako bojati da ljubav ne postane previše osobna. Zapravo tek kada ljubav postane osobna susrećemo Boga.

Evanđelja nam ne daju dojam da je Isus ljubio na neosoban način. „A Isus je ljubio Martu i njezinu sestru i Lazara" (Iv 11,5). Kada je Isus vidio da Marta i Marija plaču, i sâm je zaplakao (Iv 11,33), iako je znao da će ga vratiti u život, potrese se i uzruja zajedno s ožalošćenim ženama koje je ljubio. „A jedan od Njegovih učenika, kojega je Isus ljubio, ležao je uz Isusa" (Iv 13,23). „Šimune Ivanov, ljubiš li me više nego ovi?" (Iv 21,15). Ovdje citiramo Ivana o kome je Origen napisao: „Izvrsno je govorio o Riječi jer je slušao otkucaje Isusova srca dok je ležao na Njegovim grudima". Kod Isusa je ljubav bila utjelovljena. Ljubi je svim svojim

118 *Vänskapens sakramnet – Sakramenat prijateljstva,* str. 61-62

bićem, božanskim i ljudskim. Sve je kod Njega stajalo u službi ljubavi. Djela apostolska, Pavlove i Ivanove poslanice pokazuju da su prvi kršćani ljubili jedni druge toplom i angažiranom ljubavlju. Koji bi se propovjednik usudio započeti nedjeljnu homiliju riječima „paidía" (moja mala djeco)? Tako Ivan oslovljava kršćane u svojim poslanicama.

Riječ „srce" danas ima pomalo sentimentalan okus. U Bibliji je, naprotiv, srce temeljni pojam. Pod riječju srce misli se u prvome redu na srce kao tjelesni organ koji je središte tijela i kao takav može biti simbol za središte osobnosti. Srce je uistinu čovjekovo središte, mjesto gdje je on potpuno svoj i gdje sve njegove snage i sposobnosti imaju svoje ishodište. Da se čovjekovo središte u Bibliji označava tom riječju koja označava najvažniji tjelesni organ, pokazuje da biblijski čovjek ne promatra dijelove tijela kao nešto sporedno nego kao važan sastojak koji ulazi u čovjekovo biće. Budući da se ljubav izlijeva iz srca, u Bibliji ljubav nikada nije niti sasvim duhovna niti sasvim površinska sentimentalnost. Ona je jednostavno cjelina: izlijeva se iz dubine i prelijeva cijeloga čovjeka, također i njegovo tijelo.

U jednome pismu Petru Voillaume (1905. – 2003.) piše sestra Magdeleine (1898. – 1989.), utemeljiteljica družbe Isusovih malih sestara: „Sanjam o ljubavi koja je istovremeno i božanska i ljudska. Sanjam kako bi čovjek mogao dati puno nježnosti svim ljudima, nježnosti koja je toliko božanska, da istovremeno kada se izlijeva iz srca neizbježno ne vodi do pomutnje osjećaja. Zašto čovjek ne može istovremeno ljubiti strastveno, a ipak čisto? Vjeruješ li da bi to bilo moguće? Zašto

ne bismo pokušali naučiti naše sestre da šire svoja srca? Zašto čovjek mora, jer je ušao u neki red, zatvoriti svoje srce umjesto da ga otvori još više, ne samo u dubinu nego i kada se radi o pokazivanju? Uvjeravam te da je svijet potreban ljubavi..."[119]

Moj je dragi moj, a ja sam njegova (Pj 2,16)

Želimo li znati više o mogućnostima ljubavi, moramo se obratiti misticima. Oni su živi primjeri uspješnoga povezivanja *erosa* i *agapea*, ljudske i božanske ljubavi. Mnogi od njih gaje izričitu ljubav prema *Pjesmi nad pjesmama*. Nije li čudno da je ta „najprofanija" knjiga od svih knjiga Biblije (toliko profana i senzualna da se katkada razmišljalo da je pogreškom uvrštena u Bibliju) najbolje pristajala da ispriča najuzvišenija iskustva mistike? Ne, možda to ipak nije čudno. *Pjesma nad pjesmama* pjeva jedino o tome što je važno u ovome životu, jedino o tome za što smo stvoreni, o ljubavi, i to čini sa žarom i poletom. U njoj se nalazi neodoljiva vjera u ljubav. „Ljubav ne mogu ugasiti najveće vode, niti je rijeke mogu iščupati. Kad bi netko ponudio za ljubav sve svoje imanje, bio bi prezren" (8,7). Ova jedinstvena lirika pokazuje kakav bi svijet mogao biti da nismo izgubili raj zemaljski. Ljubav je dovoljna sama sebi. Ovdje se ne govori o Bogu. Ne govori se ni o nevinosti ni o grijehu. Ovdje se nalazimo na razini koja leži izvan tih kategorija. Tu smo u raju. Tako je Bog zamislio ljubav, potpunu, apsolutnu i suverenu.

Ta ljubav ukazuje na novu vatru koju je novi Adam došao zapaliti na zemlji (Lk 12,49). Ukazuje na lju-

---

119 Paris, 21. listopada 1947., Petite Soeur Magdeleine de Jésus, *Du Sahara au monde entier*, Nouvelle cité, Paris, 1982., str. 242

bav između Krista i Crkve, između Krista i svakoga kršćanina. Takav je kršćanski život, takav bi trebao biti. To dvoje koji se ljube, koju uživaju jedno u drugome „među ljiljanima", veliki su Ljubavnik i njegova zaručnica. Šteta, misli Hans Urs von Balthasar (1905. – 1988.) da se *Pjesma nad pjesmama* izgubila u teologiji. To je imalo razarajući učinak. „To se može ispraviti jedino tako da ponovno zaronimo u samo srce tajne ljubavi koju nam nudi Pismo".[120]

Da je pisac *Pjesme nad pjesmama* mislio jedino na ljudsku ljubav, slažu se svi tumači Svetoga pisma. „Nijedan pjesnik ne bi nikada tako pisao, do kraja profano i nereligiozno, s takvom posebnom pozornošću usmjerenom na osjetilno uživanje, da nije imao namjeru izraziti nešto drugo, tj. Božju ljubav prema svojem narodu."[121] Ali nije potrebno spominjati da je ta ljubav po sebi proroštvo. Alegorija joj nije naknadno pridodana. Ta ljubav *je* alegorija. Svaka ljubav pokazuje na Boga, a posebno ekskluzivna i vjerna ljubav koja je ovdje opisana.

Pjesma nad pjesmama nam kaže nešto o *Božjoj* ljubavi – da je strastvenija nego što možemo zamisliti; a nešto nam kaže i o *ljudskoj* ljubavi – da ima dublje korijenje nego što smo vjerovali.

Nije neobično da je Ivan od Križa zaljubljen u *Pjesmu nad pjesmama*, više nego u bilo koju knjigu Biblije, i da je neumorno citira. Na samrtnoj postelji želio je da mu čitaju iz *Pjesme nad pjesmama*. „Kakvi skupocjeni

---

120 Verbum Caro. Skizzen zur Theologie I. Johannes Verlag, Einsiedeln, 1960., str. 132

121 Hans von Balthasar, *Herrlichkeit*, Band III, 2, Teil I, *Alter Bund*, Johannes Verlag, Einsiedeln, 1967.

biseri", šaptao je. *Duhovni spjev* možemo promatrati kao originalan i slobodan prepjev *Pjesme nad pjesmama.* Kršćanski život za Ivana od Križa nema ništa sa stvarnošću i hladnim dužnostima. „Duša bez prestanka traži svojega Boga. I zato govori zaručnica u *Pjesmi nad pjesmama,* kada je tražila svojega Ljubljenoga i nije ga našla na svojoj postelji, gdje je bolovala od ljubavi: ‚Ustat ću i optrčati grad, po ulicama i trgovima tražit ću onoga koga ljubi duša moja' (3,2). To duša čini bez prestanka... Duša je opijena ljubavlju da traži Ljubljenoga u svim stvarima, u svemu što govori, u svemu što radi, misli na Njega i sanja o Ljubljenome. Bavi li se njima bilo da jede ili spava, ili je budna ili radi bilo koji posao, njezine misli počivaju na Ljubljenome."[122]

Sakrament ljubavi

Svi sakramenti su sakramenti ljubavi, ali postoji jedan koji je to više od drugih: euharistija. U euharistiji je Bog prisutan kao *agape*: On je tu žrtvovan i predan za nas. Euharistija pokazuje i Božji *eros*: želi biti zajedno s nama i dati nam priliku da i mi budemo zajedno s Njim. „Slika braka između Boga i Izraela postaje stvarnost na način koji se prije toga nije moglo zamisliti. Ono što se prije sastojalo u stajanju pred Bogom, postaje preko zajedništva s Isusovom žrtvom koja je potpuna predanost, sudjelovanje u njegovome tijelu i krvi, postaje sjedinjenje."[123]

Blizina međutim ne isključuje udaljenost. Naprotiv. Euharistija je pomoć našoj vjeri. Imamo nešto što

122 *Tamna noć duše,* II, 19, 2.

123 *DC* 13

možemo vidjeti, dotaknuti, kušati, a to što vidimo i kušamo jest Bog. Ali istovremeno je euharistija i najveći izazov našoj vjeri. Ništa u kršćanstvu nije tako nevjerojatno kao euharistija. Bog nam se približava, ali zapravo se kroz to približavanje još više udaljava. Kako taj mali komadić kruha može biti Bog? Kako nešto što je tako malo može biti tako veliko? Kaže se da je Bog unutrašnji i transcendentan. To je u potpunosti objavljeno u euharistiji.

Ali euharistija je također sakrament koji nas povezuje s drugima. Euharistija konkretno pokazuje, kao što to nešto apstraktnije čini Prva Ivanova poslanica, da Božja ljubav prema čovjeku i ljubav među ljudima ulazi u njih i uzajamno teče u njima. Euharistija nas povezuje. „Doista, kruh je jedan i zato smo jedno tijelo mi mnogi; svi smo naime dionici jednoga kruha" (1 Kor 10,17). Toma Akvinski izražava to na svoj veličanstveni način: „Jedite svezu svoju da se ne razjedinite; pijte cijenu svoju da ne oslabite i bez cijene ne budete".[124]

Ne bojmo se ljubiti! Iako ne možemo uvijek imati čistu ljubav i ljubiti čisto, potpuno božanski, ipak je bolje ljubiti i tako nego uopće ne ljubiti. „Ljubljeni, ljubimo jedni druge, jer je ljubav od Boga; i svaki koji ljubi, od Boga je rođen i poznaje Boga. Koji ne ljubi, ne poznaje Boga, jer je Bog ljubav" (1 Iv 4,7-8).

124 „Ne dissolvamini, manducate vinculum vestrum." (Časoslov, služba čitanja na Tijelovo).

10. Obostrana ljubav

Žalosno je ljubiti subrata, a ne dobiti povratni odgovor. Književnost nam uvijek iznova iznosi na vidjelo tragičnost neuzvraćene ljubavi. Ljubav je tek potpuno zaokružena kada je obostrana, kada se daje i kada se prima.

Kao što sam već napomenuo, evanđelist Ivan posebno rado govori o obostranoj ljubavi. „Ljubljeni, ako je Bog nas tako ljubio, i mi trebamo ljubiti jedni druge. Boga nije nikad nitko vidio. Ako ljubimo jedni druge, Bog ostaje u nama, i ljubav je Njegova savršena u nama" (1 Iv 4,11-12). Ivan ne može ljubav vidjeti drugačije nego u odnosu prema Bogu. Ako je On jedan, jedini Bog, onda je to upravo zato što se Otac i Sin tako iskreno i toplo međusobno ljube, tako bezgranično. Njihova međusobna ljubav čini da su jedno. Najmanji raskol u njihovome odnosu rezultirao bi „smrću" Boga.

Budući da je naš zadatak da utjelovimo ovu božansku ljubav, gdje je obostranost potpuna, i naša ljubav mora biti prožeta obostranošću.

Ljubav je, kada je ono što jest, uvijek dijalog – razgovor u dvoje. Ona je obraćanje i odgovor, gibanje poput vala, naprijed-nazad. Da je uopće moguće ljubiti svoje neprijatelje, ovisi, prema mnogim teolozima, o tome što je takva ljubav nošena tajnom nadom da će u budućnosti doći odgovor. Iskustvo nam govori da je lakše ljubiti svoje neprijatelje kada znamo, a možda

si to tako i zamišljamo, a poznata slika fra Angelica (1400. – 1455.) nas na to inspirira, da ćemo u nebu bez ikakva straha zajedno plesati.

Kada govorimo o obostranoj ljubavi, onda spontano mislimo na brak i prijateljstvo.

1. Brak

„Treći dan poslije toga bila je svadba u Kani Galilejskoj. Ondje je bila Isusova majka. Isus i Njegovi učenici bili su pozvani na svadbu" (Iv 2,1-2). Isusov javni život započinje svadbom. Njegova prisutnost baca prekrasno svjetlo na svaki brak. Kada jedan muškarac i jedna žena obećaju jedno drugome vječnu ljubav, Isus je uvijek tu, pa čak kada i nije izričito pozvan. Njegova prisutnost poklanja braku posebnu ljepotu i uzvišenost.

Izgleda nam da je Isus, što se Njega tiče, odbacio brak. A zapravo je „oženjeniji" od svih drugih. On nije samo, kao Ivan Krstitelj, prijatelj Zaručnikov, On je sâm Zaručnik (Iv 3,29). U svojoj ljudskoj naravi sažima cijelo čovječanstvo i u svojoj Osobi sjedinjuje čovječanstvo s Bogom. „Jer tvoj muž jest tvoj stvoritelj, Gospodin nad vojskama je njegovo ime" (Iz 54,5).

Od početka Ivanova Evanđelja jasno stoji da je Isusov zadatak povezan sa svadbom. On želi spojiti Boga i čovjeka. On je taj novi savez koji ne odbacuje stari nego ga usavršava. Ako je Bog stvorio čovjeka, onda je to zato što s njime želi sklopiti savez. Karl Barth (1886. – 1968.) to je sažeto izrekao: „Savez je unutarnji temelj stvaranja". Stoga je pogrešno misliti i vjerovati da je brak pronalazak Crkve. Brak je istodoban sa stva-

ranjem: „Zato muž ostavlja oca i majku i prianja uza ženu svoju, i budu jedno tijelo" (Post 2,24).

Budući da brak od samoga početka upućuje na Božji savez sa svojim narodom, dobiva unutarnju dinamiku. Shvaćanje braka se oplemenjuje, uljepšava i sve više razvija prema idealu monogamije i čvrste veze. Bog ima samo jednu jedinu zaručnicu: „Neka je blagoslovljen tvoj izvor! Veseli se ženi tvoje mladosti, košuti punoj miline, srni punoj ljupkosti... Zašto bi se, sine moj, radovao s drugom, zašto bi tuđinku grlio u ljubavi" (Izr 5,18-20). „Monogamija odgovara monoteističkoj slici Boga", piše papa Benedikt XVI.[125]

„Ali si mi pripravio tijelo" (Heb10, 5)

Već smo prije spomenuli da je čovjek, prema nauci II. vatikanskoga koncila, jedino stvorenje što ga je radi njega samoga Bog htio.[126] On je nešto jedinstveno, neponovljivo. Svaki čovjek je osoba, izabran i pozvan od vječne Ljubavi. Luka naziva Adama, prvoga čovjeka i na taj način predstavnika svakoga čovjeka, „sinom Božjim" (3,38).

Svakoga je čovjeka Bog oblikovao i živim učinio snagom svojega vlastitoga Duha (Post 2,7). Čovjekovo tijelo postaje „ljudsko" prisutnošću Božjega Duha u njemu. Na taj način tijelo u nekome stupnju postaje „božansko". Dolazak čovjeka prvi je zalet prema Božjem utjelovljenju: kroz stvaranje čovjeka utjelovljuje se nešto od samoga Boga. On je „malo manji od Boga" (Ps 8,6).

---

125 *DC* 11

126 *Crkva u suvremenom svijetu,* 24

Kada opisujemo čovjeka, običavamo reći da se on sastoji od duše i tijela. Biblija ga tako ne opisuje. Umjesto toga govori o tijelu i životu. Život dolazi od Božjega duha koji oživljava čovjeka, ali čovjek nikada ne prestaje biti Božje vlasništvo.

Čovjek je dakle živuće tijelo. Čak i kada Biblija govori o čovjekovom unutarnjem životu – mi bismo rekli o životu duše ili duha – uzima dijelove tijela, tj. srce, kao pomoć. Ako je čovjek stvoren na sliku Božju, onda to mora biti vidljivo u njegovu tijelu. Tijelo, u svojoj muškosti i ženstvenosti, pokazuje da je čovjek, kao Bog u svojem trojstvenom životu, odnos. Muškarac je stvoren za ženu, a žena za muškarca, kao što je Otac okrenut prema Sinu i Sin prema Ocu. Upravo dijelovi tijela koji se često promatraju kao „manje ugledni" (1 Kor 12,23) izražavaju vrlo zorno taj odnos: čovjek nije otok nego je usmjeren i okrenut prema drugome koji je njegov „pomoćnik" (Post 2,18).

Čovjeku je u njegovome tijelu uistinu upisano da je stvoren na Božju sliku. On to ne može zanijekati, a da ne zaniječe i samoga sebe.

Tijelo od početka ima „bračni karakter", kaže papa Ivan Pavao II. u svojem predstavljanju teologije tijela.[127] Tijelo je tako stvoreno da izražava ljubav, ono *je* na neki način ljubav. Ono čini vidljivim ono za što je čovjek stvoren: ljubav. Na taj način razotkriva nešto od Boga, Njega koji je Ljubav.

Kada Bog kaže: „Nije dobro da čovjek bude sam" (Post 2,18), mislio je da nitko kao „samac" ne može

---

127 *Le corps, le coeur et l'espirit. Pour une spiritualité du corps,* Cerf, Paris, 1984., str. 53

ostvariti cijelo svoje čovještvo. To čovjek može samo kada živi „sa" nekim drugim i, još dublje rečeno, „za" nekoga drugoga. Ovo „za" može se iščitati u tijelu tako da se ne može krivo protumačiti. Tijelo je izvanredan svjedok toga da se sami ostvarujemo dajući se sami drugome. Obostrani dar muškarca i žene jedno drugome pokazuje da mi, slično kao i Bog, živimo dajući se.

Tijelo nam je dano da bismo mogli davati, ne apstraktno, ne kao u nekome obliku čežnje, nego konkretno i opipljivo. „Ovo je moje tijelo koje se za vas predaje" govori Isus i na taj način potvrđuje izvornu odredbu i zvanje. Rado bismo ljubav lokalizirali u unutrašnjemu životu, u mislima, fantaziji i osjećajima. Ali najjače oruđe ljubavi je tijelo. Svih sedam djela milosrđa koje Isus spominje kada govori o velikome preispitivanju koje će se dogoditi nakon smrti (Mt 5) usmjerena su na tijelo. Tijelom dajemo. A i najveća ljubav sastoji se u davanju svojega vlastitoga tijela za onoga koga ljubimo (Iv 15,13). Ovdje spontano mislimo na mučeništvo. Ali možemo misliti i na brak, gdje muškarac i žena predaju svoja tijela jedno drugome kako bi usrećili jedno drugo.

Tako je bilo zamišljeno od početka i život bi bio raj, mjesto blaženstva da smo odgovorili na prvotni Božji plan. Ali čovjek je već u samome početku počeo dovoditi Boga u pitanje. Pokleknuo je pred napašću da ne vjeruje Božjoj darežljivosti, da dovede u pitanje Njegov dar. „Zmija odvrati ženi: ‚Nikako nećete umrijeti. Štoviše, zna Bog da će vam se otvoriti oči čim s njega budete jeli, i da ćete postati kao Bog, kad spoznate što je dobro i zlo' (Post 3, 4-5). Zabrana koja je bila inspi-

rirana ljubavlju – čovjek još nije bio dorastao tome da razlikuje dobro i zlo – tumači se kao da je Bog strahovao da čovjek ne bi postao Njegov suparnik. Čovjek dovodi u pitanje je li Bog bio vođen ljubavlju kada je stvorio čovjeka i učinio ga na svoju sliku. On ne vjeruje u Božje nesebično davanje i okreće mu leđa. U istome trenutku prigušuje i svoju vlastitu narav – da je stvoren da se i sam daje.

„Tada se oboma otvoriše oči i oni opaziše da su bili goli" (Post 3,7). Izvorna golotinja mijenja karakter. Golotinja je izražavala slobodu da se daju jedno drugome, izravno i odmah. Da se nisu „stidjeli jedno pred drugim" (Post 2,25) znači da žena nije bila „objekt" za čovjeka, a niti čovjek za ženu. – Sada, nakon pada, postaje drugačije. Ono što je bilo jasno samo po sebi, nestalo je. Obostrano davanje više nije pravilo, ne uzima se „zdravo za gotovo". Želi li mi se ovaj drugi dati ili me samo želi uzeti? Jesam li ja za njega ili nju osoba, subjekt ili samo roba za uporabu?

Svijet raja postao je svijet koji Ivan opisuje kao svijet ispunjen trima zlim stvarima: požudom tijela, požudom očiju i oholosti života (1 Iv 2,16).

Ali Isus je došao vratiti tijelo izvornome naumu – osloboditi urođeni kapacitet za autentično zajedništvo, za davanje. Tim što je Bog u Isusu postao čovjek, tijelo dobiva novu vrijednost: ono je sada sjedinjeno s Riječju i kao takvo uvučeno u život Presvetoga Trojstva. Bog sada ima isto tijelo kao i mi, a mi isto tijelo kao On. Moje tijelo nije više samo moje tijelo nego i Njegovo. On je u njega izlio svojega vlastitoga Duha. Moje tijelo je hram Duha Svetoga. Ne pripadam sam sebi

(1 Kor 6,19). Pavao polazi od ove prisutnosti Duha da bi ohrabrio Korinćane da ne griješe protiv svojega vlastitoga tijela (1 Kor 6,18). „Tijelo nije za bludnost, nego za Gospodina, i Gospodin za tijelo" (1 Kor 6,13). „Jer ste kupljeni otkupninom. Stoga proslavite Boga u svom tijelu" (1 Kor 6,20).

Osim toga, euharistija nam očito i stalno daje iskusiti da je Bog samo davanje. Dajući nam se kao hrana istovremeno nas svečano uvodi u život koji se daje.

Seksualnost

Kada je Bog odlučio stvoriti ženu, učinio je da je Adam pao u duboki san. Adam se mora odreći samoga sebe i na neki način umrijeti da bi ponovno pronašao samoga sebe u ženi. I kada je Bog doveo ženu pred njega, pucao od radosti i povikao: „Ta je napokon kost od mojih kostiju i meso od mojega mesa" (Post 2,23). On u njoj prepoznaje samoga sebe. On se ogleda u njoj i na taj način gleda svoje tijelo novim očima.

Muškarčeva i ženina međusobna privlačnost pomaže im da izađu iz osamljenosti. „Dođi!" mami žena, „Dođi!" odgovara muškarac. (Pj 7,11; 2,10). Čovjek koji je izgubio raj i postao prezauzet samime sobom, ipak nije potpuno prepušten samome sebi. Postoji urođena snaga u njemu koja ga gotovo tjera van. Grijeh nije potpuno uništio Božju sliku u njemu. Unatoč svoj usmjerenosti na samoga sebe, muškarac ne može a da ne ljubi ženu. A i žena muškarca.

Seksualnost, jasnije nego bilo što drugo, pokazuje da je čovjek stvoren na sliku Božju. Htjeti ljubiti i sjediniti se s drugom osobom, upisano je u čovjekovu

prirodu i odražava Božju narav, narav onoga koji živi u neizrecivome zajedništvu ljubavi. Zato je seksualnost nešto veliko. U Crkvi se posvećuje sakramentom braka. Papa Ivan Pavao II naziva seksualnost liturgijom tijela.

Crkvi se zamjera, djelomično s razlogom, da je baš na području seksualnosti previše gorljivo moralizirala. Poglavlja o braku i čistoći bila su u starim teološkim priručnicima neizmjerno duga. Ali bilo bi nepravedno samo tako sva nategnuta nadmudrivanja moralnih teologa staviti na račun Crkve.

Crkva se o tome području posebno brinula, pokušala je pokazati pravac i iskolčiti putove samo zato što je visoko cijenila ljubav. Ljubav je zakon u svojoj punini (Rim 13,10). Sav kršćanski život temelji se na ljubavi. Seksualnost je jedan aspekt ljubavi i ljubavi može dati nevjerojatnu snagu i plodnost, ali je može i degradirati i pretvoriti u njezinu suprotnost. Crkva koja je dobila zadatak da upravlja svojim blagom, što ljubav jest – Božja i čovjekova – osjeća svoju odgovornost. „Ono što se naziva kršćanskim seksualnim strahom moglo bi se nazvati kršćansko poštivanje tijela", piše Anders Piltz.[128]

Ljubav je znatno širi pojam od seksualnosti. Ljubavi nije potrebna seksualnost, što mogu potvrditi svi koji žive u sretnome celibatu radi Kraljevstva Božjega. Ali seksualnosti je potrebna ljubav. Seksualnost odvojena od ljubavi pruža trenutačno zadovoljstvo, ali ostavlja osjećaj praznine. U dubini duše čeznemo da budemo

128 Pilgrim – Hodočasnik II, I, 2004., str. 10 (Anders Piltz je dominikanac i profesor na sveučilištu u Lundu.)

prihvaćeni i potvrđeni kao osobe. A to se događa preko ljubavi. Seksualni kontakt bez ljubavi može pružiti erotično uživanje, ali ne ispunjava naše emotivne potrebe.

Seksualnost koja nam je dana kako bi nas približila jedne drugima lako nas može udaljiti jedne od drugih. Što je najbolje, može postati najgore. Umjesto da nas daje jedne drugima, možemo iskorištavati jedne druge. Ako živimo samo za *eros,* a ne marimo za *agape*, sâm *eros* postaje osakaćen i izopačen. Što je bilo važan sastojak ljubavi, može postati egocentričan zahtjev. Što je bilo određeno da potvrđuje, može također i upropastiti. Sadizam je krajnje zastrašujući primjer.

Seksualnost u Božjem planu uvijek ima u vidu odnose. Ako seksualnost nije most do drugoga čovjeka, gubi svoj cilj i doživljava se kao razočaranje. Zadovoljstvo je proslava tijela kada dvije osobe susretnu jedna drugu u dubini. Ako se taj susret ne dogodi, ako se zadovoljstvo traži zbog samoga zadovoljstva, u osami, tada zadovoljstvo postaje laž i čovjek postaje još zatvoreniji u samoga sebe. Plod toga je praznina.

Jaka seksualna snaga može biti nadomjestak za duboku čežnju za Bogom.[129] Kršćanska tradicija često je promatrala Mariju Magdalenu kao osobu koja je upravo zahvaljujući svojoj grešnoj prošlosti dosegnula neslućene visine. Velika je radost na njezinu svetkovinu pjevati u jutarnjoj: „Kad je Isus ustao od mrtvih, ukazao se Mariji Magdaleni iz koje je istjerao sedam nečistih duhova" (usp. Iv 8, 2). Bez svojih nečistih duhova nikada ne bi tako duboko iskusila Isusovo bezgranično

129 Gerald May, *Will and Spirit. A contemplative psychology*, Harper, San Francisco, 1982., str. 151

milosrđe. Njezin život je veličanstvena objava Božjega opraštanja koje stvara novoga čovjeka i neslućene mogućnosti koja uvijek postoji, također i u naizgled izgubljenome čovjeku.

U jednome predavanju pod naslovom *Je li kršćanstvo terapija* kardinal Danneeles, nadbiskup Mecheln-Bryssela, predstavio je tvrdnju da se eksplozija erotike u naše vrijeme može objasniti time da smo izgubili svojega oca. Kada je otac mrtav, djeca se smrzavaju. Kada Bog nestane, Njegovoj je djeci hladno. Tada čovjek traži toplinu, grli i baca se u zagrljaj. Danneels to naziva „termički" problem, pitanje zagrijavanja. Nemamo više goriva, izgubili smo pouzdanu sigurnost da smo braća i sestre zato što je otac nestao. Kada više ne možemo pokazati na našega zajedničkog oca, onda smo uvijek iznova prisiljeni dokazivati jedni drugima da pripadamo istoj obitelji. A to uzima beskrajno mnogo energije.

Najveći dio ljudi slaže se da brak ima dvojaki cilj: s jedne strane to je savez ljubavi između muškarca i žene, a s druge strane ima zadatak rađati i odgajati djecu da bi čovječanstvo moglo opstati. Dakle, to odgovara Božjoj riječi koja nam otkriva dva zadatka: „biti jedno" i „rađajte se i množiti, napučite zemlju i sebi je podložite" (Post 2,25; 1,28). Ove dvije strane medalje idu skupa: ljubav nosi plod. Tako je kod Boga: Otac i Sin su jedno u Duhu Svetome kojega zajedno rađaju. A tako je i kod čovjeka koji je stvoren na sliku Božju: obostrana ljubav muškarca i žene pečati se djecom.

Prije je naglasak više bio na tome prvome aspektu: čovjek je preuzimao odgovornost za rodbinu, djeca su

dolazila u prvi plan. Brak u kojem nije bilo djece smatrao se neuspjehom, a ponekad i sramotom. Roditelji su često imali presudnu ulogu u odabiru partnera, što je za posljedicu imalo da je mladi par započinjao svoj zajednički životni put a da nije iskusio „veliku ljubav". Ali ljubav je običavala rasti zahvaljujući zajedničkome projektu koji su imali: osnovati obitelj i izroditi djecu.

Danas djeca često dolaze u drugi plan. Prije svega važno je na neki način osnovati stabilan ljubavni odnos. Često se čeka s rađanjem djece dok oboje ne završe studij ili dok ekonomski ne budu malo sigurniji. Mogućnost da svatko sâm slobodno bira osobu s kojom će živjeti, nameće nam zaključak da ljubav time dobiva veće izglede. Započinje se s velikom ljubavlju, ali smo daleko od sigurnosti da će ljubav izdržati do kraja. Kada nema zajedničkoga projekta, tada je teško osnovati stabilnu zajednicu.

Kada se prvi aspekt naglašava na račun drugoga – neočekivano, ali istinito – ljubav između oba partnera dolazi u veliku opasnost. Ljubav je po svojoj naravi plodna. Ako to ne može biti, onda ubija samu sebe. Zato se u istinskome braku u pravilu nalazi mjesto za djecu.

Živjeti zajedno u ljubavi

Isus nas je naučio da je Bog obitelj. Bog ne živi eremitski život. On *je* zajedno. Otac i Sin i Duh žive u zajedništvu i ljubavi, što nadilazi sve ono što si možemo zamisliti. Njihovo jedinstvo se temelji na činjenici što su isključivo otvorenost jedno drugomu. Nitko ne želi imati nešto za sebe, svi odustaju od svega radi drugoga.

Svaka obitelj ima svoje korijenje u ovoj izvornoj slici, bez obzira jesmo li toga svjesni ili ne. Obitelj je trojstvo u minijaturi: muž, žena i dijete (barem otvorenost za dijete) koji postaju jedno po obostranoj ljubavi.

Je li realno težiti tako visoko? Je li Isus realist kada nas poziva da budemo savršeni kao što je naš nebeski Otac savršen (Mt 5,48)? On smatra da nikada nismo gotovi kada je u pitanju ljubav kao stil života, da uvijek možemo nastaviti rasti. Sâm je rast neposredni cilj. Razvoj nema kraja.

Velika je pomoć jednoj obitelji saznanje da je i sâm Bog obitelj i da je zadatak ljudske obitelji da odražava ovu izvornu obitelj. Tada je lako razumjeti da nije riječ o tome da izgrađujemo vlastiti život, da se brinemo o tome što jesmo i što imamo, nego da sve treba usmjeriti na brigu za drugoga. Pavlovo je upozorenje ili poziv, da poštovanjem jedan drugoga pretječemo, neprijeporan. Poštovanje koje ti Bog daje mora se dati drugome. Na tome ništa ne gubiš nego samo dobivaš: postaješ više odnos i na taj se način približavaš „savršenosti" svojega nebeskoga Oca.

„Imaju usta, a ne govor, oči imaju, a ne vide", pjeva Crkva u svojoj liturgiji (Ps 115,5). Pisac psalma u prvome redu misli na nemoć krivih bogova. Ali se riječi mogu shvatiti i kao poziv da napokon počnemo gledati. Gledati kao Bog. Ivan od Križa oduševljeno govori kako Bog stvara kada gleda.[130]

Naše oči nisu samo pasivne i organ koji samo prima. One imaju poučnu i stvaralačku snagu. „Oči su svjetiljke tijela", kaže Isus (Mt 6,22). Nismo li svi osjetljivi

130 Duhovni spjev B, 25, II, „viejos amadores"

na to kako nas drugi gledaju? Postoje oči koje ubijaju, oči koje oživljuju, oči koje stvaraju. Kršćanska kontemplacija ide za tim da gleda Boga s pozornošću koja je puna ljubavi. Tako roditelji u jednoj obitelji mogu gledati jedno na drugo i na djecu kontemplativnim pogledom, dobrim očima koje se ne usredotočuju na pogreške nego oslobađaju ljubav.

„Uši imaju, a ne čuju" (Ps 115,6). Svaki čovjek ima glazbu u svojemu srcu, „tihu glazbu" koja je potpuno jedinstvena, originalna. Čovjek je sâm često ne čuje, ali kada drugi slušaju, s ljubavlju i strpljivo, događa se da počne jasnije odzvanjati. Kakva razlika u našem ponašanju: a) uvijek znati kakav drugi treba biti i što treba činiti; ili b) slušajući probuditi i iznjedriti iz drugoga ono što je njemu najizvornije i najosobnije. Obitelj bi trebala biti prostor gdje se svi osjećaju sigurno i kod kuće.

Tako bi moglo biti kada bi svatko oslobodio svoje vlastito svjetlo i dao da svijetli svima u kući (Mt 5,15). Stvarnost je često nešto drugo. Ranjavamo jedni druge, činimo zlo jedni drugima, češće nadmašujemo jedni druge uporabom sile nego obostranim poštovanjem. Može postojati mnogo neizrečenoga ili izrečenoga gnjeva zbog toga što se čovjek osjeća uvrijeđenim. Zato je potrebno stalno opraštanje. Nije nikakva katastrofa ako je izrečena nepromišljena riječ koja ranjava. Može se moliti za oproštenje, a drugi može dati oproštenje. Čovjek je najveći onda kada moli za oproštenje. Prorok Jeremija, koji je najdublje poznavao Isusovu muku, molio je Boga: „Daj da vidim tvoju osvetu nad njima" (Jer 11,20). Isus moli umirući na križu. „Oče, oprosti

im jer ne znaju što čine" (Lk 23,34). Božja osveta je opraštanje.

Nije teško moliti za oproštenje i opraštati kada smo svjesni da i sami sve vrijeme živimo od opraštanja. Trebali bismo ljubiti Boga *svim* svojim srcem, ali koliko mu svojega srca dajemo u stvarnosti? On nas ipak ne prestaje ljubiti. Jedan je od najljepših atributa Božje ljubavi da je ona bezuvjetna. Ne postavlja nikakve uvjete. Dvoje koji su rekli svoje konačno DA jedno drugome nikada ne bi trebali dovesti u pitanje svoju ljubav, pa ni onda kada je ljubav najdublje ranjena. Uvijek postoji izlaz: može se oprostiti.

Pavao je formulirao čudesno pravilo života za sve, koje bi posebno oženjeni trebali čitati i nad tim pravilom razmišljati. Osjećali bi se vrlo dobro. „Obucite se dakle kao izabranici Božji, sveti i ljubljeni, u srdačno milosrđe, dobrotu, poniznost, blagost i strpljivost. Podnosite jedni druge i praštajte jedan drugome, ako netko ima tužbu protiv koga. Kao što je Gospodin vama oprostio, tako i vi" (Kol 3,12-13).

„Po tom upoznasmo ljubav što on za nas položi svoj život; tako i mi moramo položiti život za braću" (Iv 3,16). Dati svoj život za supruga ili suprugu može izgledati patetično. U praksi se to najčešće sastoji od tisuću malih stvari: ne dopustiti da se moje loše raspoloženje širi na cijelu obitelj, dati si vremena za razgovor i slušanje, spontano preuzeti dio posla drugoga kada primijetimo da to prelazi njegove/njezine snage, pokazati zanimanje što on/ona radi, odgovoriti na malo tvrđu riječ osmjehom, dopustiti se zagrliti kada bih najradije bio na miru…

Još jednom treba spomenuti: ovo je dugotrajan proces. Pavao je spomenuo strpljivost. Strpljivost se nalazi u Bogu, sposobnost čekanja, sve uzimati s oprezom. „Polako vodi ovcu dojilicu" (Iz 40,11). To vidimo u stvaranju: nije se sve dogodilo odjednom nego sve ima svoje vrijeme. Život se rađa, raste i sazrijeva. Mi naime imamo neobično čudnu sposobnost da se žurimo, trčimo ispred, ispred samoga Boga, nas samih i drugih. Ljubav nikada nije nešto što se zahtijeva, ni od sebe samoga. Ljubav je u prvome redu dar kojemu se otvaramo. Svaki put kada to činimo, otvorenost postaje veća, ima mjesta za više ljubavi koju možemo dijeliti dalje. „Postojanošću ćete spasiti svoj život" (Lk 21,19).

Veliki je dar ako obitelj može moliti zajedno. Ali ako to nije moguće, ne treba to uzeti kao ispriku da se uopće ne moli. Može se moliti i sâm. Ako se nema vremena za molitvu zato što djeca uzimaju sve slobodno vrijeme, onda sve slobodne trenutke dana možemo ispuniti molitvom. Pokušamo li, otkrit ćemo da takvih trenutaka ima više nego što smo mislili. Uostalom, možemo se prisjetiti da su djeca časoslov roditelja. „Što god ste učinili ovim malenima, meni ste učinili...".

„Gle, kako je lijepo i kako je ugodno kad braća žive zajedno" (Ps 133,1). Ali tu ugodnost ne osjećamo baš uvijek. Ni u jednoj redovničkoj zajednici, ni u obitelji. Svi imamo svoje rane, svoje male ili velike komplekse. Jedni druge pogrešno razumijemo, porijeklo nam je drugačije, imamo svoje navike i ne-navike. Jedni drugima nismo samo na radost nego i bol i patnja. „Bez boli i patnje ne možemo živjeti u ljubavi", čitamo u knjizi

Nasljeduj Krista.[131] Često jedni od drugih očekujemo previše, jer nijedan čovjek ne može ispuniti našu potrebu za ljubavlju. U jednoj obitelj i djeca mogu biti uzrok krize: umor kada su djeca mala i remete noćni san, odbacivanje i otuđenost s njihove strane kada odrastu, nemir i strah kada nam izgleda da biraju pogrešan put. Savršena obostranost za kojom ljubav teži nalazi se dosta daleko.

Ako je tako, onda moramo ljubiti još više, dati mogućnost da ljubav koja je izlivena u nas po Duhu Svetome donosi više ploda. Tada uistinu nastupa vrijeme *agapea*, ljubavi koja se žrtvuje. Ljubav koja je spremna dati sve, a da ništa ne dobije za uzvrat. *Agape* ljubi a da ne *zahtijeva* nikakav odgovor.

Bog nas je učinio takvima da uvijek možemo zadovoljiti svoju najdublju potrebu tako što uvijek možemo *davati.*

Zauvijek

Prava ljubav traje zauvijek. „Ljubav nikad ne prestaje" (1 Kor13, 8). „To intimno sjedinjenje kao uzajamno darivanje dviju osoba, a i dobro djece, zahtijevaju punu vjernost bračnih drugova i njihovo nerazdruživo jedinstvo".[132] Takva potpuna ljubav koju supružnici jedno drugome obećavaju u sakramentu braka ne može biti vremenski ograničena. Kako možemo vjerovati jedno drugome kada se zadana riječ svakoga trenutka može povući? Ako brak, kako tvrdi Pavao, smjera na Kristovu ljubav prema Crkvi (Ef 5,32), „novi i vječni savez", onda

131 III, 5, 7: „Sine dolore non vivitur in amore."

132 Gaudium et spes, 48

mora imati oznaku nenarušene vjernosti jer je On vjeran. Božji su darovi i poziv neopozivi (Rim 11,29).

Upravo je to „konačno i zauvijek" u naše vrijeme kamen spoticanja. Bojimo se vezati zauvijek. Možemo li znati danas kako ćemo se osjećati sutra? Možemo li i smijemo li žrtvovati svoju slobodu? Ne vodi li pravna veza braka u smrt ljubavi? Ljubav mora biti svježa, spontana i strastvena.

Nije lako mlade ljude uvjeriti da ta „pravna veza" nije u protivnosti s ljubavi nego upravo priznaje njezinu istinitost i štiti je. Mladima je također teško prihvatiti da je veća sloboda moći donijeti i prihvatiti odluku koja nas obvezuje cijeli život nego biti izložen stalnim promjenama osjećaja i nagona. Tu nam često više mogu pomoći svjedočanstva uspješnih obitelji nego mnoga mudrovanja. Zar nije dirljivo vidjeti stariji bračni par koji proslavlja zlatnu obljetnicu? Kakva ljepota tih „starih ljubavnika"[133] koji su zajedno prošli sve životne oluje i ostali vjerni jedno drugome! Njihov život, i to sretan život, poruka je da se može sretno živjeti, a i poziv na takav život.

Krize su neizbježne. One dolaze da bismo ih pobijedili. Svaka kriza može biti i „kriza iz koje izrastamo na bolje". Kada svladamo krizu, mogu nam se otvoriti vrata u novu dimenziju ljubavi, u još bogatiji život. Kada Pavao promišlja o svemu što je pretrpio: nevolje, tjeskobe, progonstvo, glad, golotinju, pogibao, mač i sve to gleda u svjetlu Božje ljubavi, ljubavi koja se uvijek nalazila tu i koja je sve to nosila, zaključuje: „Ali u svemu tome pobjeđujemo u onome koji nas ljubi"

133 Duhovni spjev B 25, II: „viejos amadores".

(Rim 8,35-37). „Ljubav je tek tada", kaže Sören Kierkegaard (1813. – 1855.), „kada smo se definitivno vezali za nekoga ili nešto i kada smo je pretvorili u zadatak i dužnost, zauvijek oslobođena, postala prava sigurnost i lijek protiv očaja i beznađa".

Ipak se može dogoditi da suživot zbog različitih okolnosti postane nemoguć, da nas naš partner rani do te mjere da zajednički život postane pakao. Jedini način da se spasi zadnja iskra ljubavi koja još postoji prekid je zajedničkoga života na određeno vrijeme ili zauvijek. Radije i to nego da se život pretvori u mržnju na smrt. Zahvaljujući tome odstojanju možda se može povratiti nešto od prve ljubavi, pa čak ako se to događa u boli i žalosti, i na taj način ipak biti vjeran na dubljem planu.

Baš danas kada se više ljubavi očekuje od braka nego u prošlim vremenima kada je naglasak u prvome redu bio na rađanju potomstva, brak često pruža manje ljubavi i sve više i više brakova završava razvodom.

Ne moramo li stoga postaviti pitanje: posjeduju li svi kršteni duhovnu i psihološku zrelost koja se traži da se sklopi sakramentalni brak?

A celibat?

Oni koji se odriču braka radi kraljevstva Božjega izravno biraju Krista kao svojega Ljubljenoga. Takav je izbor moguć jedino zahvaljujući posebnome pozivu. Ludost je odustati od braka, a ne biti potpuno obuzet Isusom Kristom i ne biti do kraja uvjeren da On sâm može ispuniti svu čežnju za ljubavlju koja se nalazi u našemu srcu.

Celibat je dar, mogućnost na koju Isus poziva neke od svojih učenika da već sada žive život koji će biti baština svih izabranika u vječnosti gdje se niti ženi niti udaje (Mt 22,30). Da bismo razumjeli celibat, moramo se moći suočiti sa smrću. Kada sveti Augustin govori o djevičanstvu, jedva da spominje seksualnost. Djevičanstvo je prema njemu stalna i neprekinuta meditacija o uskrsnuću dok se još uvijek nalazimo u svojemu smrtnomu tijelu. Na neki način želimo preduhitriti ono što dolazi, zapravo, što je već došlo: *mi* smo uskrsnuli s Kristom (Kol 3,1). Činimo nešto od nove stvarnosti vidljivim. Inače bi ostala sakrivena i apstraktna. Potrebno je da Božji narod bude upozoren na ovu pravu stvarnost.

Brak i celibat međusobno se nose i podržavaju. Vjenčani supružnici slute nešto o snazi Božje ljubavi kada vide kako se neki ljudi odriču unutarnje ljudske ljubavi i kako su, unatoč odricanju, potpuno sretni. Stvarnost na koju je „usmjeren" njihov savez ljubavi i koju također ostvaruje, dobiva novu zbilju kada ljudi, od krvi i mesa, konkretno pokazuju da ta nova zbilja nadmašuje i njihova najneobuzdanija očekivanja. S druge strane oženjeni pokazuju da je ljubav također i prizemljena i da se pokazuje kroz tisuću malih pokreta i riječi, a povrh svega da je strastvena. Nebeska ljubav može puno toga naučiti od zemaljske. *Pjesmu nad pjesmama* češće čitaju redovnici i redovnice nego laici.

Laici su uvijek tražili inspiraciju u samostanima, a oni koji žive u samostanu raduju se posjetu laika jer tada od njih dobivaju poticaje i nadahnuća. Činjenica da su se samostani vratili u Švedsku jasno ukazuje na

porast svijesti da Crkvi bez samostana nešto značajno nedostaje.

Djevičanstvo uvijek pokazuje na majčinstvo Crkve. Onaj tko se odrekao braka ne odriče se djece. Obratno! Već je sveti Ambrozije (333. – 397.) u Milanu ustvrdio da se tamo, gdje se nalaze djevice, uvijek nalazi i puno djece Crkve. Jednako je velika radost i za jednoga svećenika u celibatu kao i za vjenčani par čitati o „sinovima koji su kao biljke" i „kćerima kao isklesanim stupovima što Hram ukrašavaju" (Ps 144,12).

2. Prijateljstvo

Individualizam koji stalno raste i koji, kako nam se čini, prožima naše doba, rađa veliku potrebu za prijateljstvom. Globalizacija nije odgovor na našu čežnju za dubokim zajedništvom s jednim ili više ljudi. Da budem potpuno shvaćen, da zajedno s drugim mogu govoriti ne samo o vremenu i dnevnim novostima nego i o onome što se i mene i njega vrlo duboko tiče, to je nešto o čemu većina može samo sanjati. Možemo imati dosta znanaca, radnih kolega, a ipak biti duboko nezadovoljni zato što taj odnos nikada nije napustio periferiju našega življenja. S ljudima s kojima radimo povezuje nas posao, zajednički projekti i planovi. Oni traže svoje zajedništvo u onome što čine zajedno, a ne u onome što jesu. Osamljenost ne prestaje zato što imamo osobe s kojima se družimo. To našu osamljenost može učiniti još i bolnijom.

Među prijateljima postoji određeno srodstvo u načinu mišljenja, htijenja i osjećanja. Osjećaju da pripadaju jedni drugima. Svatko daje i svatko prima. Pri-

jatelji su potrebni jedni drugima, ne zbog posla nego jednostavno da budu cjeloviti.

Ne može se imati puno pravih prijatelja. Ne postoji mnogo onih s kojima smo na istoj valnoj dužini, s kojima možemo dijeliti sve. Isus je ljubio sve ljude kada je bio na zemlji. Ipak, postoje samo neki koje je nazvao svojim prijateljima. Ista stvar vrijedi i za svece. Unatoč tome što su zbog duhovnoga vodstva imali vrlo prisan kontakt s velikim brojem ljudi, imali su samo mali broj prijatelja kojima su bili potpuno otvoreni.

Pravo je prijateljstvo objava ljubavi koja vlada u životu Presvetoga Trojstva u našemu životu.

Pravi prijatelji žele dijeliti sve što imaju i što jesu. Vrata su otvorena i struja ljubavi izlazi i ulazi, povezuje ih, tako da uistinu mogu reći: „Sve moje je tvoje i sve tvoje je moje" (usp. Iv 17,10). Svatko se raduje onomu što Bog čini u drugome. Radujemo se i plačemo zajedno. To može ići tako daleko da jedan plače suzama drugoga, kao što je Isus učinio na križu.

U potpuno „uspješnome" braku vjenčani zaručnici ujedno su i prijatelji jedan drugomu. Dijele međusobno sve, pa i svoj odnos prema Bogu. Možda čak mogu govoriti i o osamljenosti, koja još uvijek postoji, da se ne znam koliko obostrani odnos produbio. To je osamljenost koja pripada našem ljudskom standardu i koja je posljedica što je svaki čovjek u sebi jedinstven i neponovljiv. To je ta osamljenost koja je i izraz naše čežnje za Bogom. Mogućnost da zajedno možemo govoriti o toj *osamljenosti* i dijeliti je, vodi nas u duboko zajedništvo. Kada dostignemo do onoga dubokoga

područja (sloja) našega bića, tu nas uvijek dočeka neočekivanost ili proturječnosti.

Kada Isus govori sa svojim učenicima o svojoj tajni, naime o Ocu od kojega je došao i sada se ponovno k Njemu vraća, otkriva nešto od svoje osamljenosti. On ima nešto što nitko drugi ne može razumjeti. *(Pozitivna osamljenost: kada imam nešto što drugi ne može razumjeti).* Ali kada počinje o tome govoriti, nastaje sasvim novo ozračje među njima. Po prvi puta otvoreno govori o prijateljstvu: „Vi ste moji prijatelji" (Iv 15,14). Možemo li čitati Isusov oproštajni govor u Ivanovu Evanđelju, a da ne budemo dirnuti nježnošću i intimnošću koje prožimaju taj govor? Čak i nezgrapna pitanja učenika svjedoče o njihovoj novoj otvorenosti, o novoj volji da razumiju.

Muž i žena u braku, koji mogu dijeliti ono što je najintimnije i najdublje, sretnici su jer su povlašteni u životu. Oni žive svoj savez ljubavi onako kako je to u početku Bog zamislio: nisu samo jedno tijelo nego i jedna duša.

Ali budući da u praksi često nije tako, nije onda ni uobičajeno da nas brak podsjeća na prijateljstvo. Riječ prijateljstvo najčešće je rezervirana za odnos između dviju osoba, koje su pune ljubavi i koje se slažu prema staroj, ali još uvijek uporabljivoj Sallaustiusovj definiciji (86. – 35. pr. K.) da je htjeti i ne-htjeti ista stvar[134]. Samo da se tada pod „istom stvari" ne misli „kava ili čaj" nego ono od čega čovjek živi i za što živi. Ovakvo prijateljstvo nije utemeljeno na erotskoj privlačnosti

134 „Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia est", *De coniuratione Catilinae 20*

iako prva iskra može biti zapaljena upravo na tome području. Prijateljstvo leži na razini koja ne zahtjeva tjelesno sjedinjenje. Čežnja za jedinstvom, a kasnije i da se jedinstvo dijeli jedno s drugim pruža se znatno šire od sfere seksualnosti.

„Vjeran prijatelj je sigurno sklonište. Tko nađe takvog, našao je blago", kaže Knjiga Sirahova (6,14). Prijatelja pronalazimo! Nikada ne možemo programirati ili organizirati prijateljstvo. Mnogi traže prijatelja i nikada ga ne nađu. Prijateljstvo je dar Božji koji sa zahvalnošću primamo, ali ga ne zahtijevamo.

Nikada nećemo potpuno razumjeti zašto smo dobili taj dar i zašto smo izabrali upravo toga prijatelja, a još manje zašto je on izabrao nas „Onoga trenutka kada ustvrdim", piše Hans Urs von Balthasar, „da sam ‚razumio' ljubav druge osobe prema meni, drugim riječima da tumačim ovu ljubav iz okvira njezinih ljudskih prirodnih zakona ili njezino opravdanje dokazujem razlozima koji se nalaze u meni samome, ta je ljubav zasigurno neshvaćena i profanirana; put odgovoru na poziv ljubavi je zatvoren. Prava ljubav uvijek je neshvatljiva, i samo onda kada je takva, dar je upućen meni."[135]

Zajedničko putovanje

U poslanici Filipljanima 4,3 Pavao se obraća jednoj, možda poznatoj osobi u zajednici, koju oslovljava sa „syzygos" (oni koji zajedno nose jaram), a hrvatski prijevod glasi: „vjerni i čestiti druže". Nije nam poznato je li riječ o vlastitome imenu ili je to tumačenje uloge i značenja onoga komu je pismo upućeno. Riječ nam

135 *L'amour seul est digne de foi,* Aubier-Montaigne, 1966., str. 58 – 59

daje odgovarajuću sliku: dvoje ljudi koji zajedno idu pod istim jarmom. Takvi su prijatelji: putuju zajedno i zajedno nose breme. Ne na taj način da svaki ima svoju polovicu. Ne, obojica nose cijeli teret, ali to nose zajedno.

Pavlov se poziv „Nosite bremena jedni drugih" (Gal 6,2) ne doživljava kao dužnost. Ovaj se poziv neizbježno događa među prijateljima. „Trpjet ćemo zajedno", piše Mala Terezija svojoj sestri, „kao prvi kršćani koji su se udruživali kako bi jedni druge ohrabrili u trenutcima iskušenja."[136]

Onima koji smatraju da život postaje kompliciraniji kada imamo prijatelja u čijim iskušenjima i bolima sudjelujemo, odgovara engleski cistercitski abot Aelred od Rievauxa (1109. – 1166.) u svojemu čuvenomu spisu O duhovnome prijateljstvu: „Kakva je to mudrost omalovažavati prijateljstvo kako bismo izbjegli sve probleme, kako bismo se oslobodili određene brige za nekoga, kako bismo pobjegli od straha? Kao da bi se moglo postati dobar čovjek, a da se uopće ne trudimo. One koji tvrde da čovjek treba živjeti tako da nije nikomu ni utjeha ni radost, ali ni briga ni žalost ne nazivam ljudima nego životinjama. To je vrsta ljudi koji ne nalaze radost u dobru drugoga niti žele nanijeti zlo drugomu svojim krivim karakterom. Zato se trude da nikoga ne ljube i da njih nitko ne ljubi."

Traži li prijateljstvo jednakost? Postoji opće poznata izreka svetoga Jeronima (330. – 420.) koja kaže da prijateljstvo ili pretpostavlja ili ostvaruje jednakost.[137]

---

136 *Pismo Celini 167*, 18. srpnja 1894. *Oeuvres complètes.* Cerf, Paris, 1996., str. 503

137 „Amicitia pares aut accipit (invenit) aut facit."

Uopće nije potrebno ili nužno da se prijatelji od početka nalaze na istoj razini, da su ostvarili jednak napredak na duhovnome putu. Nije li Božje prijateljstvo s čovjekom prototip svakoga prijateljstva? Može li postojati veća različitost? Ali Bog prekoračuje prag, gazi različitost i postavlja se na našu razinu, postaje čovjek kao i mi. Isus sebe naziva i „Sinom Božjim" i „Sinom čovječjim" i na taj način pokazuje da On, koliko je to moguće, želi izbrisati razliku između Boga i čovjeka.

Ne može li prijateljstvo nastati i s osobom koja ima smetnje u razvoju: osjećaj obostranoga uvažavanja, osjećaj obzira i radosti da mogu biti zajedno, a istovremeno i velika mjera brige i nježnosti? A glede govora o tome da nismo podjednaki, više se, zapravo, radi o vanjskoj pojavi! Jer u dubljoj razini našega bića, tamo gdje se krije Krist, mi smo jedno.

„Imamo iste želje i naše srce udara u istom ritmu", piše mala Terezija Célini.[138] Ona je naziva „ugodni glas moje duše".[139] Prijatelji se, iako mogu biti vrlo različiti, imati različite temperamente i različito podrijetlo, ipak mogu prepoznati jedni u drugima upravo zato što komuniciraju na razini koja leži dublje nego ove razlike. Međusobno susretanje samo na razini osjećaja uvijek donosi razočaranje. Mi nismo isključivo osjećaji.

To obostrano prepoznavanje jedan je od najvećih darova prijateljstva. Analizirati i istražiti samoga sebe može biti zanimljivo, ali nam donosi malo radosti. Mi nismo stvoreni da se bavimo samo sami sobom. Ali gledati i vidjeti drugoga koji odražava tebe samoga – a da ti to i

138 8. svibnja 1888. *Min väg är förtröstan och kärlek,* Karneliterna, Tågarp Glumslöv, 1997, str. 22

139 26. travnja 1889. Isto str. 39

ne tražiš – velika je radost. U toj radosti nalazi se nešto od Božje vlastite radosti: Otac sebe prepoznaje samo u Sinu i Sin u Ocu, a Duh u Ocu i Sinu. Potrebni smo jedni drugima da sami sebe razumijemo i shvatimo.

Susret s prijateljem postaje oaza u pustinji. „O Isuse", piše Terezija Avilska patru Jeronimu Gracianu s kojim se osjeća duboko povezana, „kako je predivno kada jedna duša razumije drugu; uvijek se ima o čemu razgovarati i nikada se ne osjeća umor."[140] Jednoj od svojih kćeri, majci Mariji Bautista, piše: „Čudno je da me gotovo sva pisma zamaraju osim tvojih (...) Dobivati i odgovarati na Vaša pisma melem je duši mojoj."[141] A u jednome drugome pismu: „Uvjeravam Vas, da Vam, ako me uistinu toliko ljubite, to isto uzvraćam, i drago mi je da o tome sa mnom govorite. Istina je da naša narav želi da joj bude uzvraćeno. Ali u tome sigurno ne može biti ništa loše, jer i naš Gospodin to isto želi."[142] Potreban je duboki odnos prema nekomu da bi se s njime moglo dijeliti vlastito duhovno bogatstvo – ili siromaštvo. „Više vas ne nazivam slugama, jer sluga ne zna što radi njegov gospodar; nego sam vas nazvao prijateljima, jer sam vam objavio sve što sam čuo od svoga Oca" (Iv 15,15). Kao što Bog pronalazi radost u dijeljenju svega, na isti način postupa i čovjek. On čezne da dijeljenjem svega što ispunja njegov život i njegovu dušu. Čovjek ne glumi pred prijateljem. Čovjek smije i usudi se biti ono što jest.

---

140 Toledo, 3. siječnja 1577. *Obras completas,* Biblioteca de autores cristianos, Madrid, 1967., str. 835

141 Sevilla, 28. kolovoza 1575. Isto str. 739

142 Majci Mariji od svetoga Josipa, Avila, 8. studenoga 1581., *Brev i urval – Izbor pisama,* Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 1982., str. 188

Ljubav uključuje i čvrsto uvjerenje da me onaj drugi treba isto toliko koliko i ja njega, ali svatko na svojemu području: tamo gdje je on jak, ja sam slab, gdje sam ja jak, on je slab. Slabost i jakost se izjednačuju: „Ono što možemo preko prijatelja, na neki način možemo i sami", piše Toma Akvinski.[143] A često jačamo jedni druge tako što smo zajedno slabi.

Dokle god živimo na zemlji, neizbježno je da smo obilježeni ranama i nedostacima. Ali kada je prijateljstvo duboko usađeno u naše biće, ove slabosti ne stvaraju nikakve prepreke nego umjesto toga postaju mogućnosti za još veću ljubav, u pretpostavci da su osobe potpuno otvorene jedna drugoj. Ljubav prihvaća i grli drugoga u njegovoj cjelini i sve pretvara u objekt ljubavi. Postoji blizina koja se može postići jedino onda kada pokažemo sve svoje nedostatke koji tada u strogome smislu i nisu više nedostatci nego nešto što upotpunjuje pogled onoga drugoga koji je pun ljubavi u kojoj se ti nedostaci gube.

Aelred od Rievauxa opisuje ugodnu atmosferu koja je odlika prijateljstva. „U iskrenom i pravom prijateljstvu nema mjesta neiskrenosti, lažima i licemjerju. Tu je sve sveto, spontano i istinito. Ovo bismo trebali reći i o svakoj ljubavi. Ali prijateljstvo ima prednost pred običnom ljubavlju da onima koji su vezani vezom prijateljstva sve postaje ugodno, sigurno, blaženo i dobro. Ali ako smo dostigli visok stupanj ljubavi, onda ljubimo mnoge koji nam zagorčavaju život i čine ga bolnim. Iako se za njih brinemo pošteno, iskreno i otvoreno, i svojom slobodnom voljom, ne otvaramo im vrata dubljega prijateljstva. Naprotiv, kada je riječ o prija-

143 *S.Th.* I/II/109/4 ad 2. Citira Aristotela, *Ethica* III, 3.

teljstvu, spaja se čestitost s užitkom, istinoljubivost s radošću, pristanak volje sa zadovoljstvom, djelovanje s određenom žudnjom".

Susresti svojega prijatelja može biti slično odlasku na duhovnu obnovu ili kao udisaj svježega zraka. Čovjek se osjeća jačim, ispunjen novom odlučnošću i hrabrošću. Sve ide puno lakše kada čovjek zna da postoji još netko. „Pobožan razgovor o duhovnim stvarima u velikome stupnju doprinosi našem duhovnom napretku, a posebno kada se istomišljenici u duhu i pobožnosti međusobno sjedinjuju u Bogu."[144]

Lucie Christine (1844. – 1908.) na vrlo lijep način opisuje kakvo je veliko olakšanje da može pisati ili govoriti o onome što se događa između nje i Boga i da ne mora sve zadržati za sebe: „Osobno se nikada ne usuđujem nekomu reći koliko Ga (Boga) volim od straha da bi drugi nakon toga bili samo previše sablažnjeni kada vide sve moje nesavršenosti. Za mene je to jedna vrsta mučeništva da se na ovaj način zatvorim u samu sebe, jer mi se istovremeno čini da bih, kada bi bilo rečeno sve što mislim, time mogla doprinijeti da Ga i drugi zavole, što bi bila moja najveća sreća. Sigurno je da jedino sâm Bog ili duša potpuno prosvijetljena ili zapaljena Njegovim Duhom mogu posjedovati takvu ljubav koja bi mogla razumjeti da Ga toliko puno ljubim, a tako mu loše služim. Zato mi je olakšanje i utjeha da mogu o ovome pisati ili ponekad voditi duhovni razgovor."[145]

---

144 *Nasljeduj Krista,* I, 10, 2.

145 *Klädd i barmhärtighet. En mystiker och mor skriver dagbok – Obučen u milosrđe. Mistik i majka pišu dnevnik,* Karmeliterna, Tågarp Glumslöv, 2004., str. 73-74

„Isus je naša poveznica"

Za one koji ozbiljno uzimaju svoj odnos prema Bogu i Njega žele „ljubiti svim srcem" ne može postojati prijateljstvo u kojemu i Bog nije prisutan. Svaki dublji odnos kod kršćanina je trodimenzionalan. Odnos prema prijatelju gradi se na odnosu obojice prema Bogu. Što obojica više ljube Boga, to su više međusobno povezani u jedno. I obratno. Za Ivana od Križa kriterij koji prosuđuje je li prijateljstvo dobro i sveto upravo je ovo: da obostrana ljubav koja raste također čini da i naša ljubav prema Bogu raste, a ako smo naprotiv toliko urasli jedni u druge da ljubav prema Bogu pada u sjenu, onda je nešto pošlo krivo.[146]

Ne treba nas iznenaditi da ljubav prema Bogu i prema prijatelju raste u istome taktu. Kada Pavao u hvalospjevu ljubavi govori o ljubavi koja nikada ne prestaje, dodaje svojstva koja upravo obilježavaju ljubav prema bližnjemu: „Ljubav dugo trpi, dobrostiva je; ljubav ne zavidi, ne hvasta se, ne nadima se. Ne čini što ne valja, ne traži svoje, ne razdražuje se, ne misli o zlu..." (1 Kor 13,4-5).

„Isus mora biti naša božanska poveznica", piše Mala Terezija Célini.[147] A Nasljeduj Krista stavlja ove riječi u Isusova usta: „Bez mene prijateljstvo nema nikakve vrijednosti i nikakve trajnosti, a ljubav koju ja ne povezujem nije istinita ni čista ljubav".[148] Isus „povezuje" tako što je On i subjekt i objekt, onaj koji ljubi i koji je ljubljen. Kada se naučiš živjeti ispražnjen od sebe

146 *Tamna noć,* I, 4, 7

147 20. listopada 1893. *Oeuvres complètes,* str. 476

148 III, 42, I

samoga, tako „gelassen", tako otvoren za Njega da On može živjeti u tebi, tada je On, Isus, koji zapravo ljubi tvojega prijatelja preko tebe. A to što On ljubi preko tebe u tvojemu prijatelju, opet je pravi život prijatelja, a to je sâm Krist. I za tvojega prijatelja vrijedi pravilo da je Krist njegov život (Fil 1,21).

Već sam dao do znanja da to ne čini ljubav neosobnom, kao da bismo ljubili nešto općenito i zanemarili originalnost (nepatvorenost) koja je svojstvena svakoj osobi (koja čini jedinstvenost svake osobe). Svaki je čovjek pozvan da izrazi nešto o Bogu na svoj vlastiti način. Nije li začuđujuće moći ove izričaje tražiti i naći kod drugih, pa čak i preko svih izroda i nakaza? Svi smo dobili zadatak da budemo Krist jedni drugima. „Imamo sigurnost za dan suda, jer kao što je On (Krist), takvi smo i mi u ovome svijetu" (1 Iv 4,17). Ali svatko će to činiti na svoj vlastiti način, nenadomjestiv način. Duboko prijateljstvo ljubi ovu jedinstvenu Kristovu priliku koja se krije u drugomu.

Istinska ljubav među ljudima uvijek otvara i put prema Bogu. Ali kada je riječ o prijateljstvu koje je u Bogu učvršćeno, put se s ciljem podudara. „Živjeti zajedno s onime koga ljubimo", piše Adrienne Speyr, „postaje način življenja zajedno s Bogom: s Bogom se razgovara kao sa ljubljenim, riječima ili u tišini, ‚molitvom koja traje' (in einem Gebet Seins). U ovome tihome druženju prijatelj je taj koji stvara ozračje očevidnosti Boga (transparentnosti) i pristupa (nastupa) Bogu, a sreća i tišina odgovor su na to. Čovjek koji ljubi Boga stalno otvara, za svakoga tko njega ljubi i dijeli njegov život, vrata molitvi, nesvjesno, da sâm to

i ne primjećuje. Kao što dobar glazbenik već prvim tonovima otvara sve bogatstvo glazbe, tako onaj tko Boga ljubi otvara nebo". [149]

Napetost ravnoteže između blizine i udaljenosti

U prijateljstvo spada i spremnost da rado govorimo svoje tajne jedni drugima. Izgleda da i u nebu postoji takva potreba. Kod privatnih ukazanja vidimo da Isus ili Blažena Djevica Marija često objavljuju tajnu koju primatelj ne smije razotkrivati drugome, pa čak ni svojemu ispovjedniku. Onaj komu prijatelj iskazuje takvo povjerenje sigurno da će biti zahvalan. Ali s druge strane zahtijevati da drugi isprića sve o samome sebi grijeh je protiv ljubavi. Istinska se ljubav ne ugurava drugome niti želi na silu zaposjesti drugoga. Poštovanje cjelovitosti drugoga uvijek dolazi na prvo mjesto. Nitko ne može određivati drugome, pa čak ni najbližemu prijatelju, dokle će se ova cjelovitost protezati. Možda smo sami spremni dijeliti sve, ali možemo to i ne učiniti. Tako je učinio Josip kada je shvatio da Marija nosi tajnu koju on ne treba znati, da je imala unutrašnje svetište do kojega on nije imao pristupa. On je to prihvatio (Mt 1,18-19).

Kada se Isus ukazao Mariji Magdaleni i ona ga želi dodirnuti, kaže joj Isus: „Nemoj se zadržavati uza me" (Iv 20,17). Ona ga mora ostaviti na slobodi, da uzađe Ocu svojemu i tako postane sveopći Krist. On ima svoju tajnu za koju Marija Magdalena u svojoj duši još uvijek nema mjesta. Držati se čvrsto Njega bilo bi kr-

149 *Die Welt des Gebetes,* Johannes Verlag, Einsiedeln, 1951., str. 16

šenje Njegova integriteta. Krist je puno viši nego što to Marija Magdalena može razumjeti.

Ideal prijateljstva je biti jedno, a ostati dvoje. Jasna razdvojenost pečat je sjedinjenja. To također vidimo i u odnosu između Boga i čovjeka. Kada se duša približava sjedinjenju s Bogom, tada se za neko vrijeme događa neka vrsta „stapanja/miješanja", kada se duši čini da ona prelazi u Boga. Ali iz ovoga stapanja/miješanja nastaje različitost koja stvara vrstu udaljenosti ili razmaka, što za posljedicu ima da Stvoritelj postaje obožavan od svojega stvorenja. Ovdje ne postoji nikakav strah ili sumnjičavost, ova udaljenost je potpuno čista, ona je otvoren prostor za odnos ljubavi preko „TI i JA", što daje mjesto služenju, divljenju, štovanju i poslušnosti.

Naša nam tijela pomažu da ostanemo dvoje. Aristotel, koji je prijateljstvu posvetio dvije od deset knjiga, u svojoj Nikomahovoj etici kaže da je prijateljstvo „jedna duša u dvama tijelima". Ali budući da naša ljudska tijela nisu transparentna i kreću se u vremenu i prostoru, uvijek sa sobom nose i određenu razdvojenost. Potpuna blizina ne postoji na ovoj zemlji.

Razdvojenost može biti bolna, ali istovremeno daje i hranu ljubavi. U osamljenosti raste ljubav prema osobi koju ljubimo, raste i čežnja koja, iako nam nanosi bol, može biti puno ugodnija i značiti više za rast ljubavi nego sâm zajednički život koji ne odgovara uvijek našim očekivanjima. *Pjesma nad pjesmama* govori o tome kako se Ljubljeni pokazuje i kako nestaje. Kada je odsutan, vatra ljubavi raste kod zaručnice više nego ikada: „Tražila sam noću na svojoj postelji dragoga moje duše, tražila sam ga, ali ga nisam našla. Ustah, pretrčah

sav grad i tražih po ulicama i trgovima dragoga moje duše" (3,1-2). „Bolje je za vas da ja odem", govori Isus. „Malo, i više me nećete vidjeti, i opet malo, i vidjet ćete me" (Iv 16,7; 16).

Ljubavi je potrebna ta promjena između prisutnosti i odsutnosti. Postoje stvari o kojima govorimo kada smo zajedno, a postoje i stvari koje lakše možemo prenijeti drugome na udaljenosti, pismom ili elektroničkom poštom.

Ne funkcioniraju li i naše oči na isti način? Iskusni nam optičari savjetuju da ne sjedimo satima i ne buljimo u računalo nego da često pogledamo kroz prozor, divimo se prirodi i da tako odmorimo oči. Oči se bolje osjećaju kada gledaju daleko. Osim toga, udaljenost nam je potrebna da bismo vidjeli cjelinu. Pogled u daljinu ne možemo doživjeti gledajući kroz lupu.

Samo onaj koji je zadovoljan osamljenošću može ostvarivati duboke odnose. Ako nismo u stanju izaći na kraj sami sa sobom, onda se prijateljstvo pretvara u bijeg. Tražimo previše od drugoga kada smo nesretni sami sa sobom. Pada mi na pamet kako osobe koje imaju eremitske sklonosti često imaju veći kapacitet za prijateljstvo. Oni koji su sretni s Bogom u svojoj osamljenosti neće „izjesti" svoje prijatelje. Oni mogu davati i primati, a da ništa ne traže.

Zauvijek?

Sören Kierkegaard tvrdi da ljubav koja ima završetak nikada i nije bila prava ljubav. Kada je netko prestao ljubiti, možemo zaključiti da nikada i nije iskreno ljubio.

Kierkegaard običava biti oštar i radikalan u svojim tvrdnjama. On polazi od savršene ljubavi koja se praktično nalazi samo u Bogu. Ako bismo njegov princip dosljedno slijedili, onda bi svi razvedeni brakovi mogli biti promatrani kao nevaljani od samoga početka jer nisu bili sklopljeni na „iskrenoj" ljubavi, a osoblje na crkvenim ženidbenim sudovima u Katoličkoj crkvi mogli bismo odmah poslati kući.

Papa Benedikt XVI ima drugačije mišljenje. Ljubav je sjeme koje može proklijati i rasti. Ljubav nije savršena od početka. Ona prolazi različite faze i krize koje mogu voditi do rasta, ali i do propadanja. Sramotan završetak ne mora značiti da je sve bilo pogrešno od početka nego može biti posljedica pogrešnoga koraka i nevjere na putu.

Žalosno je kada se duboko prijateljstvo malo po malo topi i na koncu umire. Ono što je izgledalo ispunjeno vječnošću pokazuje se kao prolaznost. Kada obostranost nedostaje, ne možemo više govoriti o prijateljstvu.

Što činiti kada budemo ostavljeni, napušteni, a prijatelj odlazi svojim putem? Možemo pokušati zaboraviti sve što je bilo. Kada me prijatelj napusti, nemam više nikakve obveze prema njemu. Život ide dalje i čekaju me nove dužnosti. Prijatelj nestaje u magli. On je nestao zauvijek.

Ali može biti i drugačije. Mala Terezija pripovijeda o jednome prijateljstvu iz mladosti: „Tražila sam prisnost s nekoliko djevojaka moje dobi, posebno s dvjema. Puno sam ih voljela, a i one su voljele mene kako *su mogle*. Ah, kako su ljudska srca *tvrda, uska i*

prevrtljiva... Ubrzo sam uvidjela da moja ljubav nije shvaćena. Jedna od mojih prijateljica morala je putovati kući svojoj obitelji i vratila se nakon nekoliko mjeseci. Za vrijeme njezine odsutnosti *mislila sam na nju* i sačuvala jedan mali prsten koji mi je dala. Srce mi je uzdrhtalo od radosti kada sam ponovno vidjela svoju prijateljicu, ali sam za uzvrat dobila samo ravnodušan pogled... Osjetila sam: nije razumjela moju ljubav. Nisam prosila njezinu privrženost koja mi je bila uskraćena. Međutim, Gospodin mi je dao tako vjerno srce, da, kada je jedanput zavoljelo duboko i iskreno, ljubilo je uvijek; zato sam nastavila moliti za svoju prijateljicu i još uvijek je volim." [150]

Kako Bog postupa kada prekinemo prijateljstvo s Njim? On stoji pred vratima, strpljiv. On je vjeran. Ako smo uistinu nekoć ljubili svojega prijatelja, brinuli se za njega, željeli mu dobro, ne možemo ga samo tako odbaciti kada krene svojim putem. Na nevidljivim putovima možemo ga dostići i biti mu vjerni.

Situacija je drugačija kada nam prijatelj umre ili kada kontakt postaje teži zbog hirovitih i ćudljivih okolnosti. Bonhoefer je u zatvoru bio izložen takvoj kušnji. Bio je razdvojen od svojih najbližih i jedva da se mogao i nadati da će ih ponovno vidjeti. U jednome dirljivome tekstu svjedoči kako mu Bog pomaže da ostane vjeran. Božja pomoć uopće ne nalikuje utjesi koju otrcana pobožnost od Njega očekuje.

Tekstu nije potreban nikakav komentar.

---

150 Autobiografski spisi, str. 75

Ljubiš li koga
i budeš rastavljen od njega ili nje
ništa ne može ispuniti prazninu njegove
ili njene odsutnosti.

Ništa ne pokušavaj,
jednostavno prihvati i izdrži.
Možda izgleda preteško, ali utjeha je velika;
jer tako dugo dok postoji praznina,
ostat ćete sve vrijeme međusobno povezani
jedno s drugim.

Krivo je reći: Bog ispunja ovu prazninu.
On to uopće ne čini... sasvim suprotno.
On prazninu drži praznom
i tako nam pomaže
sačuvati ranije međusobno zajedništvo,
iako u boli.

Što je uspomena ljepša i bogatija,
time je rastanak teži.
Ali zahvalnost pretvara bol uspomena
u blagu radost.
Lijepe stvari od prije
nisu trn u tijelu
nego skupocjeni dar koji sa sobom nosiš.

Moraš se pobrinuti
da ne nastaviš čeprkati po svojim uspomenama
i da u njima sebe ne izgubiš.
Ne gledaj stalno skupocjeni dar;
gledaj ga samo u posebnim prilikama.

Između ovih prilika
neka ti bude skriveno blago, siguran posjed.
Tada prošlost postaje
nepresušni izvor radosti i snage.

Prijateljstvo između muškarca i žene

Bog je stvorio muškarca i ženu da budu pomoć jedno drugomu. Ovo se potpuno razotkriva u braku, čija je plodnost ovisna o intimnoj suradnji supružnika. Ali i neoženjeni osjećaju nešto od te privlačnosti, iako često na diskretan i jedva svjestan način. Uvjeren sam da sam ispravno zamijetio kako mnoge sestre karmelićanke osjećaju posebnu privlačnost prema svetome Ivanu od Križa, svojemu ocu, i njegova djela čitaju više nego djela Terezije Avilske, koja je njihova majka. A mnogi karmelićani funkcioniraju na isti način, samo obrnuto.

Veliko je bogatstvo za jedan red kada imaju i ženski i muški ogranak. Kontakt između braće i sestara obogaćuje i jedne i druge. Sestre su radosne da imaju braću, ne samo da dijele sakramente u zajednici nego da braća, kao duhovni vođe, svojim iskustvom mogu pomoći svojim sestrama razlikovati kukolj od pšenice tako da se njihov duhovni život izgrađuje na čvrstim temeljima. Braća koja žive u isključivo muškim zajed-

nicama i na taj način riskiraju da budu malo previše „muški obojeni", mogu to donekle ublažiti. U kontaktima sa sestrama mogu razviti nešto od svoje „ženske strane". Briga sestara koju pokazuju na različite načine sigurno stvara određenu sigurnost. Dirnuti smo jednim pismom u kojem Terezija Avilska upozorava kućne poglavarice da posluže meso kada njihov provincijal pater Gracián dođe u posjet. Zabrinuta je za njegovo zdravlje i misli kako u ovome slučaju može zanemariti samostansko pravilo koje zabranjuje meso.

Po strani ovoga kolektivnoga „prijateljstva" (u širemu smislu) među sestrama i braćom ima mjesta i za posebna prijateljstva. Ivan od Križa napisao je svoje majstorsko djelo Duhovni spjev za majku Anu od Isusa, poglavaricu u Granadi, a Živi plamen ljubavi piše za udovicu gospođu Anu od Penalosa. Kasnije se gospođa Ana preselila iz Granade u Segoviau kako bi bila u njegovoj blizini. Tu je često sjedila do nogu svečevih i primala nauk o tajnama mistike.

Oni koji su čitali autobiografiju Male Terezije znaju da je ostvarila veliko prijateljstvo s dvama studentima teologije za koje se po dužnosti molila. Njezina razmjena pisama s njima iznosi nam potresna svjedočanstva koja pokazuju kakve mogućnosti dubokoga kontakta duša i obostranoga bodrenja postoje kada muškarac i žena, koji oboje žive u celibatu, zajedno traže Boga.

Ovdje se mora kazati, a to nije teško razumjeti, da takva prijateljstva vrlo lako mogu iskliznuti i na drugi kolosijek. Zato bi bilo odvažno ludo takva prijateljstva olako preporučivati i poticati. Pretpostavka je za takva prijateljstva da su oboje tražili Boga dulje vrijeme i da

su u Njemu usidreni, da ne traže jedno kod drugoga ono što samo Bog može dati, da su sretni u svojemu celibatu i ne traže nadoknadu za duboku frustraciju. U pravilu, ne postaje se sretan u prijateljstvu ako čovjek već nije bio sretan u osamljenosti. Ako je duhovno prijateljstvo to što netko apsolutno treba, onda se pogreška pravi već na početku. Ako „Bog sâm nije dovoljan" (riječi Terezije Avilske), onda ni Bog zajedno s prijateljem neće biti dovoljan. Prijateljstvo je poseban dar, dodatak „kruhu svagdanjem" koji nam je potreban da preživimo. Nikada nemamo pravo na ovaj dodatak nego ga samo primiti sa zahvalnošću i divljenjem.

Kada su osobe u bračnoj vezi, tada je situacija vidno osjetljivija. Ne traži li se izvan braka ono što bi se morali naći u braku? Ne postoji li prevelik rizik da se brak stavlja na preveliku kušnju? Možemo li tražiti toliku širokogrudnost od svojega supruga ili supruge? Ipak ni ovdje, kada su u pitanju ljudski odnosi, ne postoje apsolutna pravila. Događa se da duboki odnos prema duhovnome vođi uopće ne dovodi u pitanje vjernost u braku nego je baš olakšava i pomaže. Ali je vrlo važno da se u takvome odnosu ne upuštamo u potpunu obostranost. Onaj tko traži duhovno vodstvo ne može očekivati da duhovni vođa pokazuje istu otvorenost. Jedan dušobrižnik sigurno ima mnogo onih koji mu se obraćaju i traže pomoć. Bilo bi nerealno vjerovati da može uzvratiti na povjerenje koje mu se iskazuje na isti način, tj. potpuno.

Ali ova suzdržanost ne mora značiti da je ljubav manja. To može biti znak veće ljubavi jer pokazuje obzir prema konkretnoj situaciji i sposobnosti obje osobe.

Postoje granice za konkretan način izričaja ljubavi, ali za samu ljubav granice ne postoje. Nikada ne možemo previše ljubiti (ali možemo ljubiti na pogrešan način).

Što više ljubimo, to smo sličniji Bogu i na taj način ostvarujemo istinsku ljepotu. „Što više ljubav urasta u tebe, to više raste i ljepota; jer ljubav je ljepota duše."[151]

151 Augustin, *Komentar Prve Ivanove poslanice,* IX, 9

Pogovor

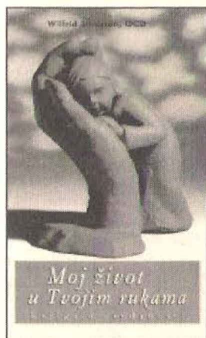
„Od vremena kada mi se ovo tek objavilo, često sam željela upoznati prave namjere našega Gospodina. Prije više od petnaest godina dobila sam odgovor kako ga je tada razumio moj duh: „Želiš li upoznati namjere našega Gospodina? Zapamti! Ljubav je Njegova namjera. Tko ti je to pokazao? Ljubav. Što ti je pokazao? Ljubav. Zašto ti je to pokazao? Iz ljubavi. Ako to čvrsto urežeš u pamćenje, tada ćeš sve više osjećati i razumjeti ljubav. Ali nešto drugo upoznati nećeš! Ne, nikada!"

Naučila sam: da je ljubav namjera našega Gospodina. Ljubav je Njegov smisao. Vidjela sam i sigurna sam u to, da nas je Bog ljubio i prije nego nas je stvorio, da se Njegova ljubav nikada nije umanjila i nikada se neće umanjiti. U toj ljubavi i iz te ljubavi bila su učinjena sva Njegova djela, i u toj je ljubavi sve učinio za naše dobro, i u toj ljubavi naš je život vječan. Naš je početak bio kada smo stvoreni, ali se ljubav iz koje smo stvoreni nalazila u Njemu bez početka. U toj ljubavi je naš početak. Sve ćemo to vječno gledati u Bogu. Neka nam to Isus udijeli! Amen."[152]

152 Julijana iz Norwicha (1342. – 1416.), *Objave božanske ljubavi*

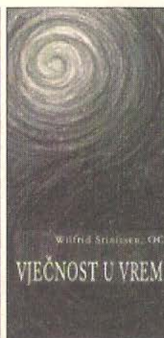
SADRŽAJ

EDICIJA - SVJETLO ŽIVOTA

Wilfrid Stinissen
MOJ ŽIVOT U TVOJIM RUKAMA

Wilfrid Stinissen
JA NE UMIREM, JA ULAZIM U ŽIVOT

Wilfrid Stinissen
MALA KNJIGA O DOBROM VREMENU

Wilfrid Stinissen
VJEČNOST U VREMENU

Wilfrid Stinissen
NOĆ JE MOJE SVJETLO

Wilfrid Stinissen
ČEZNEM ZA SUSRETOM U TVOJOJ LJEPOTI

Wilfrid Stinissen
ISTINSKI ČOVJEK

NARUDŽBE:

Knjižara sv. Antuna
Kaptol 6, Zagreb
tel.: 01/482 8823; *fax:* 01/555 2335
e-mail: naklada.sv.antuna@zg.t-com.hr

ENU

Svi čeznemo da ljubimo i da budemo ljubljeni. Naša je potreba za ljubavlju neograničena. Sav naš život vrti se oko ljubavi, a veliki dio naših patnji jesu patnje izazvane ljubavlju. Ipak jedva da postoji riječ koja je postala tako dvoznačna kao riječ „ljubav".

U knjizi *Ali najveća među njima je ljubav* pokušava karmelićanina Wilfrid Stinissen stvoriti jasnoću u ovoj zbunjenosti i zbrci. Upozorava na jedan dio dvoznačnosti koju riječ *ljubav* nosi i rasvjetljava što je prava ljubav u svom temelju. Saznajemo kako je prava ljubav i *eros* i *agape*, da se ljubav prema Bogu i čovjeku uzajamno prožima. Razračunava sa starim nesporazumom da je sebe zabranjeno ljubiti i govori o odnosu ljubavi prema osjećajima, o ljubavi prema neprijateljima, o braku i celibatu, o neslućenim mogućnostima ljubavi...

Ova knjiga je sinteza teologije i praktičnog umijeća življenja. Polazna točka knjige je da je čovjek stvoren na sliku Božju, da je čovjek slika Boga koji nije osamljeni vlastodržac nego zajednica koju prožima ljubav. Čovjekova ljubav je prava u onoj mjeri ukoliko odražava ljubav trojedinog Boga.

ISBN 978-953-7448-17-2

Wilfrid Stinissen, OCD: ALI NAJVEĆA MEĐU NJIMA JE LJUBAV NAKLADA SV. ANTUNA

Wilfrid Stinissen, OCD

ALI NAJVEĆA MEĐU NJIMA JE LJUBAV

NAKLADA SV. ANTUNA